

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ
И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

ПРИРУЧНИК ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА

Интегрисани одговор
на насиље над женама
у Србији

ШКОЛА
БЕЗ НАСИЉА

Empowered lives.
Resilient nations.

**ПРИРУЧНИК
ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ
РОДНО ЗАСНОВАНОГ
НАСИЉА**

Приручник за превенцију родно заснованог насиља

Издавачи

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
УНИЦЕФ Београд

За издавача

др Срђан Вербић, министар
Michel Saint-Lot, директор канцеларије УНИЦЕФ-а у Србији

Приредила

Смиљана Грујић, Група за заштиту од насиља и дискриминације,
Министарство просвете, науке и технолошког развоја

Рецензенти

др Љиљана Богавца, Инцест траума центар – Београд
Душица Попадић, Инцест траума центар – Београд

Лектура

мр Саша Гламочак

Дизајн

Растко Тохолъ

Штампа

Радункић, Београд

Тираж 1000

ISBN 978-86-7452-055-0

Штампано 2015. године

Ова публикација настала је у оквиру пројекта „Интегрисани одговор на насиље над женама у Србији“, који спроводе Програм Уједињених нација за развој (UNDP), Агенција Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена (UN Women) и Дечји фонд Уједињених нација (UNICEF), а финансира Фонд Уједињених нација за заустављање насиља над женама.

Ставови изражени у овој публикацији припадају искључиво ауторима, и не представљају нужно ставове агенција Уједињених нација или било које друге организације под окриљем Уједињених нација.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.85:343.62-055.2(497.11)(035)

343.85:343.54/.55-055.2(497.11)(035)

364.632/.633-055.2(497.11)(035)

Приручник за превенцију родно заснованог

насиља / приредила Смиљана Грујић / Београд :

Министарство просвете, науке и технолошког

развоја Републике Србије : УНИЦЕФ, 2015

/ Београд : Радункић / 96 стр. : илустр. ; 28 cm /

Тираж 1.000 / Библиографија: стр. 95 /

ISBN 978-86-7452-055-0 / а) Породично насиље

– Спречавање – Србија – Приручници

б) Сексуално насиље – Сузбијање – Србија –

Приручници с) Жртве насиља – Жене – Заштита

– Србија – Приручници / **COBISS.SR-ID 216027660**

САДРЖАЈ

Увод	5
1 ШТА ЈЕ РОДНО ЗАСНОВАНО НАСИЉЕ И ЗАШТО ЈЕ ПОТРЕБНО ГОВОРТИ О ЊЕМУ У ШКОЛАМА?	8
Родно засновано насиље и опресија	8
Врсте родно заснованог насиља	9
2 УЛОГА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ СИСТЕМА У ЗАШТИТИ УЧЕНИКА И УЧЕНИЦА ОД РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА	13
3 ПОСТУПАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНЕ УСТАНОВЕ У СЛУЧАЈЕВИМА ПОРОДИЧНОГ И СЕКСУАЛНОГ НАСИЉА	16
4 ЗАШТО ЈЕ ВАЖНО ДА СЕ У ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНИМ УСТАНОВАМА БАВИМО РОДНО ЗАСНОВАНИМ НАСИЉЕМ?	21
5 ИСТРАЖИВАЊЕ О РОДНО ЗАСНОВАНОМ НАСИЉУ У ШКОЛАМА У СРБИЈИ	26
6 РАДИОНИЦЕ И ПРИЛОЗИ ЗА ОБУКЕ ЗАПОСЛЕНИХ У ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНИМ УСТАНОВАМА	33
Род, пол и родне улоге	35
Полно/родни квиз	39
Различити облици родно заснованог насиља и реаговање	41
Митови и чињенице о насиљу у породици	44
Родна дискриминација у школи	46
Дискриминација на делу – примери	48
Пол, род и језик	52
Шта је то што зовемо род?	60
Дефинисање правила која превенирају родно засновано насиље	65
Моћ и односи	69
Изражавање осећања	71
Родни стереотипи	73
Призори забављања	76

7 ПРИМЕРИ ИЗ ПРАКСЕ	83
Стереотипи и предрасуде о роду	83
Родни стереотипи	86
Хогар равноправни	90
Ресурси	95
Списак школа у којима је реализован програм <i>Школа без насиља</i> и посебан програм за превенцију родно заснованог насиља	96

„Огледало стања једног друштва је положај женског детета у њему, а касније и одрасле жене.”

Ксенија Атанасијевић¹

Добродошли/е на странице *Приручника за превенцију родно заснованог насиља* који је намењен запосленима у образовно-васпитним установама, родитељима, као и ученицима и ученицама у основним и средњим школама.

Приручник је настао у оквиру пројекта „Интегрисани одговор на насиље над женама у Србији” који се спроводио под окриљем Уједињених нација, и то уз директно учешће три агенције Уједињених нација: Програма Уједињених нација за развој (UNDP), Агенције Уједињених нација за оснаживање жена и родну равноправност (UN Women) и Дечијег фонда Уједињених нација (UNICEF). Реализацију пројекта финансијски је омогућио Фонд Уједињених нација за борбу против насиља над женама (UN Trust Fund to End Violence against Women).

Циљ пројекта је јачање капацитета установа, институција и организација које пружају услуге заштите жртвама родно заснованог насиља и подизање свести о неприхватљивости насиља као модела понашања, да би се допринело стварању социјалног амбијента који би имао превентивну функцију. Имајући у виду да се од 2005. године у Србији реализује програм *Школа без насиља*, пројекат је омогућио његову надоградњу и унапређивање посебно у домену уредњавања. Ментори и менторке овог програма додатно су обучени о родно заснованом насиљу, а целокупни програм *Школа без насиља* редефинисан имајући у виду родно засновано насиље. Овај приручник настао је обједињавањем постојећих радионица које се баве родом, родним улогама и родно заснованим насиљем различитих партнера, сарадница и сарадника који/е су учествовали/е у реализацији пројекта.

Родно засновано насиље (РЗН) препознато је као специфичан и распрострањен проблем. Институционални одговори на овај проблем дефинисани су кроз следеће акте: Националну стратегију за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности, Националну стратегију за спречавање и сузбијање насиља над женама, као и кроз ратификацију Конвенције Савета Европе о превенцији и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција). Забрана сваке врсте насиља у школама дефинисана је Протоколом поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање („Службени гласник РС – Просветни гласник”, бр. 5/2012, у даљем тексту: Протокол). Протокол препознаје сексуално насиље и злостављање као „понашање којим се дете и ученик сексуално узнемирава, наводи или приморава на учешће у сексуалним активностима које не жели, не схвата или за које није развојно дорастао или се користи за проституцију, порнографију и друге облике сексуалне експлоатације”, али се не користи термин „родно засновано насиље”. Родно засновано насиље није неки нови вид насиља, то су већ познати облици насиља над

¹ Ксенија Атанасијевић (1894–1981) прва је жена у Србији која је докторирала на Београдском универзитету, доценткиња филозофије и права, пацифисткиња, антисемиткиња и заговорница женских права. На одбрани доктората, једно од главних питања међу тадашњим њеним професорима било је: „Да ли је све у реду са хормонима ове младе жене?”

женама и децом, а фактор ризика је пол и тврдо утемељене родне улоге препуне друштвених стега и калупа. Чим си жена или женско дете или различита по неком личном својству од већине, постајеш мета за родно засновано насиље и законом дефинисани злочин из мржње.

Неке од ових радионица креирале су особе или невладине организације које су учествовале у обуци ментора и менторки програма *Школа без насиља*, значајни партнери Министарства просвете, науке и технолошког развоја у заштити деце од насиља, злостављања и занемаривања. У имплементацији ове компоненте пројекта носиоци активности били су Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Канцеларија УНИЦЕФ-а у Београду, Институт за психологију, Филозофског факултета у Београду, Факултет политичких наука – Центар за студије рода и политике. У обуци ментора и менторки, поред наведених институција и организација, учествовали су и представници и представнице невладиних организација: Инцест траума центар – Београд, Центар Е8 и „Хајде да...“.

Овом приликом, захваљујемо се на несебичној стручној подршци и сарадњи: др Љиљани Богавац и Душици Попадић из Инцест траума центра – Београд, Институту за психологију, Филозофског факултета Универзитета у Београду, а посебно проф. др Драгану Попадићу, проф. др Дијани Плут и мр Добринки Кузмановић, невладиној организацији Центар Е8 и њиховим представницима који су дали свој допринос у обуци ментора и менторки, Бранку Бирачу и Драгани Јовановић Ариас, невладиној организацији „Хајде да...“ и њиховим представницама Војислави Томић и Јелени Илић, колегиницама из Центра за студије рода и политике, Факултета политичких наука Универзитета у Београду – проф. др Даши Духачек, Нађи Духачек, Ксенији Перишић, Јелени Ћериман, Марини Богдановић, мр Шаши Гламочаку, менторима и менторкама програма *Школа без насиља*: Светлани Алексић, Ради Каранац, Маји Оклобцији Слијепчевић, Драгану Кувелићу, Снежани Јовић, Мирсади Топаловић, Светлани Магделинић, Мирјани Пејчић Збилић, Драгану Ђорђевићу, Слободанки Алексић, Ани Новковић, Сузани Вучковић, Рајки Чекрџин, Види Грујић, Сузани Секулић, Едити Сакали, Горану Јоксимовићу, Маријани Неговановић Обрадовић, Драгани Бабић, Златици Јовић, Маргарити Берчек, Олгици Најдановић, Мирјани Трифуновић Паул, Милени Опарници, Мирјани Тркуљи, Невенки Крагуљац, Јелисавети Вилотић, Марини Бунчић, Станки Жици, Смиљани Грујић, као и свим запосленима у педесет основних и средњих школа који су пролазили обуку и који су садржаје реализовали са ученицима и ученицама.

Захвалност дугујемо и нашим колегиницама и колегама који су програм реализовали у школама уз подршку дугогодишњих менторки и ментора: Терези Моличник, Невени Николић, Гордани Меденици, Ивани Котлаји, Јовану Комленцу, Милени Младеновић и Јелици Марковић.

Желимо да се захвалимо и запосленима у Групи за заштиту од насиља и дискриминације Министарства просвете, науке и технолошког развоја јер су својим стручним коментарима допринели квалитету овог приручника – Биљани Лајовић и Гордани Меденици, као и Смиљани Грујић, која је приредила овај приручник.

Посебну захвалност дугујемо др Јелени Зајегановић Јаковљевић из канцеларије УНИЦЕФ-а у Београду која нам је давала не само техничку, већ и стручну подршку и својом посвећеношћу допринела издавању овог приручника.

Овај приручник садржи и радионице које су креирали наставници и наставнице који/е су прошли/е обуку у својим школама и спроводили/е радионице у непосредном раду са ученицима и ученицама.

Део овог приручника чине и доступни ресурси који се могу додатно користити у раду са наставницима/ама, ученицима/ама различитих узраста и родитељима, а све у циљу превенције родно заснованог насиља у школама.

У овом приручнику обједињени су следећи прилози различитих институција и организација и ауторки и аутора:

- \\ *Родно засновано насиље и ојресција* (др Љиљана Богавац, заменица директорке Инцест траума центра – Београд)
- \\ *Врсте родно заснованог насиља* (Центар за студије рода и политике Факултета политичких наука Универзитета у Београду)
- \\ *Улога образовно-васпитног система у заштити ученика и ученица од родно заснованог насиља* (Смиља Крнета, правница и Биљана Лајовић, психолошкиња, Група за заштиту од насиља и дискриминације, Министарство просвете, науке и технолошког насиља)
- \\ *Посматрање образовно-васпитне услова у случајевима породичног и сексуалног насиља* (Јасмина Гејо, саветница Школске управе Ниш и Златица Јовић, саветница Школске управе Нови Сад)
- \\ *Имају ли чланке род* (Јелена Стефановић, мр Саша Гламочак)
- \\ *Шта кажу статистички подаци, пријављивање и мере заштите и подршке* (Смиљана Грујић, Група за заштиту од насиља и дискриминације)
- \\ *Истраживања о РЗН у школама у Србији* (Центар за студије рода и политике Факултета политичких наука Универзитета у Београду)
- \\ *Род, пол и родне улоге, Различити облици родно заснованог насиља и реаговање, Мишљења и чињенице о насиљу у породици* (радионице креирала Смиљана Грујић, у првој је коришћен материјал Инцест траума центра – Београд, а у другој Центра за студије рода и политике Факултета политичких наука Универзитета у Београду)
- \\ *Полно/родни квиз, Родна дискриминација у школи, Дискриминација на делу – примери* (Група „Хајде да...“)
- \\ *Пол, род и језик* (мр Саша Гламочак)
- \\ *Шта је то што зовемо род?, Изражавање осећања, Моћ и односи, Родни стереотипи, Призори забављања* (Центар Е8)
- \\ *Дефинисање правила која превенирају родно засновано насиље* (Смиљана Грујић и Ксенија Перишић)
- \\ *Хоџар Равноправни* (Јован Комленац, психолог, Гимназија Шид)
- \\ *Стереотипи и предрасуде о роду* (Станка Жица, менторка у програму *Школа без насиља*)
- \\ *Родни стереотипи* (Марија Перић, наставницу у ОШ „Мирослав Антић“ у Београду)

Шта је родно засновано насиље и зашто је потребно говорити о њему у школама?

Родно засновано насиље и ојресија

Говорити о **родно заснованом насиљу** значи препознати повезаност између насиља у партнерским односима, насиља у адолесцентним партнерским односима, сексуалног насиља и насиља према хомосексуалним особама и физичког насиља и уочити и да се та веза заснива на дубоко укореењеним стереотипима и очекивањима од родних улога. Насиље над женама и девојкама није изолован чин који је починио неки одређени мушкарац, зато треба анализирати повезаност тог чина, чина насиља, са системским толерисањем одређених видова насиља и употребом насиља како би се остварила друштвена очекивања у вези са родним улогама. Људи се не рађају као мушко или женско, већ уче да буду дечац и девојчице који ће одрастати и постати мушкарци и жене. Они уче која су за њих прихватљива понашања и ставови, улоге и активности, те како да се односе једни према другима. То научено понашање је оно што чини родни идентитет и условљава родне улоге.

Пол означава један део наше биолошке и анатомске грађе. Пол је категорија која дели све људе на само две класе на основу скупа телесних особности који укључује хромозоме, hormone, спољашње и унутрашње гениталије (полне органе).

Према дефиницији Савета Европе (Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици), „**род је друштвено конструисана дефиниција жене и мушкарца**. То је друштвено обликовање биолошког пола, одређено схватањем задатка, деловања и улога приписаних женама и мушкарцима у друштву у јавном и приватном животу. Род није само друштвено конструисана дефиниција жена и мушкараца, већ и друштвено конструисана дефиниција односа међу половима.

Конструкција садржи **неједнак однос моћи** с мушком доминацијом и женском субординацијом у већини сфера живота. Мушкарци и њихови задаци, улоге и вредности које им се приписују, у многим су аспектима вредновани више него жене и оно што се уз њих веже. Мушка улога је преузета као норма за друштво као целину, а што се рефлектује у политици и структурама.

Родне улоге често ненамерно репродукују родну неједнакост, али мора се констатовати да се онда за то мора сносити одговорност која се огледа у деконструкцији таквог схватања и понашања.”

Неједнаки односи моћи мушкарца и жене обликовани су и уграђени у друштвене институције као што су породица, правни систем, религиозни систем и уверења и та патријархалност друштва је основа мушког насиља над женама.

Род је друштвено конструисана дефиниција жене и мушкарца.

Циљ родно заснованог насиља је успостављање и задржавање контроле над партнерком или партнером. Последице насиља су озбиљан друштвени порблем, јер ремете и нарушавају све сфере и аспекте живота.

Родне улоге су различите идеје, очекивања и норме у вези са ставовима, изгледом, понашањем које поједино друштво или култура прописује и захтева од особа женског или мушког пола. Оне се намећу и уче кроз одрастање и то од родитеља, групе вршњака/иња, **школски систем**, медије, законе тржишта, религију, уметност.

Основно правило доминантног родног система јесте да особе једног пола **не смеју** да се облаче, изгледају и понашају као особе „супротног пола“.

Кршење овог правила често служи као „оправдање“ за насиље усмерено против особа које се својим представљањем или деловањем не уклапају у женске или мушке „кутије“.

Видљиви облици структуралног насиља родног система су **сексизам** и **мизогинија**. Сексизам је систем и пракса друштвене дискриминације особе на основу пола. Жене се дефинишу у односу на њихову сексуалну доступност и привлачност мушкарцима. Мизогинија је термин којим се означава безразложно, али институционално подржано непријатељство и мржња према женама.

Врше родно заснованог насиља

Постоји више начина да се разврста родно засновано насиље. Дефиниције које следе нису правне. Оне покривају много шири спектар ставова, изјава и понашања која постоје или се могу очекивати у контексту школе, детињства и рада са децом и младима. Неке од описаних врста понашања су кривична дела, док су друге изјаве и ставови који стварају климу у којој је родно засновано насиље могуће, пожељно и оправдано.

1. Родне предрасуде и родна дискриминација (сексизам) представљају сваку изјаву или понашање засновано на стереотипима о одвојеним улогама намењеним дечацима и девојчицама. Ако се такве изјаве изговоре или напишу у јавном простору, онда поред психолошког, ова врста насиља може имати и социјалну компоненту.

На пример, када неко каже девојчицама да не би требало да играју фудбал, да се не би повредиле или испрљале – то је родна предрасуда. Може се радити о вршњаку који нема стрпљења за своје другарице током одмора или се може радити о случају дискриминације ако током часа вршњаци или вршњакиње, односно наставник или наставница, не дозволе девојчицама да, само зато што су девојчице, учествују равноправно у школским активностима.

Родне предрасуде могу да се појаве на часу или током одмора, али односе се и на све оно што се пише на папиру, на табли, у WC-у, на зидовима школе, као и на различите врсте електронске комуникације.

2. Родно укалупљивање је понашање чији је циљ да се свако дете понаша као „типичан“ или „прави“ дечак, односно „права“ девојчица. То могу да чине одрасли или вршњаци и вршњакиње, и то кроз два механизма. Први је награђивање родно стереотипног понашања, а други је кажњавање дечака и девојчица који својим изгледом или поступцима одступају од крутих родних улога.

Типичан пример утеривања у родну улогу може да буде када неко каже дечаку „не буди девојчица“ и на тај начин искористи патријархалну идеју да је „лоше“ или „понижавајуће“ бити

или понашати се као девојчица. Ако дечак можда настави да се интересује за плес или моду, пример утеривања у родну улогу може да буде и ако вршњаци одлуче да га туку како би га казнили за „женски“ хоби.

Поред физичког и емотивног повређивања, утеривање у родне улоге има још једну важну последицу, а то је да директно усмерава дечаке и девојчице на одређене прихватљиве активности, вештине, и касније школе или занимања, без обзира на њихове индивидуалне потребе, жеље и способности.

Разлика између родне предрасуде и родног укалупљивања је у томе што предрасуде користе патријархалне обрасце као средство, док су код укалупљивања стриктно одвојене мушке и женске улоге циљ.

- 3. Сексуална објектификација** је коментарисање изгледа делова тела (које не мора бити исмевање или вређање), кроз које се перципирана сексуална привлачност (посебно одређених делова тела) неке особе поставља као карактеристика која одређује њену вредност. Објектификација спада у РЗН зато што је део понашања које производи и учвршћује идеју да је најважније како неко изгледа. Овај стереотип пре свега погађа девојчице, али у последње време не заобилази ни дечаке.

Представе о томе како изгледа привлачно и пожељно тело преносе се лако и брзо, од децијих играчака, као што су барбике, до медија, чиме се ствара слика о томе како треба да изгледају лепе девојчице, односно девојке. Пример објектификације је када неко мисли да је боље дати комплимент „лепшем полу“, него вредновати добру идеју или успешно спроведену активност.

- 4. Сексуално узнемиравање** је и Протоколом² поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање дефинисано као навођење или приморавање на учешће у нежељеним сексуалним активностима, као и активностима којима дечак или девојчица није развојно дорастао/дорасла или их не схвата.

Сексуално узнемиравање могу чинити одрасли, али могу и деца; иако га чине дечаки или девојчице који немају потпун или развијен однос према сексуалности, наведени примери понашања су и даље сексуално узнемиравање и захтевају адекватну реакцију одраслих. Сексуално узнемиравање може се поделити на вербално, визуелно, електронско и физичко (укључује додир).

Вербално сексуално узнемиравање – коментари, инсинуације, добацивање током часа или одмора, примери су сексуалног узнемиравања које може имати и психолошке и социјалне последице. Овакви коментари могу да се односе на тачне или нетачне податке о некој особи, али оно што их разликује од осталих разговора јесте повређивање или омаловажавање нечије сексуалности, или изазивање осећања непријатности код присутних.

Визуелно сексуално узнемиравање је показивање цртежа, слике или делова тела против воље особе којој се то показује, као и угрожавање приватности вирењем у WC или свлачионицу за физичко.

Визуелно РЗН обухвата различите врсте понашања од показивања средњег прста, преко доношења порнографских часописа и показивања вршњацима и вршњакињама у школи, до недозвољеног објављивања нечијих фотографија на интернету. Улазак или вирење у свла-

² Дефиниција из Протокола обједињује сексуално узнемиравање и насиље, али за потребе истраживања описаног у трећем поглављу ми их користимо као два одвојена термина. Сексуално узнемиравање односи се на форме као што су вербално, визуелно и електронско узнемиравање; док се сексуално насиље пре свега односи на силовање и покушај силовања.

чионицу за физичко док се неко унутра пресвлади пример је визуелног сексуалног узнемиравања, односно угрожавања приватности.

Особе које чине визуелно РЗН могу бити одрасли или деца, а последице у оба случаја могу бити и психолошке и социјалне, у зависности од контекста самих поступака.

/// *Електронско сексуално узнемиравање* остварује се преко интернета и мобилног телефона. Снимање и приказивање особа, нарочито у ситуацијама као што су журке, екскурзија или путовање, постаје вид сексуалног узнемиравања чим се такав садржај стави на интернет без дозволе особа које су на таквом снимку.

Када говоримо о употреби друштвених мрежа преко рачунара или мобилних телефона, важно је имати у виду двоструки стандард према коме се сексуална активност и сексуална искуства дечака награђују (у што ранијем узрасту), док се девојчицама може догодити да трпе критике, подсмех и осуду за исто то понашање.

/// *Физичко сексуално узнемиравање* је сваки нежељени сексуални додир. Када говоримо о сексуалним додирима и пољупцима, важан је термин *присланак*. Адолесценција, у коју свака девојчица и сваки дечак улазе различитим темпом, време је када младе особе почињу да експериментишу и са сексуалним додирима. Сексуално узнемиравање почиње онда када су ти додир нежељени, односно када нема пристанка. Деца и малолетна лица никад не могу да дају пристанак за сексуални додир одраслима! Ако дође до сексуалног додиривања између одраслих и деце, то је већ само по себи узнемиравање.

Најчешћи примери су „ваћарење“, штипање, трљање, скидање одеће, посебно девојчицама може да се деси да им неко вири под сукњу или им полије мајицу водом како би се провидела. Сексуално узнемиравање укључује и нежељени пољубац. Починилац може бити вршњак, вршњакиња или старија особа.

5. Сексуално насиље односи се на све облике насиља као што је силовање, покушај силовања, силовање на састанку, силовање у партнерском односу (детаљније у бр. 6).

6. Насиље у партнерском односу обухватита различите врсте насиља између две особе које су сада у вези или су биле у вези у прошлости, као што су: психолошко, вербално, физичко, сексуално, економско; али се пре свега разликује по томе што се одвија у односу блискости и поверења који је злоупотребљен како би се добила или очувала контрола и моћ над партнерком односно партнером.

/// *Психолошко* – примери психолошког насиља у партнерском односу обухватају изражавање љубоморе, потребе да се контролише и ограничава како или са ким ће партнерка/партнер проводити време, како изгледа или се облачи. А могу да буду и застрашивање, вређање, претње, ухођење, прогањање, итд.

/// *Физичко насиље* односи се на сваки шамар, ударац или изазивање физичке повреде (гурањем или на неки други начин). Уколико стратегије психолошког насиља нису довољне да се успостави контрола и моћ, насилник може лако да пређе и на физичко насиље.

/// *Сексуално насиље* у партнерском односу је приморавање на било какав сексуални додир или контакт у ситуацији када партнер или партнерка то не жели. Иако су две особе у вези, то не значи пристанак на сваки сексуални однос или додир.

/// *Економско насиље* – ускраћивање или уништавање имовине или новца.

7. Насиље због сексуалне оријентације је сваки чин психолошког, социјалног или физичког насиља који се оправдава предрасудама и мржњом (хомофобијом) према особама које нису (или изгледају као да нису) хетеросексуалне оријентације.

У овом истраживању нисмо постављали питање о сексуалној оријентацији испитаница и испитаника (ни деце ни одраслих), тако да нема специфичних података о ЛГБТ особама као жртвама насиља. Али, веома су важни подаци који се могу видети из ставова „дечак који је заљубљен у другог дечака заслужује да добије батине“ и „особа која је геј не треба да предаје деци“.

8. Поред горе наведених облика РЗН, важно је нагласити да **родно засновано насиље обухвата и присилни брак, проституцију и трговину људима**. Иако било ко може бити жртва, ови феномени несразмерно више погађају девојчице и жене.
- ▮ Присилни брак је она заједница у коју је нека особа ступила на наговор или присилу (најчешће) родитеља или рођака, а не својом вољом. Такође, присилни брак односи се на сваку брачну и ванбрачну заједницу у којој су једна или обе особе малолетне.
 - ▮ Проституција је присилно продавање сексуалних услуга за новац или другу услугу (на пример запошљавање, решавање проблема итд.), и увек је реч о сексуалној експлоатацији. Када се ради о деци, продавање сексуалних услуга је увек присилно, зато што не могу да дају пристанак.
 - ▮ Трговина људима или трафикинг је продаја и куповина људи, односно њихова експлоатација. Глобални је феномен, а жртве могу бити одрасли, али и деца. Док су мушкарци често жртве присилног рада, жене и девојчице чине већи број жртава и поред принудног рада и принудног просјачења, најчешће су приморане на сексуални рад, односно проституцију.

Улога образовно-васпитног система у заштити ученика и ученица од родно заснованог насиља

Образовно-васпитни систем има веома важну и посебну улогу у сваком друштву. Овакву позицију одређује му неколико параметара, а неки од њих су:

- ▮ обухвата сву, односно већину деце из једне генерације (ово посебно важи за припремну предшколску годину и основну школу);
- ▮ с обзиром на обавезност, у систем је у исто време укључена већина припадника и припадница минимално девет генерација;
- ▮ деца, односно ученици и ученице, проводе заједно на једном месту на организован начин велики део свог дана (од 4 до 8 сати) градећи тако специфичне међусобне односе засноване на одређеним системима вредности;
- ▮ образовно-васпитна функција система је од посебног значаја, јер квалитет школовања у великој мери одређује будућност друштва;
- ▮ запослени/е у систему раде са посебно осетљивом популацијом коју чине деца и млади.

У складу са наведеним, **улога образовно-васпитног система је превентивно превенција насиља, злостављања и занемаривања**. Она укључује мере и активности у којима се у установи ствара сигурно и подстицајно окружење, негује атмосфера сарадње, уважавања и конструктивне комуникације чиме се, између осталог, подржавају принципи родне равноправности, подиже ниво свести и осетљивости на насиље, укључујући и родно засновано насиље и насиље у породици и усвајају знања, развијају вештине и ставови потребни за конструктивно реаговање на насиље међу девојчицама, дечацима, њиховим родитељима и свим запосленима. У ситуацијама насиља над децом образовно-васпитни систем једнако поступа и према девојчицама и према дечацима, уважавајући, сходно околностима, родне специфичности. Овде се мисли на насиље које укључује вршњачко насиље над девојчицама, посебно сексуално насиље и насиље у партнерским односима вршњака и вршњакиња, затим насиље запослених и других одраслих особа над девојчицама, односно насиље које проживљавају деца као сведоци насиља у породици. И превентивно и интервентно деловање образовно-васпитног система у заштити девојчица и жена од насиља регулисано је низом докумената који регулишу деловање образовно-васпитног система у заштити деце, ученика и ученица од насиља, злостављања и занемаривања, а донети су у периоду од 2007. до 2011. године.

Република Србија се ратификацијом Конвенције о правима детета Уједињених нација обавезала да обезбеди остваривање свих права детета, а нарочито на заштиту од свих облика насиља, злостављања и занемаривања, потпуну информисаност, на правично поступање и заштиту приватности, као и да детету које је било изложено насиљу обезбеди подршку за физички и психички опоравак и његову социјалну реинтеграцију. Пратећи обухватно и доследно основне принципе Конвенције, образовно-васпитни систем кроз Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 72/09 и 52/11) заступа принципе:

- ▮ образовања и васпитања у демократски уређеној и социјално одговорној установи у којој се негују толеранција, отвореност, сарадња, свест о културној и цивилизацијској повезаности у свету, посвећеност основним моралним вредностима, вредностима правде, истине, солидарности, слободе, поштења и одговорности и у којој је осигурано пуно поштовање права детета, ученика и ученица и одраслог;
- ▮ ефикасне сарадње са породицом укључивањем родитеља, односно старатеља ради успешног остваривања постављених циљева образовања и васпитања.

Законом о основама система образовања и васпитања су, између осталих, утврђени и развојни циљеви образовања и васпитања сваког детета, односно ученика и ученице:

- ▮ пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој, у складу са узрастом, развојним потребама и интересовањима;
- ▮ оспособљавање за решавање проблема, повезивање и примену знања и вештина у даљем образовању, професионалном раду и свакодневном животу;
- ▮ развој свести о себи, самоиницијативе, способности самовредновања и изражавања свог мишљења;
- ▮ развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрастне равноправности, толеранције и уважавање различитости.

На основу Закона о основама система образовања и васпитања, ученици и ученице имају право на:

- ▮ заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања;
- ▮ благовремену и потпуну информацију о питањима од значаја за школовање;
- ▮ информације о правима и обавезама;
- ▮ остваривање свих права;
- ▮ заштиту и на правично поступање школе према ученику и ученици и када повреди обавезу утврђену законом.

Законом о основама система образовања и васпитања уређено је поступање установе када насиље, злостављање и занемаривање чини запослена особа – тада се покреће и води дисциплински поступак. Када се у поступку утврди одговорност запосленог, изриче се мера престанка радног односа, с тим да се наставнику/ци, васпитачу/ици и стручном/ој сараднику/ици одузима и лиценца. Законом је такође прописано да се покреће прекршајни, односно кривични поступак против родитеља или одраслог (треће лице) који чини насиље и злостављање над запосленим или када насиље и злостављање чини његово малолетно дете. Законом је прописано да се поступање у заштити деце или ученика и ученица од насиља, злостављања и занемаривања дефинише посебним подзаконским актом. На основу Закона о основама система образовања и васпитања, Општег и Посебног протокола, донет је и Правилник о протоколу поступања у одговору на насиље, злостављање и занемаривање („Службени гласник РС”, бр. 30/10) – у даљем тексту: Правилник.

Овај правилник обавезујући је за поступање свих запослених у установама образовно-васпитног система. У примени Правилника о протоколу установа је дужна да обезбеди услове за сигурно и подстицајно одрастање и развој детета и ученика (девојчица и дечака), заштиту од свих облика насиља, злостављања и занемаривања, реинтеграцију ако врше насиље, односно ако су изложени насиљу, злостављању или занемаривању.

Свака установа обавезна је да формира тим за заштиту од насиља, злостављања и занемаривања, да донесе програм заштите и да документује, анализира и извештава о случајевима насиља над децом и запосленима у својој установи. Забрана насиља, злостављања и занемаривања у установи односи се на све особе – децу, ученике и ученице, запослене, родитеље, али и на трећа лица,

тако да је образовна установа сигурно место за боравак деце, ученика и ученица и рад запослених. Правилником о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање све деце (девојчица и дечака), односно ученика и ученица, прописане су превентивне и интервентне активности: садржаји и начини спровођења, процена ризика, начини заштите од насиља, злостављања и занемаривања, праћење ефеката предузетих мера и активности.

Образовна установа дужна је да:

- ✓ поступак води ефикасно и економично;
- ✓ обезбеди заштиту и поверљивост података до којих дође пре и у току поступка;
- ✓ не излаже ученика и ученицу поновном и непотребном давању изјава.

Правилником о протоколу прописује се обавезност поступања образовне установе увек када постоји сумња или сазнање да дете, односно ученик или ученица, трпи насиље, злостављање и занемаривање, без обзира ко га врши, где се оно догодило, догађа или се припрема:

- ✓ у ситуацијама насиља и злостављања када су актери деца, односно ученици и ученице, поступање установе зависи од облика (физичко, психичко, сексуално, социјално, злоупотребом дигиталних технологија), интензитета и учесталости насиља, односно нивоа насиља дефинисаних Правилником (први, други и трећи ниво насиља) и може се решавати у оквиру одељења (за први ниво), установе (за други ниво) и уз укључивање других система, првенствено система социјалне заштите и полиције (за трећи ниво насиља);
- ✓ ако постоји сумња или сазнање о насиљу, злостављању и занемаривању детета, односно ученика и ученице, у породици, директор/ка образовне установе има дужност да обавести центар за социјални рад и полицију, који обавештавају родитеља, у складу са законом;
- ✓ уколико постоји сумња да је починилац насиља, злостављања и занемаривања треће одрасло лице (укључујући пунолетног/у ученика/цу) према детету и ученику или ученици, директор/ка има обавезу да истовремено обавести родитеља детета које је изложено насиљу, злостављању и занемаривању, надлежни центар за социјални рад и полицију.

Мере и активности предузимају се за све нивое насиља и злостављања. Оперативни план заштите (у даљем тексту: план заштите) сачињава се за сву децу и ученике и ученице – учеснике и учеснице насиља и злостављања (оне који трпе, који чине насиље и који су сведоци насиља и злостављања). Мере и активности треба да буду предузете уз учешће детета, односно ученика и ученица и да буду у складу са њиховим развојним могућностима. План заштите укључује и информације о мерама и активностима које установа предузима самостално, у сарадњи са другим надлежним организацијама и службама и када друге надлежне организације и службе спроводе активности самостално.

Када је реч о детету које трпи насиље трећег нивоа, насиље одраслих или је сведок насиља у породици, осим информисања и укључивања центра за социјални рад/полиције, запослени (васпитач/ица, наставник/ица, стручни/а сарадник/ица) треба да у оквиру плана заштите предузме све неопходне активности потребне за обезбеђивање услова за емоционални и социјални опоравак у оквиру вршњачке групе/одељења, покаже разумевање и пружи прилику да дете, односно ученик или ученица, искаже своје капацитете и могућности с обзиром на животне околности у којима се нашло.

Оваквим приступом систем јасно даје једнаку прилику и могућност и девојчицама да буду заштићене од било каквог облика насиља, злостављања и занемаривања, било да га трпе од стране вршњака и вршњакиња или одраслих особа или су сведоци насиља у породици, па самим тим и жртве.

Поступање образовно-васпитне установе у случајевима породичног и сексуалног насиља

У случајевима родно заснованог насиља, деловање образовно-васпитних установа огледа се и у препознавању и ефикасном и адекватном реаговању **у ситуацијама када постоји сумња да је дете изложено насиљу**, било да је изложено насиљу од вршњака или вршњакиња, у породици или од стране запослених или других одраслих особа.

У процесу заштите од насиља, образовно-васпитне установе су у обавези да деци пруже адекватну помоћ и да у том процесу остваре конструктивну и квалитетну сарадњу са породицом детета и другим релевантним службама.

С обзиром на време које дете проведе у школи и предшколској установи и учесталост контаката са породицом, образовни систем, укључујући предшколско васпитање, има највише могућности у превенцији и раном откривању свих облика злостављања и занемаривања, а посебно родно заснованог насиља.

У ситуацијама када постоји сумња на насиље, злостављање и занемаривање деце од стране одраслих особа, образовно-васпитна установа обавезна је да случај пријави релевантним службама.

Поред општих података о детету који се прикупљају током школовања, наставници/е и васпитачи/це могу да уоче знаке злостављања: нагло попуштање у учењу, пад концентрације на часу, повећана агресивност, затварање у себе или неке друге знаке који нису последица неког развојног процеса код детета. Ови знаци могу бити повод да се обрати додатна пажња на дете и да се, у складу са предвиђеним процедурама, реагује.

Породично насиље

Насиље у породици је родни проблем јер:

- ✎ је повезано са патријархалним контекстом и традиционалним родним улогама;
- ✎ је повезано са одржавањем неједнаких односа моћи између жена и мушкараца;
- ✎ на националном и глобалном нивоу највећи проценат жртава су жене.

Када радимо са децом, треба да реагујемо на насиље у породици:

- ✎ Зато што кућа и породица нису увек безбедно место за децу.
- ✎ Зато што је сексуално насиље кривично дело.
- ✎ Зато што је наша обавеза да, када радимо у образовно-васпитној установи, пријавимо надлежним службама и када постоји само сумња да се дешава насиље.

- Зато што је насиље у породици проблем друштва, а не проблем жртве.
- Зато што не постоји оправдање за насиље над женама и децом.
- Зато што је дете, ако посматра насиље у породици, већ жртва насиља.
- Зато што насиље у породици дуго остаје невидљиво.
- Зато што је наша обавеза да, када радимо у васпитно-образовној установи, умемо да саслушамо дете и да препознамо знаке насиља.

Обавеза школе је да „изађе“ из учионице и пружи неопходну заштиту уколико се сумња на насиље у породици.

Најчешћа замка која се јавља када неко у установи посумња на ову врсту проблема је идеја да је потребно имати доказе пре него што се предузму кораки за заштиту детета.

„Установа је дужна да интервенише увек када постоји сумња или сазнање да дете и ученик трпи насиље, злостављање и занемаривање, без обзира на то где се оно догодило, где се догађа или где се припрема“ (Правилник).

Уколико неко од запослених у школи/вртићу препозна спољашње знаке насиља, занемаривања или злостављања (нпр. модрице по телу, проблеме са хигијеном...), уочи специфично понашање детета, уколико добије одређене информације директно од детета, поверавањем, или посредно од треће особе, у обавези је да реагује.

Према Правилнику, „ако постоји сумња или сазнање да постоји насиље, злостављање и занемаривање детета и ученика у породици, директор обавештава центар за социјални рад и полицију, који обавештавају родитеља, у складу са законом“. Обавештење центру за социјални рад и полицији треба да садржи основне, релевантне информације о сумњи или могућем насиљу, злостављању или занемаривању, које се прикупљају уз поштовање принципа поверљивости и заштите приватности. Поступајући на овај начин, школа штити пре свега интерес детета, али и свој интерес.

Пружање подршке детету, односно ученику или ученици треба да се одвија плански и систематично. У случајевима породичног насиља надлежни центар за социјални рад израђује план заштите, а образовно-васпитна установа израђује план заштите ученика/ца који укључује информације о мерама и активностима које установа предузима самостално или у сарадњи са другим надлежним организацијама и службама и када друге надлежне организације и службе спроводе активности самостално.

Имајући у виду деликатност проблема, у изради плана, током његове реализације и праћења, неопходно је водити рачуна **о поверљивости података, о најбољем интересу детета, о чувању документације**. У том смислу, укључивање психолога/шкиње и педагога/шкиње школе је од посебног значаја.

Одговорност школе је да се пружи подршка детету које трпи насиље и да се предузму све активности које ће помоћи детету да схвати да није само са проблемом и да постоји излаз из ситуације у којој се дете нашло.

Довољан услов за реаговање је само постојање сумње.

У образовно-васпитном систему нема места за истрагу и доказивање злостављања и занемаривања у породици.

Сексуално насиље

Сексуално насиље и злостављање је понашање којим се дете и ученица или ученик сексуално узнемирава, наводи или приморава на учешће у сексуалним активностима које не жели, не схвата или за које није развојно дорастао/ла или се користи за проституцију, порнографију и друге облике сексуалне експлоатације. Облици сексуалног насиља разврстани су Правилником, као и остале врсте насиља, у три нивоа ради обезбеђивања уједначеног поступања установа.

На првом нивоу облици сексуалног насиља и злостављања су нарочито, непримерено, са сексуалном поруком: добацивање, псовање, ласцивни коментари, ширење прича, етикетање, сексуално недвосмислена гестикулација.

Поступање образовно-васпитне установе: активности предузима самостално одељењски/а старешина, наставник/ца, односно васпитач/ица, у сарадњи са родитељем, у смислу појачаног васпитног рада са васпитном групом, одељењском заједницом, групом ученика и индивидуално. На овом нивоу, фокус је на васпитном деловању установе – на подучавању, подизању нивоа осетљивости свих у школи за препознавање и реаговање, на јачању социјалних вештина ученика/ца и деце, саветодавном раду са родитељима и побољшању етоса установе у целини. Изузетно, ако се насилно понашање понавља, ако васпитни рад није био делотворан, ако су последице теже, ако је у питању насиље и злостављање од стране групе према појединцу или ако исто дете и ученик, одосно ученица, трпи поновљено насиље и злостављање за ситуације првог нивоа, установа интервенише активностима предвиђеним за други, односно трећи ниво.

На другом нивоу облици сексуалног насиља и злостављања су: сексуално додиривање, показивање порнографског материјала, показивање интимних делова тела, свлачење.

Поступање образовно-васпитне установе: активности предузима одељењски/а старешина, односно васпитач или васпитачица, у сарадњи са педагошко-психолошком службом, тимом за заштиту и директором/ком, уз обавезно учешће родитеља, у смислу појачаног васпитног рада. Уколико појачани васпитни рад није делотворан, директор/ка покреће васпитно-дисциплински поступак и изриче меру, у складу са Законом.

Трећи ниво сексуалног насиља и злостављања су: завођење од стране одраслих, подвођење, злоупотреба положаја, навођење, изнуђивање и принуда на сексуални чин, силовање, инцест.

Поступање образовно-васпитне установе: активности предузима директор/ка са тимом за заштиту, уз обавезно ангажовање родитеља и надлежних органа, организација и служби (центар за социјални рад, здравствена служба, полиција и друге организације и службе). Уколико присуство родитеља није у најбољем интересу детета или ученика/це, тј. може да му/јој штети, угрози његову/њену безбедност или омета поступак у установи, директор/ка обавештава центар за социјални рад, односно полицију.

Школа је дужна да обавести центар за социјални рад и полицију и **истовремено се организује васпитни рад** који је примерен потребама детета, односно ученика или ученице, као и покретање васпитно-дисциплинског поступка и изрицање мере, у складу са Законом. Уколико је за овај рад ангажована и друга организација или служба, установа остварује сарадњу са њом и оне међусобно усклађују активности.

Дакле, ако постоји сумња да насилни догађај може да има елементе кривичног дела или прекршаја, директор/ка обавештава родитеља и полицију. У случајевима када је запослени починилац насиља, злостављања и занемаривања према детету, односно ученику или ученици у установи, директор/ка предузима мере према запосленом, у складу са законом, а према детету, односно ученику или ученици мере за заштиту и подршку (план заштите) на основу

Правилника. Надаље, „уколико постоји сумња да је починилац насиља, злостављања и занемаривања треће одрасло лице (укључујући пунолетног ученика) према детету и ученику, директор је обавезан да истовремено обавести родитеља детета које је изложено насиљу, злостављању и занемаривању, надлежни центар за социјални рад и полицију“.

Документација

О случајевима који захтевају укључивање тима за заштиту (други и трећи ниво) **документацију** (службене белешке и сви други облици евидентирања података о лицу, догађају, предузетим радњама и др.) **води, чува и анализира за потребе установе психолог/шкиња или педагог/шкиња**, а изузетно, члан/ица тима за заштиту кога/ју је одредио/ла директор/ка. **Директор/ка одлучује о дозволи приступа документацији и подацима** у поступку заштите детета и ученика/це, осим ако је на основу закона, а на захтев суда, односно другог надлежног органа обавезан/на да их достави. Коришћење документације у јавне сврхе мора бити у складу са законом.

Најбољи интерес детета, односно ученика или ученице

„У поступку заштите детета и ученика од насиља, злостављања и занемаривања установа је дужна да:

- поступак води ефикасно и економично;
- обезбеди заштиту и поверљивост података до којих дође пре и у току поступка;
- ученика не излаже поновном и непотребном давању изјава.

Изјаву о насиљу, злостављању и занемаривању ученик даје директору у присуству психолога или педагога и родитеља, осим ако је родитељ спречен да присуствује. Изузетно, ако постоји сумња или сазнање на насиље, злостављање и занемаривање детета и ученика у породици, директор обавештава центар за социјални рад и полицију, који обавештавају родитеља, у складу са законом.“

Унутрашња и спољашња заштитна мрежа

За ефикасну интервенцију у оквиру саме установе неопходно је успоставити тзв. **унутрашњу заштитну мрежу**. То подразумева дефинисање улога и одговорности свих запослених и деце у установи у оквиру прописаних корака и процедура предвиђених Општим и Посебним протоколом, односно Правилником. Установа одређује ко, када и на који начин интервенише и делује у различитим ситуацијама насиља. Запослени су у обавези да зауставе насиље и/или обавесте надлежне у установи. Ако постоји сумња на било који облик породичног насиља, наставник/ца, односно васпитач/ица обавезно обавештава тим, који даље предузима кораке уз консултације са центром за социјални рад. Препорука је да се у установи унапред договоре могући начини реаговања у различитим ситуацијама.

Ако установа има сазнања или сумњу да се насиље над дететом, односно учеником или ученицом, дешава ван установе (у породици или окружењу) или од стране одрасле особе, односно у свим случајевима породичног и сексуалног насиља, установа **обавезно укључује друге институције** (МУП, центар за социјални рад, здравствене службе, невладине организације које су се баве родно заснованим насиљем). Само повезивање свих система у заштити детета омогућава ефикасно решавање проблема и ублажавање последица. У овим случаје-

вима говоримо о деловању **спољашње заштитне мреже**. Начини и облици сарадње ових система дефинисани су Општим протоколом за заштиту деце од насиља и Приручником за примену општег протокола.

За функционисање заштитних мрежа у случајевима заштите деце, односно ученика и ученица, од породичног и сексуалног насиља потребно је дефинисати механизме за обезбеђивање и праћење квалитета сарадње у оквиру унутрашње и спољашње заштитне мреже и предузимање мера за превазилажење могућих застоја као што су: формирање интерсекторских тимова, заједничке акције, редовни састанци, извештавање, анализе и сл.

Подаци о члановима тима за заштиту од насиља, злостављања и занемаривања (име, контакт телефони), као и **бројеви телефона релевантних служби** (бесплатан СОС телефон за пријаву насиља у школама 0800200201, Национална дечија линија 0800123456, телефон дома здравља, хитне помоћи, надлежне полицијске станице, центра за социјални рад), које треба контактирати у одређеним ситуацијама, треба да буду истакнути на видном месту, како би били доступни свој деци, односно ученицима и ученицама, запосленима у установи и родитељима. Такође, у установама са великим бројем деце, више смена и више објеката може се формирати више подтимова тако да им у свакој смени буде доступна најмање једна особа из тима, односно **особа од поверења**.

Ради олакшавања пријављивања најосетљивијих облика насиља образовно-васпитна установа може обезбедити „кутију/сандуче поверења“.

Тим за заштиту од насиља, злостављања и занемаривања

Структура тима треба да одражава структуру установе. Чланови и чланице тима треба да имају различите обуке, знања, вештине како би тим у целини био ефикасан у свим сегментима рада. Треба да буду у различитој мери укључени у рад, с обзиром на осетљивост теме и професионалне компетенције. Нпр. непосредни саветодавни рад са децом која су претрпела и која чине насиље обавља психолог/шкиња у установи; ако их установа нема, а процењено је да је неопходно укључивање стручњака/иње тог профила, треба се обратити психологу/шкињи из школског диспанзера или релевантне здравствене институције.

Ко је особа од поверења?

Особа од поверења је особа која уме да препозна сопствена осећања и потребе, која има вештине емпатије, комуникацијске вештине, коју уважавају ученици, ученице, родитељи, наставници и наставнице. Особу од поверења бира само дете.

Зашто је важно да се у образовно-васпитним установама бавимо родно заснованим насиљем?

Имају ли читанке род?

Ако пођемо од тога да су родне разлике и родни модели које наша деца усвајују у огромној мери узрок појаве насиља у школама, подржавањем родних улога и стереотипа подржавамо само насиље. У школи треба да се утиче на смањење насиља разбијањем стереотипа, предрасуда и спречавањем дискриминације по основу рода.

Неопходно је да научимо децу да њихови капацитети не треба да су ограничени родним нормама, да њихова постигнућа неће бити вреднована на основу предрасуда, као и да се неће толерисати насиље базирано на родној расподели моћи.

Родно засновано насиље је вид насиља и често је веома прикривено, тешко се открива, понекад се тешко примећује, маскирано је „друштвеним нормама“. Девојчице и девојке су изложене овом виду насиља, и пошто је оно обично „увијено“ у „уобичајено и типично“ – често му је дат легитимитет.

Окружени смо примерима родне неравноправности који распламсавају стереотипе о мушким и женским улогама, и ти стереотипи се најчешће шире брзином светлости, и често од мале ватре прерастају у пожар који је тешко угасити.

Неравноправна расподела моћи бомбардује нас са свих страна. Текстови у читанкама, билборди, новине, ТВ рекламе препуни су таквих садржаја. Са друге стране, статистике о броју жена које премину од последица насиља у партнерском односу сваке године у Србији су поражавајуће.

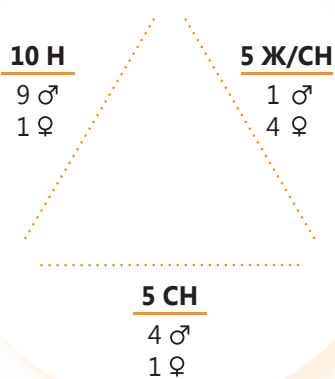
Ако посматрамо уџбенике које користе наше ученици и наше ученице, можемо видети да су од укупно анализираних 410 текстова, жене ауторке у 7% текстова, мушкарци 63%, а 30% текстова је из народне књижевности.

Ако изузмемо текстове из народне књижевности и посматрамо само уметничку књижевност, процентуални однос заступљености аутора/ки је 10% жена према 90% мушкараца. Процент текстова које су потписале ауторке креће се од 2% (Читанка за 5. разред) до 10% (читанке за 6. и 7. разред). У читанци за 5. разред од 62 текста само један је потписала жена (Џоан Ролинг, *Хари Поттер*). Дистрибуција текстова по полу показала је изразиту доминацију мушкараца као аутора текстова. Свет читанки је мушки свет.

О мушким ликовима говори се пет пута више него женским. Они су главни ликови у више од половине текстова у читанкама док се женски ликови појављују као главни само у 13% случајева. Мушки ликови иницирају заплет и расплет у највећем броју случајева док женски то чине веома ретко. У складу са тим, интерпретација текстова и питања после текстова углавном се односе на мушке ликове.

Читанке за основну школу Завода за уџбенике и наставна средства не развијају културу родне равноправности као једну од битних претпоставки савременог уџбеника, напротив – афирмишу патријархалне вредности, односно родну неравноправност. Да би образовање играло важну улогу у промовисању политике родне равноправности, потребно је да креатори образовне политике обезбеде да један од стандарда за акредитацију уџбеника буде уважавање родне равноправности, да прате и евалуирају колико је родна перспектива интегрисана у уџбенике и наставу на свим нивоима образовања.

Шта каже статистика?

Легенда

10 случајева насиља – особа која врши насиље:
9 особа мушког пола, 1 особа женског пола

5 случајева сексуалног насиља – особа која врши насиље:
4 особе мушког пола, 1 особа женског пола

5 особа које трпе сексуално насиље:
4 особе женског пола, 1 особа мушког пола

Знаци упозорења који указују да дете можда трпи сексуално насиље

Откривање, сазнање о насиљу, први је корак у заштити деце, односно ученика и ученица од насиља. У неким ситуацијама знаци насиља су очигледни и само треба да их препознамо, док је у другим ситуацијама веома тешко открити проблем и због тога је улога професионалца и особе која ужива поверење детета веома важна. Понекад понашање детета указује само на постојање неког проблема, и при томе треба имати у виду да деца различито реагују: повлаче се, раздражљива су, агресивна, преосетљива и сл.

Знаци упозорења који указују да дете можда трпи сексуално насиље или злостављање:

- ▶ трагови различитих повреда, модрице, стомачне болести, повраћање, главобоље;
- ▶ проблеми са исхраном (анорексија, булимија), проблеми са гутањем;
- ▶ учестале уринарне инфекције, венеричне болести;
- ▶ немогућност мирног седења (болови у пределу доњег стомака или гениталија);
- ▶ ноћно мокрење;
- ▶ проблеми са сном (несанице или претерано дуго спавање), ноћне море;
- ▶ повученост, односно претерана активност, раздражљивост, појава неуобичајених и претераних страхова, агресивност, ћутљивост, самоповређивање;

- // самодеструктивно понашање, конзумирање алкохола/наркотика;
- \\ покушај самоубиства;
- // страх од самоће, страх од дружења са другим људима;
- \\ сексуално понашање непримерено узрасту;
- // цртежи са наглашеним сексуализованим детаљима;
- \\ неодговарајућа или детаљна знања о сексу изражена кроз цртеже или вербално (у нескладу са узрастом детета) и др.

Знаци упозорења у школи/вртићу:

- \\ нагли пад успеха, појава неоправданих изостанака;
- // кашњења, избегавање обавеза, недоношење домаћих задатака, избегавање или неучествовање у разноврсним активностима;
- \\ одсуство концентрације, поремећаји пажње, сањарење;
- // избегавање дружења са другом децом;
- \\ одбијање уобичајених активности, неуобичајени начини играња (код млађе деце), избегавање физичког додира;
- // често спомињање тајни или сексуалних тема у писаним или домаћим задацима;
- \\ потешкоће у изражавању сопственог мишљења;
- // страх од одраслих, изражен страх од повратка кући и др.

Сви наведени облици понашања, појединачно и у одређеној мери, могу бити природне или развојне реакције и не морају бити реакција искључиво на сексуално злостављање. Такође, постоје злостављана деца која не показују ниједан од ових знакова и успевају да сакрију шта им се дешава.

Пријављивање

У свим случајевима сумње на сексуално насиље, реаговање подразумева пријављивање тиму за заштиту деце, односно ученика и ученица од насиља, односно директору/ки школе/вртића. Ако постоји сумња да насилни догађај има елементе кривичног дела или прекршаја, директор/ка обавештава полицију и центар за социјални рад и родитеља (осим у случају када то угрожава безбедност детета).

С обзиром на могућност да неки поступци на основу непотпуних информација и уз непоштовање предвиђене процедуре могу имати негативне последице за дете, препоручује се крајња обазривост. **То не значи одгађање реакције**, већ потребу да се потврди постојањем показатеља који упућују на основаност сумње а подаци до којих се дође у поступку представљају професионалну тајну, те могу бити стављени на располагање само службеним лицима ангажованим у поступцима заштите деце од насиља.

Шта чинити кад нам се дете повери да је злостављано? Важно је да наставник/ца, односно васпитач/ица каже:

- ▮ да верује детету;
- ▮ да не осуђује дете без обзира на околности;
- ▮ да зна како му је тешко да говори о томе;
- ▮ да му/јој је драго што му/јој је дете то рекло и поверило му/јој се;
- ▮ да му/јој је жао што се то догодило;
- ▮ да нико нема право да злоставља децу;
- ▮ да и одраслима некада треба помоћ да прикупе неку информацију или науче како најбоље да поступе.

Такође, важно је не давати обећања која се не могу одржати, нпр. не може се обећати да никоме неће рећи, нити може обећати да злостављач неће ићи у затвор!

Информација не може бити поверљива ако угрожава интерес детета, односно ученика или ученицу или друге особе или када постоји законска обавеза извештавања о појединим поступцима.

Деца не измишљају приче о сексуалном злостављању!

Исказ детета треба озбиљно размотрити, и то му на јасан начин казати и показати. Важно је сачувати смиреност, успоставити самоконтролу, не показати шок и панику. Затим, потребно је пронаћи место и време где се и када са дететом може мирно, насамом, неометано и довољно дуго (онолико колико је детету потребно) разговарати. Ако то није могуће, одмах обавити разговор са дететом, заказати разговор што је пре могуће и држати се заказаног термина.

У разговору са дететом потребно је показати заинтересованост за дете као личност, а не радозналост за случај и фасцинацију садржајем, показати саосећање за бол и патњу детета, трпљење, тешкоће, али не и сажалење; постављати неутрална и несугестивна питања, дете одлучно ослободити кривице („Ти ниси крив/а и ти ниси лош/а.“), одржати отвореност детета („Добро је што си ми рекао/ла, није лако.“), одредити ургентне потребе („Шта ти је сад потребно да би се боље и мирније осећао/ла?“), одредити стрепње детета („Шта те брине, чега се плашиш?“), понудити детету заштиту и подршку, најбоље што умемо, искрено, реално – и то одмах учинити.

- ▮ Важно: не изневерити обећање!
- ▮ Обавестити дете о наредним корацима, односно шта ћете тачно урадити.
- ▮ Консултовати се са надлежним особама, пријавити случај!

Мере заштите и подршке

Подршку детету жртви сексуалног насиља кроз активности и мере заштите у школи/вртићу треба реализовати у сарадњи са другим системима или кроз активно укључивање у интерсекторски тим у локалној заједници. Праћење детета установа организује тако да тај поступак ни на који начин не обележава дете, као и да оно не сме да се осети посебно праћено. Детету које је било жртва сексуалног насиља подршка се даје у складу са општим принципима, у циљу јачања његових одбрамбених способности, превазилажења проблема и враћање самопоштовања, а тим израђује индивидуални план заштите. Школа може да делује у правцу решавања проблема у породици, давању подршке породици и јачању њених потенцијала. Посебан план

Слушајте осећања и потребе детета када вам говори да је жртва сексуалног насиља. Не процењујте, не критикујте, немојте оптуживати дете за оно што се догодило. Детету треба разумевање и ваша подршка да за то што се десило, уверите га да није криво за то што му се дешава.

подршке за дете треба урадити у случајевима када је дете издвојено из породице и смештено у установу или другу породицу.

Иако је наглашено да у школи/вртићу нема места истрази, образовно-васпитна установа може учествовати у прикупљању података који су релевантни извор информација за систем социјалне заштите и правни систем. У фази када центар за социјални рад и остале службе врше процену статуса детета и његовог актуелног стања, особе запослене у школи могу бити драгоцене у прикупљању информација. До релевантних података наставници и наставнице могу доћи разговором са дететом, анализом школске документације, разговором са родитељем, учитељем или учитељицом, одељењским старешином, осталим наставним и васпитним особљем, другом децом и непосредним увидом у понашање детета.

Приликом консултација са колегама унутар и/или ван установе обавезно је поштовати **принцип поверљивости**, као и **принцип заштите најбољег интереса детета**. Неопходно је водити рачуна о заштити приватности и стављању интереса детета изнад интереса родитеља, школе, струке.

Истраживање о родно заснованом насиљу у школама у Србији

Истраживање³ је спроведено као део два програма: прво пројекта Уједињених нација „Интегрисани одговор на насиље над женама“, а потом програма *Школа без насиља*. Први пројекат спроводе заједно Дечји фонд Уједињених нација (УНИЦЕФ), Програм Уједињених нација за развој (UNDP) и Агенција Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена (UN Women), док на другом програму већ дуже време, с добрим резултатима раде Јединица за превенцију насиља Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, УНИЦЕФ и Институт за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и УНИЦЕФ, у сарадњи са Центром за студије рода и политике Факултета политичких наука и Институтом за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, од октобра 2013. године припремили су, спровели и анализирали истраживање о родно заснованом насиљу у основним и средњим школама у Србији.

У делу који следи биће представљена методологија спровођења истраживања као и најважнији резултати.

Увод

Циљ овог истраживања био је да установи заступљеност родно заснованог насиља у основним и средњим школама у Србији, као и да се испитају и предложи добре праксе превенције и интервенције у случајевима истраживаних врста насиља. Циљна група су ученици и ученице од 4. разреда основне до 4. разреда средње школе, као и наставници/е и стручни/е сарадници/е тих школа.

Родно засновано насиље се до сада и код нас, као и у свету, првенствено истраживало међу одраслима (најчешће у приватној сфери, породици), а деца и млади посматрани су само као пасивне жртве. Такође, претходна истраживања у школама у Србији, која су узимала категорију рода у обзир, пре свега су се бавила анализом уџбеника или ставовима наставника и наставница. Ово истраживање разликује се не само по обиму, већ и по томе што за предмет проучавања има и искуства родно заснованог насиља, као и ставове, и то према родно заснованом насиљу, али и према родним улогама; затим, укључује и ученике/це и наставнике/це; и најзад, обухвата и основне и средње школе. Према томе, ово је прво истраживање у Србији у коме је на великом узорку испитивана присутност и учесталост различитих форми родно заснованог насиља, родних стереотипа и сексуалног насиља у школама.

Методологија

У овом истраживању коришћене су пре свега квантитативне али и квалитативне методе. Инструменте у квантитативном делу истраживања чини седам врста упитника. упитници за ученике и ученице су прилагођени по узрасту (постојале су по три верзије упитника, за млађе основце, за старије основце и за средњошколце и средњошколке). Поред ових, израђене су још две верзије, једна за наставнице и наставнике и друга за стручне сараднице и сараднике. Дакле, у истраживању је коришћено осам различитих упитника.

³ *Истраживање родно заснованог насиља у Србији*, Центар за студије рода и политике Факултета политичких наука Универзитета у Београду и УНИЦЕФ, 2015.

Сам упитник за ученике и ученице подељен је у два дела. У првом делу налази се скала ставова према родним улогама, у приватној и у јавној сфери, као и скала ставова према родно заснованом насиљу. У другом делу упитника налазе се питања о искуству у вези са различитим врстама родно заснованог насиља. Испитано је 14⁴ облика насиља чији је распон од родних предрасуда до сексуалног узнемиравања.

Прикупљање података реализовано је у 50 школа (35 основних и 15 средњих), у децембру 2013. године.⁵ Попуњено је приближно 25000 упитника. Ученици и ученице самостално су попуњавали упитнике.

Табела 1: Структура узорка

Структура узорка	Број особа које су учествовале у истраживању		
	Мушко	Женско	Укупно
Наставници/е	721	1816	2537
Стручни/е сарадници/е	10	71	81
Ученици/е основних школа	6920	6689	13609
Ученици/е средњих школа	4736	4019	8755
Укупно	12387	12595	24982

Најважнији резултати

Ово истраживање јасно је показало и документовало да у основним и средњим школама у Србији постоји родно засновано насиље и да је широко распрострањено. Укупно 69% ученика/ца основних школа и чак 74% ученика/ца средњих школа одговорило је да су најмање једном доживели/е бар један облик родно заснованог насиља током прва три месеца школске 2013/2014. године.

Табела 2: Број особа које су бар једном доживеле неки од облика родно заснованог насиља у основним школама

	Разред					Укупно
	IV	V	VI	VII	VIII	
Дечац	724	833	893	947	940	4337
	58%	65%	70%	78%	81%	70%
Девојчице	617	762	876	1019	929	4203
	48%	58%	70%	81%	85%	68%
Бр. уч.	1341	1595	1769	1966	1869	8540
%	53%	61%	70%	79%	83%	69%

⁴ На странама 9–12. овог приручника видети дефиниције родно заснованог насиља и свих појединачних облика испитаних током истраживања (родне предрасуде, родно укалупљивање, излагање порнографији, вулгарне поруке, вулгарни покрети, угрожавање приватности, вређање изгледа, сексуална објектификација, електронско сексуално узнемиравање, скидање одеће, физичко сексуално узнемиравање, присилно љубљење, ширење гласина о сексуалном искуству, насиље у партнерском односу).

⁵ У овој прилици биће презентовани само резултати квантитативног дела истраживања. У оквиру квалитативног дела урађено је осам фокус група, шест са ученицама и ученицама и две са запосленима у школама.

Табела 3: Број особа које су бар једном доживеле неки од облика родно заснованог насиља у средњим школама

	Разред				Укупно
	I	II	III	IV	
Младићи	832	900	839	677	3248
	68%	75%	76%	77%	74%
Девојке	652	764	782	711	2909
	70%	73%	79%	76%	75%
Бр. уч.	1484	1664	1621	1388	6157
%	69%	74%	77%	77%	74%

У основној школи највећи проценат деце која су била изложена родно заснованом насиљу је у VIII разреду (83%), а у средњој подједнако у III и IV разреду (77%).

Када се детаљније анализирају род и узраст, забрињава податак да је једна од три девојчице у VII и VIII разреду основне школе доживела физичко сексуално узнемиравање.

Учесталост родно заснованог насиља

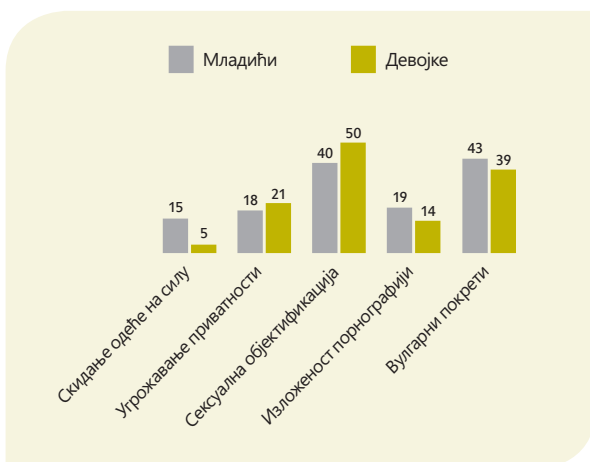
У графикону који следи (Графикон 1) може се видети да су девојчице у основним школама најчешће изложене: визуелном родно заснованом насиљу (угрожавање приватности у виду вирења у тоалет или свлачионицу док су оне унутра) и физичком сексуалном узнемиравању (у виду штимања интимних делова тела), док су дечаци најчешће изложени: визуелном родно заснованом насиљу (у виду изложености вулгарним покретима) и физичком сексуалном узнемиравању (у виду насилног скидања одеће).

Графикон 1: Учесталост појављивања појединих врста родно заснованог насиља у основној школи (у %)

У графикону који следи (Графикон 2) може се видети да су девојке у средњим школама најчешће изложене: сексуалној објектификацији и визуелном родно заснованом насиљу (у виду вирења у тоалет или свлачионицу док су оне унутра), док су младићи најчешће изложени: визуелном родно заснованом насиљу (у виду изложености порнографији и вулгарним покретима) и физичком сексуалном узнемиравању (у виду насилног скидања одеће).

Графикон 2: Учесћалост и јављања појединих врста родно заснованог насиља у средњој школи (у %)

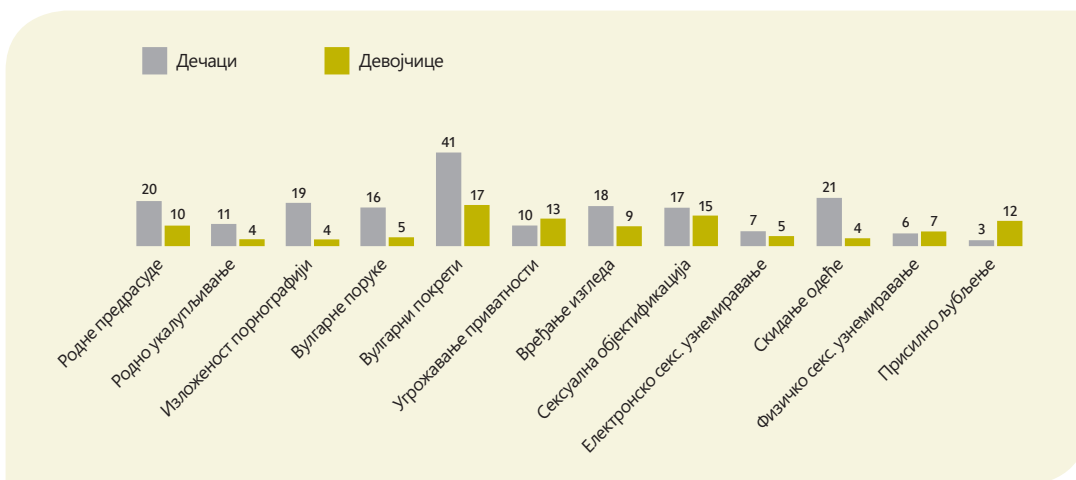

Особе које чине родно засновано насиље

У графиконима који следе (Графикон 3 и Графикон 4) могу се видети одговори дечака и девојчица у којима се пријављује изложеност родно заснованом насиљу и ког су пола особе које су починиле то насиље над њима.

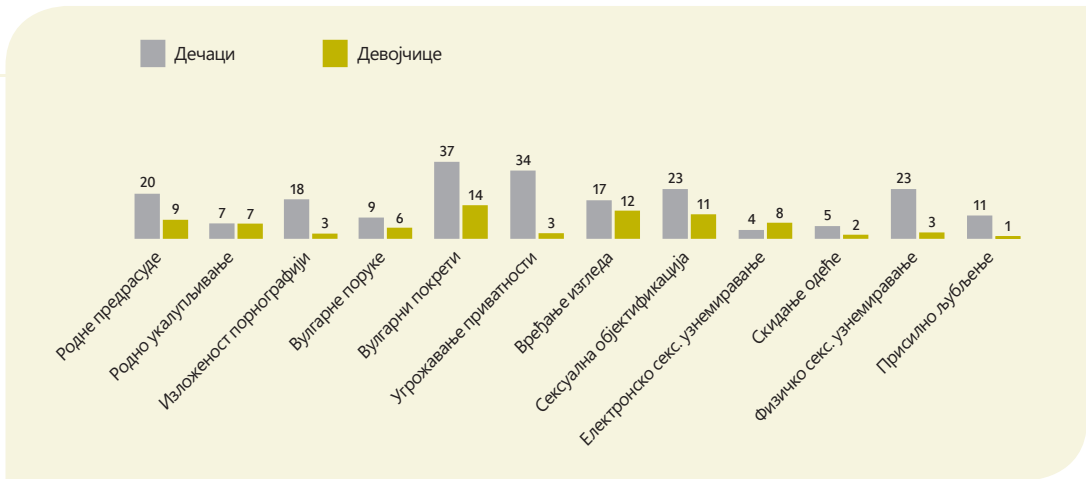
На основу података добијених од дечака можемо уочити да су за одређене врсте родно заснованог насиља над њима починитељи најчешће други младићи: за вербално родно засновано насиље (у виду родних предрасуда, вређања изгледа и сексуалне објективације), за визуелно (у виду излагања вулгарним покретима, писању/цртању вулгарних порука/цртежа и излагању порнографији), за физичко сексуално узнемиравање (у виду насилног скидања одеће), као и за електронско сексуално узнемиравање и родно укалупљивање.

Графикон 3: Пол особа које чине родно засновано насиље над дечацима у основној школи (у %)

На основу података добијених од девојчица можемо уочити да су починитељи скоро свих врста родно заснованог насиља над њима најчешће дечаци, осим за електронско сексуално узнемиравање, чему су најчешће изложене од стране других девојчица.

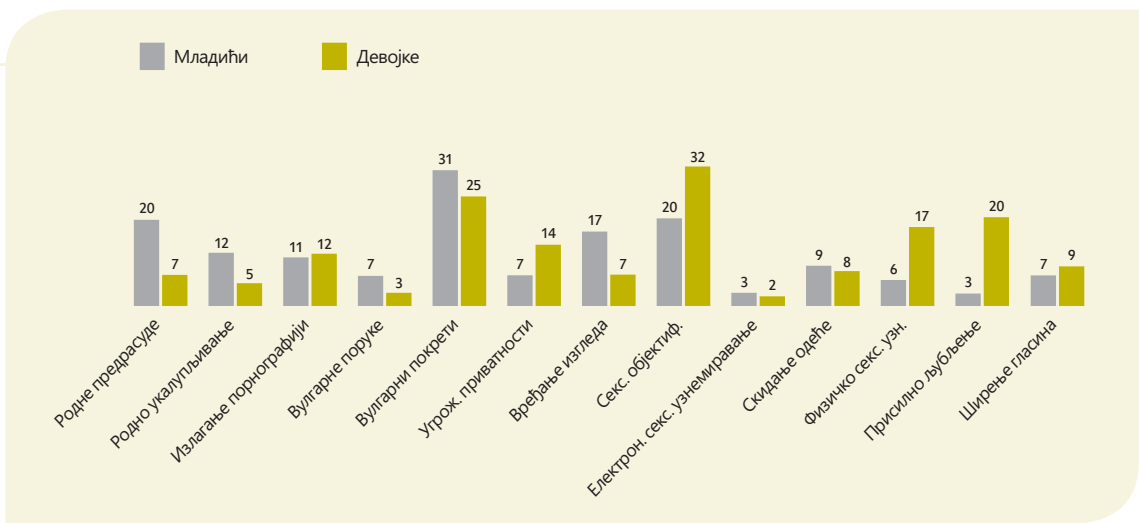
Графикон 4: Пол особа које чине родно засновано насиље над девојчицама у основној школи (у %)

Дакле, на основу података добијених од дечака, као и на основу података добијених од девојчица, починитељи већине испитиваних облика родно заснованог насиља су чешће дечаци и то и над другим дечацима и над девојчицама.

У графиконима који следе (Графикон 5 и 6) могу се видети одговори младића и девојака из средњих школа који/е су били/е изложени/е насиљу и ког су рода особе које су починиле неку врсту РЗН-а над њима.

Графикон 5: Пол особа које чине родно засновано насиље над младићима у средњој школи (у %)

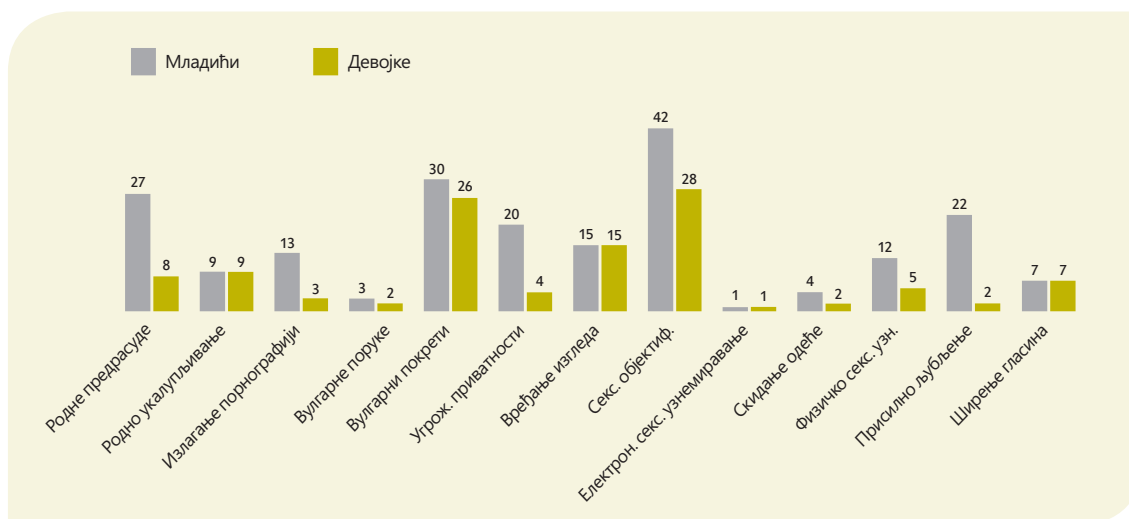

На основу података добијених од младића може се уочити да су одређене облике РЗН-а према њима починили најчешће други младићи и то: родне предрасуде, вређање изгледа, излагање вулгарним покретима, писање/цртање вулгарних порука/цртежа и родно укалупљивање.

Међутим следеће облике РЗН-а младићима чешће чине девојке: угрожавање приватности у виду вирења у тоалет/свлачионицу док су они унутра, присилно љубљење, физичко сексуално узнемиравање и сексуална објективација.

Младићи приближно подједнако доживљавају поједине облике РЗН и од девојака и од других младића, и то: излагање порнографији, електронско сексуално узнемиравање, скидање одеће и ширење гласина о сексуалном искуству.

Графикон 6: Пол особа које чине родно засновано насиље над девојкама у средњој школи (у %)

На основу података добијених од девојака може се уочити да су скоро све облике РЗН-а према њима чинили најчешће младићи, а посебно када су у питању сексуална објективација, присилно љубљење, угрожавање приватности, родне предрасуде и вулгарни покрети. Следеће врсте РЗН-а девојкама подједнако чине друге девојке и младићи: родно укалупљивање, вређање изгледа, ширење гласина о сексуалном искуству, скидање одеће, вулгарне поруке и електронско сексуално узнемиравање.

Обраћање запосленима у школама

Подаци добијени од запослених говоре да се ученици и ученице ретко обраћају за помоћ запосленима у школи када доживе родно засновано насиље. У основним школама 14% запослених је изјавило да им се једанпут или двапут десило да им се неко обрати за помоћ у ситуацији физичког сексуалног узнемиравања, а само 3% да им се ово догодило више пута. У средњој школи се ово дешава још ређе – само 8% запослених каже да су им се обраћали/е једанпут или двапут, а само 1% да им се то десило више пута.

Ставови према родним улогама и родно заснованом насиљу

Група која најмање прихвата ставове који исказују стереотипне родне улоге су средњошколке. На пример, чак 80% средњошколки не слаже са ставовима који приписују женама слабије способности за управљачке позиције, главну реч мушкарцу у породици, који говоре да су дечаци који плачу слабићи и у којима су изражени двоструки стандарди у љубавним и сексуалним односима. Може се рећи да је ово група која представља „носителке отпора” родним нормама које им друштво намеће.

Када је реч о дечацима, поред тога што степен слагања са наведеним ставовима углавном расте са узрастом (нпр. они у већем проценту сматрају да главну реч у породици треба да има мушкарац, говоре да су дечаци који плачу слабићи и сл.), разлике између старијих разреда основне школе и средње школе нису знатне, што указује да ставове које су прихватили при уласку у пубертет касније не мењају.

Између осталог уочљиво је и прихватање ставова који прописују родне улоге за девојке – какве треба да буду, тј. како треба да изгледају и које улоге треба да имају кад одрасту, затим да све девојке једног дана треба да се удају и једног дана постану мајке (82% и дечака и девојчица на старијим узрастима), а и да је за девојке важно да увек буду дотеране (64–65% девојака и младића у средњим школама).

Дечаци (чешће него девојчице) правдају насиље у партнерском односу; на пример, проценат дечака који се слаже са реченицом: „Некада је оправдано да дечко својој девојци лупи шамар” – расте са узрастом (15% млађих основаца, 19% старијих основаца и 21% средњошколаца). Међутим, када су у питању девојчице, проценат оних које су сагласне са овим ставом се смањује са узрастом (8% у основној школи до 4% у средњој школи). Дакле, група која у највећем проценту не оправдава родно засновано насиље су девојке у средњој школи.

Када је у питању став према сексуалном узнемиравању девојака тј. „ваћарењу”, посебно су упадљиве разлике између дечака и девојчица. Тако, на пример, само око 40% старијих дечака за ову врсту узнемиравања девојчица сматра да није у реду, а са друге стране, ово је готово потпуно неприхватљиво за девојчице, па тако нпр. овако мисли чак 90% девојака у средњим школама.

Са друге стране значајно је навести да и дечаци и девојчице приписују одговорност жртви за сексуално насиље и напад. Чак 69% девојчица и 64% дечака (од VI до VIII разреда основне школе) сложило се са реченицом: „Девојка која облачи прекратке сукње и тесне мајице, сама је крива ако је неко нападне”.

Свакако треба нагласити и то да се 2/3 свих дечака (од VI основне школе до IV разреда средње школе) сложило са ставом да особа хомосексуалне оријентације заслужује физичко насиље.

Такође, 32% наставника у основним и средњим школама (као и 17% наставница у основним и 13% наставница у средњим школама) сложило се са ставом да особа хомосексуалне оријентације не би требало да предаје у школи.

Закључци

Као што су резултати показали, родно засновано насиље у школама није проблем појединки и појединаца, већ указује на широко распрострањене патријархалне обрасце који служе да се насиље оправда. Ово истраживање недвосмислено упућује на чињеницу да је родно засновано насиље структурни проблем који захтева систематска и дугорочна решења.

Оно што охрабрује јесте то да резултати овог истраживања указују и на потребу и спремност запослених у школама и ученица и ученика да се о овој теми говори у школи. Укупно 77% ученица и ученика у основним школама изјављује да жели да се о овим темама говори у школи, док је у средњим школама то изјавило 69% ученика и ученица. Такође, 75% запослених у основним и 68% запослених у средњим школама изјављује да жели да похађа обуке у вези са следећим темама: родне улоге, родна равноправност, родно засновано насиље.

Радионице и прилози за обуке запослених у образовно-васпитним установама

„Када никоме не смета што различито сањамо, зашто онда некима смета то што смо другачије будни?“

Мирослав Мика Антић

У овом делу приручника налазе се радионице намењене обуци наставника/ца и стручних сарадника/ца, као и ученика и ученица и родитеља, чиме се излази у сусрет потреби да се побољшају њихове компетенције у овој области, а основа су за јачање капацитета запослених у школи за рад са ученицима и ученицама и њиховим родитељима.

Радионице обухватају кључна питања у вези са родним улогама, концептом равноправности, стереотипима и предрасудама које имамо, различитим облицима родно заснованог насиља. Желимо да кроз ове радионице учесници и учеснице сагледају колико је живот обојен стереотипима и родном дискриминацијом, да разумеју повезаност насиља и односа моћи у породици, заједници и друштву у целини, да развију осетљивост за препознавање различитих облика родно заснованог насиља. Очекујемо да ће примена ових радионица помоћи одраслима, деци и младима да користе родно осетљив језик, да им знања о мизогинији помогну да је препознају у језику и понашању и да према њој имају критички став.

Неке радионице баве се истом темом, али се разликује приступ, перспектива, активности које користе па сматрамо да је то добро за оне који ће их користити. Драгоцену подршку приликом избора и припреме за примену радионица могу да пруже ментори и менторке програма *Школа без насиља*, одељенске старешине других одељења, као и стручни/е сарадници/е. Као помоћ и подршку за реализацију радионица можете да користите ресурсе наведене на крају овог приручника и различите приручнике настале у оквиру програма *Школа без насиља*:

- ▮ приручници намењени менторима и менторкама за обуке разредних старешина: *Приручник за обуку разредних старешина за извођење превентивних радионица са ученицима; Програм обуке одељенских старешина за извођење превентивних радионица за рад са родитељима; Програм обуке одељенских старешина – подржавајућа одељенска заједница; Приручник за рад са ученицима и ученицама на извођењу превентивних радионица.*
- ▮ приручници намењени менторима и менторкама за обуку свих запослених: *Приручник насиље и заштитне мреже; Приручник правила, вредности и респицијација.*
- ▮ приручници намењени менторима и менторкама за обуку сарадника за рад са вршњачким тимом: *Приручник за рад са вршњачким тимом.*
- ▮ приручници намењени разредним старешинама за рад са ученицима и ученицама и рад са родитељима.

Препорука за рад на овој теми у образовно-васпитном систему јесте да се теме прво ураде са наставницима и наставницама и родитељима, а након тога са децом како бисмо обезбедили пуну подршку и разумевање за рад са ученицима и ученицама.

Радионице по циљним групама и предвиђено време трајања радионица

Назив радионице	Циљна група	Предвиђено време трајања
Род, пол и родне улоге	Сви запослени у школи, родитељи, ученици и ученице основних и средњих школа	135 минута (три школска часа)
Полно/родни квиз	Сви запослени у школи, родитељи, ученици и ученице основних и средњих школа	90 минута (два школска часа)
Различити облици родно заснованог насиља и реаговање	Сви запослени, родитељи, ученице и ученици основних и средњих школа	90 минута (два школска часа)
Митови и чињенице о насиљу у породици	Сви запослени у школи, родитељи, ученици и ученице основних и средњих школа	45 минута
Родна дискриминација у школи	Наставници и наставнице, разредне старешине	90 минута (два школска часа)
Дискриминација на делу – примери	Наставници и наставнице, ученици и ученице старијих разреда основне школе, ученици и ученице средњих школа	45 минута
Пол, род и језик	Наставници и наставнице, разредне старешине	90 минута (два школска часа)
Шта је то што зовемо род?	Ученици и ученице старијих разреда основне школе, ученици и ученице средњих школа	45 минута
Дефинисање правила која превенирају родно засновано насиље	Ученици и ученице основних и средњих школа	90 минута (два школска часа)
Моћ и односи	Ученици и ученице старијих разреда основне школе, ученици и ученице средњих школа	45 минута
Изражавање осећања	Ученици и ученице средњих школа	45 минута
Родни стереотипи	Ученици и ученице основне школе	90 минута (два школска часа)
Призори забављања	Ученици и ученице основне и средње школе	45 минута

Род, пол и родне улоге

Циљне групе:

- ✓ сви запослени у школи
- ✓ родитељи
- ✓ ученици и ученице основних и средњих школа

Циљеви радионице:

- ✓ Разумевање разлике између рода и пола.
- ✓ Разумевање значење појма „родне улоге“ као друштвеног конструкта.
- ✓ Уочавање да се излажењем из „родне кутије“ постаје мета насиља.
- ✓ Разумевање да је свако насиље злоупотреба моћи зарад успостављања контроле над другом особом и да се у основи сваког насиља налази мржња/нетолеранција на различитост.

Трајање: 135 минута (три школска часа)

Уводна активност

5 минута

Водитељ/ка пита учеснике/це: по чему препознајете да ли је нека особа мушко или женско? Да ли по начину понашања, облачења, фризури...? Допустити учесницима и учесницама да се „загреју“ за тему и слободно коментаришу.

Шта је род, а шта пол?

15 минута

Водитељ/ка замоли учеснике/це да одреде која од следећих тврдњи се односи на пол, а која на род.

- ✓ Жена води децу у шетњу.
- ✓ Жена носи бебу у стомаку.
- ✓ Мушкарац не сме да плаче.
- ✓ Мушкарац има дубок глас.
- ✓ Мушкарац не носи панталоне у црвеној боји.
- ✓ Жена храни/доји бебу.
- ✓ Жена кува ручак.

Родне улоге

15 минута

Користити текст *Родно условљено насиље и ојресција* и *Врсте родно заснованог насиља* који се налази на странама 7–11 и који детаљније објашњава појмове.

- ✓ Водитељ/ка кроз мини предавање и дискусију води учеснике/це ка увиду да род није исто што и пол те да се родне улоге уче и да су стога друштвени конструкт.
- ✓ Дискутују о томе ко све утиче на формирање родних улога у току одрастања (користити слику РОД/ПОЛ).

- Разговарају о томе које су биолошке одреднице мушког и женског пола (користити слику РОД/ПОЛ).
- Може да се затражи од учесника/ца да размисле шта се обично сматра да је очекивана особина или очекивано понашање за дечаке/мушкарце, а шта за девојчице/жене.

РОДНЕ УЛОГЕ СЕ УЧЕ	ПОЛНЕ УЛОГЕ СУ БИОЛОШКИ ДАТЕ
Родитељи...	Хромозоми
Вршњаци...	Хормони
Школски систем...	Спољашње гениталије
Медији...	Унутрашње гениталије
Тржиште...	
Религија...	

Напомена за водитеља/ку:

Примери који говоре о родним улогама:

- Мале девојчице су нежне, дечаци су храбри!
- Мушкарци су бољи возачи него жене!
- Зарада жена износи само 10% светског дохотка!
- Мушкарци су прибранији и поступају разумније!
- Жене су сензибилне, мушкарци су јаки!
- Мушкарци имају шире погледе на живот!
- Политика није за жене!
- Мушкарци нису способни да се брину о деци и кући.
- Мушкарци су способнији да зараде, него жене!

Зашто се бавимо темом родно заснованог насиља?

15 минута

Водитељ/ка пита учеснике и учеснице зашто је важно да се бавимо овом темом. Записује одговоре на табли.

Напомена за водитеља/ку: Водитељ/ка указују на то да родна улога особи мушког пола даје моћ коју она може користити да контролише другу особу. Контрола се успоставља насилно и то најчешће над женама и децом, пошто имају мање моћи у нашем, а и у многим другим друштвима на свету. Зашто се бавимо темом родно заснованог насиља? Да спречимо или зауставимо родно засновано насиље, да допустимо и охрабримо различите родне идентитете код детета, да развијемо своје родно неутрално понашање као одрасле особе која ради у интересу детета.

Веома је важно да запослени у школи не „стављају“ дете у родну улогу која вековима припада његовом полу и охрабрује га да има било који родни идентитет који жели у одређеном животном тренутку.

Шта се дешава када неко изађе из родне кутије?

20 минута

Водитељ/ка користећи приложени плакат/слајд покреће дискусију са групом учесника/ца о томе шта се дешава кад неко према својим личним својствима не одговара ономе што му налаже родна кутија (нпр. дечака који није груб и издржљив обично зову *сека њерса* и сл., а девојчицу која игра фудбал зову *мушкарача*).

Водитељ/ка подстиче учеснике/це да дају своје примере и да разговарају о томе. Водитељ/ка износи став који одражава становиште људских права, правде и правичности (водитељ/ка користи Закон о забрани дискриминације, „Службени гласник РС”, бр. 16/2009.)

Напомена за водитеља/ку: При реализацији ове активности, водитељ/ка води рачуна о узрасту учесника/ца прилагођавајући им речник.

У раду са ученицима/ама пожељно је ове и сличне описе дечака и девојчица исписати на папире како би се омогућило ученицима/ама да их лакше премештају из кутије у кутију и разговарају о томе шта се тада дешава у животу дечака или девојчице.

Ко је мета насиља?

35 минута

Водитељ/ка користећи приложени цртеж покреће дискусију о томе како се постаје мета насиља с обзиром на пол, изглед, расу, класу, религију, сексуалну оријентацију, националност, физичке и интелектуалне способности, године старости. Група дискутује о томе ко је овде мета насиља и зашто је то тако.

Водитељ/ка разговара са учесницима о предрасудама и стереотипима. Користи шему у наставку текста.

Коментар водитеља/ке: У основи сваког насиља је мржња према различитости. Отуда је важно и дубоко има смисла размишљати о чињеници да смо сви различити и да је **правично** да сви имамо једнаке шансе за живот.

У члану 54/а Кривичног закона Републике Србије уводи се злочин из мржње као посебна, отежавајућа околност у одмеравању казне за дела учињена из мржње на основу вероисповести, расне, националне и етничке припадности, пола, сексуалне оријентације и родног идентитета.

Члан 1. Сва људска бића рађају се слободна и једнака у достојанству и правима. (Декларација Уједињених нација о људским правима коју је усвојила Генерална скупштина Уједињених нација 10. децембра 1948. године у Паризу)

При реализацији ове активности, водитељ/ка води рачуна о узрасту учесника/ца, прилагођавајући им речник.

Полно/родни квиз

Циљне групе:

- ✓ запослено особље
- ✓ родитељи
- ✓ ученици и ученице основних и средњих школа

Циљеви:

- ✓ Разумевање разлике између пола и рода.
- ✓ Оспособљавање за уочавање друштвене условљености родних улога.

Трајање: 90 минута (два школска часа)

Уводна активност

5 минута

Водитељ/ка уводи учеснике/це у разлике између пола и рода.

Полно/родни квиз

30 минута

Са учесницима и учесницама радионице пролазите кроз тврдње које се налазе у табели. Треба за сваку тврдњу да одреде да ли се у њој говори о роду или о полу.

Полно/родни квиз

Тврдње	Пол	Род
1. Жене рађају децу, мушкарци не.		
2. Девојчице су нежне, дечаки су чврсти и снажни.		
3. За сезонске пољопривредне радове жене добијају 60% мушке наднице.		
4. Жене доје, мушкарци не.		
5. Већина грађевинских радника су мушкарци.		
6. Младићи имају јачи сексуални нагон од девојака.		
7. У старом Египту мушкарци су остајали код куће и везли. Жене су водиле породичне послове и наслеђивале породичну имовину.		
8. Мушкарци у пубертету мењају глас, жене не.		
9. У једној студији, од 224 испитиване културе пронађено је 5 култура у којима једино мушкарци кувају, а 36 култура у којима жене обављају послове градње куће.		
10. Девојке чешће желе дете него младићи.		
11. Према статистикама УН жене обављају 67% укупног рада, а зарађују само 10%.		
12. Жене су плодне од пубертета до менопаузе, мушкарци од пубертета до смрти.		
13. Мушкарци су добри у фудбалу.		

Напомена за водитеља/ку:

Тачни одговори:

Тврдња	Пол	Род	Тврдња	Пол	Род	Тврдња	Пол	Род	Тврдња	Пол	Род
1	+		5		+	9		+	12	+	
2		+	6		+	10		+	13		+
3		+	7		+	11		+			
4	+		8	+							

Мисија планета Земља

45 минута

(Према: *Родна равноправност у школама, Модул 1*, Тања Игњатовић, Биљана Малетин, Марина Богдановић, Сњежана Мрше).

Учесници/е се поделе у три до четири групе. Затим се уводе у фиктивну ситуацију: Ви сте са планете Ксаокс и послати се у веома важну мисију на планету Земљу. Ваша претходница је установила да на Земљи живе интелигентна бића која се зову „људи“, да се они прилично међусобно разликују, а првенствено по изгледу и боји коже, језику, темпераменту, технолошкој развијености и начину и стилу живота. Поред тога, они су натукнули да се људи разликују и по полу, али нису ништа више о томе умели да кажу. Отуд сте у нову мисију послани ви, са задатком да опишете те полове и објасните ту разлику. Када сте стигли на Земљу, догодио се велики пех. Људи су се прво много уплашили и побегли. Потом су се појавили неки сиво-оклопљени и разљућени и почели да вам прете уништењем. Све што имате од ваше мисије јесу ове новине које сте у задњи час пре бега успели да доградите. Програм за превођење имате, али времена не, јер је остало још само 20 минута до првог јављања Ксаоксу. Почните одмах да проучавате ту новину и пишете кратак извештај о људима и половима. Не заборавите, новине које имате су једини извор ваших информација.

Свака група одиграва извештавање Ксаоксу о томе шта је сазнала о људима и њиховим половима (какви су који, како изгледају, колико их је, каква им је улога, у чему се све огледа разлика, шта раде, како се размножавају... и сл.).

Кратак коментар водитеља/ке састоји се у сумирању главних феномена које су учесници/це уочили, што је уједно одличан увод у оно чиме ће се овај програм бавити. Водитељ/ка сумира да медијска слика жене и мушкарца није случајна и да ћемо током рада видети зашто је то тако.

Завршна активност

10 минута

Учесници/е треба да изразе своје задовољство радионицом тако што кажу шта би волели/е да је било другачије на радионици, а шта је то што им се допало, односно започињу реченице речима „на несрећу“ или „на срећу“.

Сваки учесник/ца каже одговоре, иде се у круг редом.

Нпр.: „На несрећу, није било довољно времена за сва питања које имам, али на срећу – имамо још једну радионицу.“

Водитељ/ка може да да свој пример или да први/а почне како би објаснио/ла како се игра ова игра.

Различити облици родно заснованог насиља и реаговање

Циљне групе:

- ✓ запослено особље
- ✓ родитељи
- ✓ ученици и ученице основних и средњих школа

Циљеви радионице:

- ✓ Стицање знања о различитим облицима родно заснованог насиља.
- ✓ Упознавање са начинима реаговања на родно засновано насиље у образовно-васпитној установи.

Трајање: 90 минута (два школска часа)

Родно засновано насиље

5 минута

Водитељ/ка подсећа учеснике/це на појмове рода, пола и родних улога.

Анкетирање

20 минута

Водитељ/ка подели учеснике/це на парове. Особа А поставља питања особи Б користећи питања из анкете (*Анкета – радни лист са питањима о родно заснованом насиљу*). Особа Б даје своје одговоре које особа А уписује у радни лист. Затим замене улоге.

Напомена: Водитељ/ка из анкете паровима даје радни лист са питањима о РЗН, **али не и врсте родно заснованог насиља (исече се тај део)**.

У инструкцију је важно укључити напомену о **поверљивости**, односно о томе како се после вежбе располаже информацијама које су дате у паровима.

Препознавање родно заснованог насиља и реаговање на њега

35 минута

Водитељ/ка подели учеснике/це у 4 групе. Свака група добије по 3 текста у којима су описане ситуације из школског живота. Читају их и дискутују о томе да ли у описаним ситуацијама могу да уоче неки облик родно заснованог насиља и шта би требало да се у тим ситуацијама учини, имајући у виду Правилник о протоколу поступања установе као одговор на насиље, злостављање и занемаривање (уколико присутни нису упознати са Правилником, водитељ/ка их упознаје после дискусије).

Нека од питања за дискусију

- ✓ Да ли у приказаним ситуацијама препознајете неки облик родно заснованог насиља и који?
- ✓ Који ниво насиља је описан у текстовима имајући у виду Правилник о поступању у ситуацијама насиља, злостављања и занемаривања?
- ✓ Шта треба урадити када се ово деси?
- ✓ Шта треба да се уради у образовно-васпитној установи у случају описаном у тексту?
- ✓ Питати учеснике и учеснице (уколико су одрасле особе) да ли они знају неке сличне случајеве из своје или из неке друге образовно-васпитне установе. О тим примерима може се дискутовати имајући у виду претходна питања.

Радни лист: Облици родно заснованог насиља

Родне предрасуде	1. Да ли ти је неко из школе рекао да ниси довољно добар/добра у нечему (на пример у учењу (неком предмету), или у неком спорту, плесу или некој другој активности коју волиш – само зато што си девојчица/дечак?
Родно укалупљивање	2. Да ли те је неко исмевао или вређао због тога што се не понашаш као „права“ девојчица, односно „прави“ дечак?
Излагање порнографији	3. Да ли ти је неко показивао непристојне цртеже или слике са сексуалним садржајем (нпр. из часописа, на мобилном или преко интернета), а да ниси желела/ желео?
Вулгарне поруке, цртежи	4. Да ли је неко написао или нацртао нешто безобразно о теби на клупи, табли, зиду WC-а или школе?
Вулгарни покрети	5. Да ли је неко теби показивао непристојне покрете (показивање задњице, „средњег прста“ и слично)?
Угрожавање приватности	6. Да ли је неко вирио у свлачионицу за физичко или тоалет док си био/била унутра?
Вређање изгледа	7. Да ли те је неко вређао или исмевао због изгледа?
Сексуална објективација	8. Дечаца: Да ли је неко коментарисао изглед делова твог тела (мишића, задњице и слично), а да ти то није пријало? Девојчице: Да ли је неко коментарисао изглед делова твог тела, нарочито твоје ноге, груди, задњицу?
Електронско сексуално узнемиравање	9. Да ли ти се десило да неко твоје фотографије или снимак на коме си ти објављује на интернету или друштвеним мрежама без твоје дозволе? (На пример, твоје слике са плаже или слике са журке или неке друге слике које ниси желела да покажеш другима.)
Скидање одеће	10. Девојчице: Да ли ти се десило да неко покуша да ти скине одећу, подигне сукњу или ти полије мајицу водом да би се провидела, иако то ниси желела? Дечаца: Да ли ти се десило да неко покуша да ти скине одећу (спусти панталоне и слично)?
Физичко сексуално узнемиравање	11. Да ли ти се десило да те неко пипка, штипка иако ти то ниси желела/ желео?
Присилно љубљење	12. Да ли је неко покушао да те пољуби на силу?

Текстови о родно заснованом насиљу – неки примери

Јован иде у седми разред основне школе. Жели да игра балеџи, али када је њој споменуо својим друговима током одмора, почели су да му се смеју и да га називају њојим именом. И он се онда насмејао и рекао да се шали.

Неколико дечака из његовог је куцало на врата женске свлачионице за физичко и, мада су чули да девојчице кажу да је заузето, ипак су ушли унутра. Девојчице су почеле да вичу и они су убрзо изашли. Када их је наставник физичког послао ишао се десило, рекли су да су се шалили и да се ништа није десило.

Током часа историје Марија је ишла зашито у уџбенику има ипак мало знаменитих жена. Милош који седи поред ње јој је шапнуо да је њој зато што жене нису способне да ураде било шта важно, док је наставница рекла да није сигурна, али је њој можда зато што се кроз историју жене нису много трудиле, већ су увек имале своју природну улогу да брину о деци и породици.

На дан школске приредбе Јелена је обукла панталоне и мајицу. Наставница јој је пришла и рекла да се „девојчице не облаче тако“ и замолила је да у свечаним приликама обавезно обуче сукњу.

Студенти природноматематичког и електроинженерског факултета дошли су у посету гимназији, како би разговарали са ученицама и ученицима о свом факултету. Разговор је скренуо и на тему броја жена у природним наукама. Један од студената је рекао да је веома важно да леде девојке уписују ове факултете, зато што они увек налазе инспирацију у лејоци.

Током последњих неколико недеља, када год Ана прође кроз ходник, дечаци из суседног одељења јој добацују како је лејоцица и звижде за њом. Први пут се осмехнула и било јој је пријатно. Међутим, ово се понавља сваки дан по неколико пута. Ово је пријавила својој разредној.

Марко и Јован пошукли су се током великог одмора. Дежурни наставник је одмах интервенисао и раздвојио их. Касније током истог дана дошли су и њихови родитељи на разговор. Марков отац је рекао да не види у чему је проблем и зашито су га звали да изостаје са својом важношћом кад је његов син урадио нешто најнормалније. Дечаци ће увек бити дечаци.

Марко је геј. Има 16 година и пре недељу дана је скупио храброст да то каже својим родитељима. Они су рекли да га воле и да ће он увек бити њихов син, али су такође забринуте како ће га прихватити средина. Марко није сигуран шта да каже својим друговима у школи. Још увек се сећа да су неки од њих проишли јесени хтели да иду да разбију геј парад.

Током викенда Јеленини родитељи су оишли на село, а она је искористила прилику и направила журку. Скоро сви ученици и ученице осмог разреда су били код ње у суботу. Једна другарка се издвојила да у њеној соби игра масне фоте. Она се лепо провела и нарочито јој је било драго зато што је пољубила Николу. Али данас кад је дошла у школу, сазнала је да је неко окачио снимак тог пољубица на Youtube.

Током викенда Јеленини родитељи су оишли на село, а она је искористила прилику и направила журку. Њена најбоља другарица Марина јој се суштраган жалила да јој је пришао Милош и почео да је љуби. Она му је рекла да није заинтересована, а он јој је одговорио да онда није требало да обуче тако крајку сукњу.

Саша и Тања ускоро завршавају средњу школу и заједно су већ скоро шест месеци. Сви у одељењу им завиде и говоре им да су најлепши пар. Саша често проверава Тањин facebook налош и говори јој како је то израз њихове љубави и блискости. Када она негде изађе без њега, он је одмах зове телефоном да провери са ким је и када се враћа. Тања је данас у разговору са једном другарицом покушала да каже како то није све баш савршено, али Маша је успела да је убеди да ће они бити најлепши пар на матурској вечери.

Евалуација радионице

10 минута

На великом папиру или табли водитељ/ка нацрта скалу од 1 до 5. Учесници/е прилазе и уписују своје процене радионице. Водитељ/ка забележи резултат евалуације и узима га у обзир при наредном сусрету са овом групом.

Мишлови и чињенице о насиљу у породици

Циљне групе:

- ❖ сви запослени у школи
- ❖ родитељи
- ❖ ученици и ученице основних и средњих школа

Циљеви радионице:

- ❖ Разумевање митова о насиљу у породици да би се објаснила суштина породичног насиља.

Трајање: 45 минута

Шта су митови?

5 минута

Напомена за водитеља/ку радионице: Када људи не располажу правим чињеницама о некој појави, настаје специфичан облик уверења – мит. Митови пружају прикладна, али поједностављена објашњења сложених социјалних појава. Када се понављају довољно често, постају „опште прихваћене мудрости“ и попримају привид добро утемељених чињеница. Уз то, митови се по правилу темеље на претпоставци да се „такве“ ствари догађају „другима“, што смањује осећај личне рањивости.

Митови о насиљу у породици

40 минута

Водитељ/ка учеснике/це подели у 4 групе и свака група добије по 4 тврдње у којима је записан један мит о породичном насиљу. Учесницима/ама се каже да прочитају тврдњу и да о њој разговарају. Нагласите да није потребно да се сви сложе, већ да мишљење сваког члана/чланице групе уврсте и наведу касније у извештавању, као и да поделе са другима како су различита мишљења (уколико их је било) усмерила ток дискусије. Свака група именује једну особу која ће пленарно пренети закључке.

Особа која трпи насиље узрокује насиље. Злостављана жена „је то тражила“.

Чињеница: Онај који чини насиље узрокује насиље. Он је одговоран за своје акције.

Особа која трпи насиље ужива у насиљу. Да није тако, отишле би од особе која над том особом врши насиље.

Чињеница: Ниједно људско биће не ужива када је злостављано.

Насиље у породици и међу брачним партнерима је њихова приватна ствар.

Чињеница: Насиље у породици је озбиљан друштвени проблем и сваки/а одговоран/на грађанин/ка, уколико сумња да постоји породично насиље, треба да га пријави полицији.

Ако особа која трпи насиље оде од особе која над њом врши насиље, насиље ће престати.

Чињеница: Већина особа које трпе насиље су у опасности када оду од особе која врши насиље над њима.

Злостављање у породици се догађа само у нижим друштвеним слојевима.

Чињеница: Насиље у породици збива се у свим друштвеним слојевима

Учесталост насиља у породици је претерано наглашена, то и није тако велики проблем.

Чињеница: Сви статистички показатељи говоре да је насиље у породици значајан друштвени проблем.

Жене су насилне као и мушкарци.

Чињеница: Мушкарци значајно чешће врше насиље у породици. Од 10 насилника у партнерском односу 9 су мушког пола.

Злостављане жене бирају насилне партнере. Чак и када та жена остави насилног партнера, наћи ће другог који ће је поновно тући.

Чињеница: Иако се део злостављаних жена поновно затекне у насилном партнерском односу, жене их не траже и не теже насилном односу.

Телесни напад мушкарца на партнерку је изоловани догађај и вероватност његовог понављања је мала.

Чињеница: Физичко насиље је део сложеног обрасца моћи и контроле у партнерском односу.

Мушкарац који само прети телесним озлеђивањем својој партнерки није злостављач.

Чињеница: Претње су део обрасца насиља, рађају страх за сопствени живот и остављају озбиљне последице на жену.

Брачне туче нису озбиљне. То се догађа у сваком браку.

Чињеница: Не постоје „брачне туче“, они то не раде заједно. Увек се зна ко врши, а ко трпи насиље.

Деца имају потребу за својим оцем, иако је насилан према њиховој мајци. Жена би за добробит деце требало да остане с таквим партнером.

Чињеница: Одрастањем у таквој породици деца уче да буду насилна, а и сама су жртве насиља, чак и ако га само гледају.

„Он је тако воли.“

Чињеница: Љубав не укључује насиље.

Родна дискриминација у школи

Циљна група:

- ▮ наставници/е и разредне старешине

Циљеви:

- ▮ Уочавање да у свакодневном школском животу постоји родна дискриминација.
- ▮ Разумевање односа дискриминације, позиције моћи и насиља.
- ▮ Схватање комплексности родне дискриминације и идентификовање повезаности родне дискриминације са другим облицима дискриминације.

Трајање: 90 минута (два школска часа)

Облици дискриминације – слободне асоцијације

15 минута

Водитељ/ка каже да све оно по чему се људи разликују може бити основ за дискриминацију. Затим на табли исписује које су то све наше раличитости.

Напомена за водитеља/ку: У реализацији ове активности користити шему са стране 37, *Ко је међа насиља?*

Водитељ/ка интегрише користећи дефиницију:

„Дискриминација“ и „дискриминаторско поступање“ означавају свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање поступања (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лица или групе као и на чланове њихових породица, или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, националној припадности, етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима. (Извор: Закон о забрани дискриминације, „Службени гласник РС“, бр. 22/2009)

Профил дискриминисаности

20 минута

Напомена: Ову вежбу радити са родно осетљивим групама наставника и наставница!

Размислите ко сте све ви (разни ваши идентитети): жена/мушкарац, белац/белкињакиња, мајка/отац, девојка/момак, наставник/наставница, ћерка/син, супруга/супруг, здрав/здрава, до 25/35/55 година.

Да ли сте по неким аспектима сопственог идентитета дискриминисане/и или привилеговане/и и на који начин? Поразговарајте у паровима.

Како се то огледа у школи? Да ли вам се позиције мењају?

Пример анализе дискриминације у школи

45 минута

Водитељ/ка подели групу на 3 мање: свака група има задатак да анализира ситуацију из различитог угла. Једна група глуми из угла наставника и директорке, једна група из угла мајке и једна из угла деце (посебно дечака и посебно девојчица).

Опис ситуације која се глуми дат је у тексту *Пример ситуације за анализу дискриминације у школи*.

Све групе презентују резултате и водитељ/ка организује дискусију, користећи прилог *Пишања за дискусију у малим групама*.

Мој први корак ка...

10 минута

Водитељ/ка позива учеснике/це да размисле о томе који је први корак ка смањењу родно условљене дискриминације у школи који могу да учине после дискусије. Предлоге и идеје записује на великом папиру или табли.

Примери ситуација за анализу дискриминације у школи – опис ситуације која се глуми

У школи се спрема позоришна представа. Деца глуме свакодневицу која представља стереотипне улоге мушкарца и жена (дечаки глуме очеве који читају новине и вичу на жене да смире децу, девојчице глуме маме које јурцају по кући обављајући кућне послове и кћерке које се само играју која ће да буде лејша татаина принцеза). На сцени девојчице стоје у позадини, дечаки су у првом плану. Наставница и сарадник за глуму углавном комуницирају са дечацима, девојчице се у позадини смирују. Када нека девојчица не зна текст, углавном их зрде, када дечаки греше на пробама одржавају их да пробају поново. Представа почиње углавном истом најавом: „Ваши глумци су припремили...”

Оваком припреману и концепту представе суорганизавила се мајка једне од девојчица које глуме. Отишла је на разговор код директорке и наставника глуме и рекла им да није у реду да образовна установа тако популарне стереотипне улоге мушкарца и жене на најгори могући начин. На то јој је директорка рекла да су то наше традиционалне улоге и да не може она да мења друштвени контекст у коме деца одрастају.

(Описан је случај који се стварно десило, ова школа добила је ојмену Повереника за равноправност и сад је случај доступан јавности.)

Питања за дискусију у малим групама

1. Како видите понашање наставног особља и директорке?
2. Како видите понашање мајке?
3. Које начине родно засноване дискриминације препознајете и према коме? (понижавање, изругивање, омаловажавање, узнемиравање, претње, изолација, искључење, виктимизација, насиље...)
4. Кога опажате као припаднике доминантне групе? Које све врсте моћи они поседују (политичка, економска, физичка, друштвена)? Да ли су те позиције променљиве? Како?
5. Како опажате феномен окривљавања жртве? Наведите веровања (стереотипе, предрасуде) којима се оправдава дискриминишуће понашање и чувају позиције моћи? („тата је уморан, дошао је с посла...“, „татин момчина“, „мамина лепотица“)?
6. На које начине се може „стати“ на пут одржавању тих веровања у школском контексту?
7. Шта би могле да буду ваше препоруке за смањење дискриминације (групе су и даље у позицијама наставника, родитеља и деце)?

Дискриминација на делу – примери

Циљне групе:

- ▮ наставници и наставнице
- ▮ ученици и ученице основне и средњих школа

Циљеви радионице:

- ▮ Разумевање различитих облика родно засноване дискриминације у школи.
- ▮ Разумевање предрасуда као предуслова настајања дискриминације.
- ▮ Подстицање личне одговорности и проактивног начина реаговања.

Трајање: 45 минута

Уводна активност

5 минута

Присутне особе кажу једну реч која описује појам дискриминација. Водитељ/ка записује одговоре на табли.

Ситуације

30 минута

Водитељ/ка подели учеснике у групе. Свака група добија исту описану ситуацију, само што се баве различитим питањима. Зависно од броја група питања се расподеле по групама. Припремају презентацију за велику групу, за све учеснике/це.

Циклус дискриминације

10 минута

Водитељ/ка интегрише резултате рада свих група користећи текст који се налази у наставку – *Циклус дискриминације*.

Напомена: Свака ситуација може се обрадити на по једном школском часу.

Марко иде у 1. разред средње медицинске школе. Дobar је ђак, али не прича много. Лара га је позвала да изађу у суботу вече, али он јој је одговорио да није заинтересован. Од тада га Лара и њене пријатељице сваки пут у пролазу у школи исмевају, гласно га зашћкујући да ли он „више воли дечаке него девојке“. Неки наставници су пролазећи ходником чули шта девојке добацују, али су или игнорисали те коментаре или им уз осмех „загрешили“ просом у стилу – то није лепо. После пар дана на Марковом столу девојке су оставиле лепо неке десничарске организације са поруком „српска федерација“.

Питања:

- ▮ Како бисте описали понашање припадника доминантне групе?
- ▮ Како видите понашање „жртве“? Како се она осећа?
- ▮ Које начине родно засноване дискриминације овде препознајете и према коме (понижавања, изругивања, омаловажавања, узнемиравања, претње, изолација, искључења, виктимизација, насиље...)?

- ✓ Како опажете феномен окривљавање жртве? Наведите веровања (стереотипе, предрасуде) којима се оправдава дискриминишуће понашање и чувају позиције моћи („тата је уморан, дошао је с посла...“, „татин момчина“, „мамина лепотица“).
- ✓ Које врсте моћи поседују они који се понашају дискриминишући (политичка, економска, физичка, друштвена)? Да ли су те позиције моћи промењиве? Како?
- ✓ На које начине се може „стати“ на пут предрасудама које подржавају дискриминацију у школском контексту?
- ✓ Шта би могле да буду ваше препоруке за смањење дискриминације? Ко ту може да помогне?

Ана је веома лепа девојка и често носи одећу која наглашава њену фигуру. Она је у школи веома популарна и скоро сваког месеца је дружи дечко праћи из школе. Због тога је главна мета оговарања у школи. Приче о Ана ситигле су и до зборнице. Већина девојака избегава да се дружи с њом јер не желе да дружи помисле да су и оне „лаке девојке“. На једној журци када су сви из одељења мало попили, Дарко, момак из одељења, цело вече јој се набацивао, плесао, флертованао са њом и покушавао да је пољуби. У једном тренутку када су остали сами покушао је да јој ошкочи одећу, али Ана је вриснула да ситане. Он се шргнуо, ошковао је и ошкочио. У понедељак су већ сви у школи причали како га је Ана провоцирала, називали је погрдним именима и коментарисали да ће једном свашта да јој се деси...

Питања:

- ✓ Како бисте описали понашање припадника доминантне групе?
- ✓ Како видите понашање „жртве“? Како се она осећа?
- ✓ Које начине родно засноване дискриминације овде препознајете и према коме (понижавања, изругивања, омаловажавања, узнемиравања, претње, изолација, искључење, виктимизација, насиље...)?
- ✓ Како опажете феномен окривљавање жртве? Излистајте веровања (стереотипе, предрасуде) којима се оправдава дискриминишуће понашање и чувају позиције моћи („тата је уморан, дошао је с посла...“, „татин момчина“, „мамина лепотица“).
- ✓ Које врсте моћи поседују они који се понашају дискриминишући (политичка, економска, физичка, друштвена)? Да ли су те позиције моћи промењиве? Како?
- ✓ На које начине се може „стати“ на пут предрасудама које подржавају дискриминацију у школском контексту?
- ✓ Шта би могле да буду ваше препоруке за смањење дискриминације? Ко ту може да помогне?

У школи се спрема позоришна представа. Деца глуме свакодневицу која представља стереотипне улоге мушкарца и жена (дечаки глуме очеве који читају новине и вичи на жене да смире децу, девојчице глуме маме које журцају по кући обављајући кућне послове и кћерке које се само играју која ће да буде лепа принцеза). На сцени девојчице стоје у позадини, а дечаки су у првом плану. Наставница и сарадник за глуму углавном комуницирају са дечацима, а девојчице се у позадини смирују. Када оне не знају текст, углавном их зрде, а када дечаки зреше на пробама подржавају их да пробају поново. Представа почиње углавном истом најавом: „Ваши глумци су припремили...“.

Оваквом припреми и концепту представе суприорности се мајка једне од девојчица које злуме. Отишла је на разговор код директорке и наставника злуме и рекла да није у реду да образовна установа тако популарише стереотипне улоге мушкарца и жене на најгором могућем начину. На то јој је директорка рекла да су то наше традиционалне улоге да не може она мењати друштвени контекст у коме деца одрастају. Након тога разговор се само заостривао све до изјаве професора: „Теби и јесте место у кухињи!“

Питања:

- ▮ Како бисте описали понашање припадника доминантне групе?
- ▮ Како видите понашање „жртве“? Како се она осећа?
- ▮ Које начине родно засноване дискриминације овде препознајете и према коме (понижавања, изругивања, омаловажавања, узнемиравања, претње, изолација, искључење, виктимизација, насиље...)?
- ▮ Како опажете феномен окривљавања жртве? Излистајте веровања (стереотипе, предрасуде) којима се оправдава дискриминишуће понашање и чувају позиције моћи („тата је уморан, дошао је с посла...“, „татин момчина“, „мамина лепотица“).
- ▮ Које врсте моћи поседују они који се понашају дискриминишући (политичка, економска, физичка, друштвена)? Да ли су те позиције моћи променљиве? Како?
- ▮ На које начине се може „стати“ на пут предрасудама које подржавају дискриминацију у школском контексту?
- ▮ Шта би могле да буду ваше препоруке за смањење дискриминације? Ко ту може да помогне?

Циклус дискриминације

Суштина дискриминације је да су неки људи, тј. групе дефинисани као неједнаки. Критеријум може бити раса, пол, класа, националност, религија и још неке карактеристике стечене рођењем.

Врло често неједнакост се установљавала и преко критеријума већине и мањине. Често говоримо о угрожености мањина (нпр. националне мањине). Некада не мора већина увек бити та која доминира – нпр. Афроамериканци у Јужноафричкој Републици, колонијалној држави; као и однос мушкарци – жене, жена има 52%, а представљају дискриминисану друштвену групу.

Ако поједноставимо ствар и шематизујемо је да бисмо је боље разумели, замислићемо две групе од којих је једна доминантна, а друга потчињена, дискриминисана.

Шта је оно што једну групу чини доминантном?

Нема дискриминације и доминације без **моћи** (политичке, економске, физичке, друштвене), али ни без **предрасуда** које дефинишемо као скуп негативних веровања које се уопштено приписују читавој једној групи људи. Тако настаје дискриминација и сви њени облици: расизам, сексизам, антисемитизам...

Друштвена моћ коју има доминантна група, заправо се односи на слободан приступ изворима помоћу којих је могуће утицати на друге – новац, власт, медији, па чак и наука. Уз помоћ ових „моћи“ доминантна група дефинише реалност, тј. односе и то на начин који ће сачувати поредак (који се иначе види као нормалан, природан). Супериорна група ће инфериорну описати на различите начине као мање способну нпр. Афроамериканци се описују како мање интелигентни, жене као бића којима владају емоције... Неједнакост је потпуно легитимна.

Неизбежно, доминантна група је модел „нормалних људских односа“. Чак је и нормално дискриминисати (пошто су они други природно инфериорни). Нормалност, као и све друго, диктира и процењује доминантна група. „Ненормалност“ се кажњава, бојкотује и одбацује.

Група **дискриминатора/доминантних** није хомогена. И у оквиру ње, на сличан начин шематизовано, можемо разликовати три подручја. Процент отворених, агресивних дискриминатора није велики (само неки туку своје жене, само неки прогоне припаднике других националности...).

Велика већина људи је тзв. **ћутљива већина**. Она није директно агресивна. Евентуално дискриминацију види као природну, непроменљиву, вишом силом дефинисану. Но, врло често ни не зна да било каква дискриминација постоји. Привилегије које ужива припадник доминантне групе не види као такве, јер недостаје контекст дискриминације, нпр. велики је број искрено зачуђених мушкараца над феминизмом, или борбом за женска људска права. Они допуштају могућност да тај проблем постоји у Африци, али га овде не виде. Они не виде да су у женским колективима углавном мушкарци директори, да парламент броји мали број жена. Ова већина ћути и тако подржава систем.

Трећа група су **савезници, активисти**. Ово је група људи која је свесна дискриминације, која види неједнакост и неправду и жели да је укине. Ова група је важна за дискриминисану групу.

Ни **дискриминисана група** није хомогена.

Постоји један одређен број људи који **трпи бруталну агресију** доминантне друштвене групе – неке жене живе у браку у којем су малтретиране, неки људи су истерани из својих домова пошто су друге вере...

Већина, међутим, није била у директној и континуираној ситуацији агресије. Они „само“ живе у страху и **под непрекидном претњом**.

С једне стране, под притиском мита о њиховој предодређеној инфериорности – који је пласирала доминантна група, тј. наметнутог идентитета, један број чланова ове групе може заиста развити ове особине: покорност, зависност, неактивност.

Са друге стране, могућа реакција на наметнуту слику је одбацивање сопственог идентитета и прихватање неких карактеристика доминантне групе. Они носе маску доминантне друштвене групе, али немају приступ изворима моћи.

Још је могућа једна реакција на дискриминацију: отворени отпор, све до беса и насиља (побуне) у ситуацији дугог и јаког притиска. То је група **активних**. Ова група је неопходна, без ње нема промене. Но, она је зависна од савезника. Моћ, новац, подршка долази од оних који то имају. Помоћу њих ова група ће радити на просвећивању дискриминисане групе у смислу „отварања очију“ и проверавања „природности“ поретка. Савезници имају важан задатак на овом плану, али је много озбиљнији рад на освешћивању своје ћутљиве већине. Са најагресивнијима се не ради. Њих зауставља само законска регулатива, казна и страх од казне.

Ми живимо у култури у којој је дискриминација присутна. Оно што можемо да урадимо је да је препознамо и боримо се против ње. Дobar је пример изложбе о Ромима у Београду; читав град је пун билборда са аутентичним сликама Рома у њиховом свакодневном окружењу. Наслов који прати ове фотографије је, међутим, неубичајан и нуди један другачији поглед – гласи: Београђани.

На крају треба рећи зашто се овај модел зове циклус – зато што тежи да се понови.

Пол, род и језик

Циљне групе:

- ▮ наставници/це и разредне старешине

Циљеви радионице:

- ▮ Разумевање концепта родне равноправности.
- ▮ Разумевање значаја употребе родно осетљивог језика.

Трајање: 90 минута (два школска часа)

Како се представљамо?

5 минута

Водитељ/ка замоли учеснице и учеснике да се представе и кажу своје занимање. Пита учеснице да ли су приметиле који су род користиле при представљању и, шта мисле, како су се на то одлучиле. Могу да наведу све разлоге којих се сете.

Пол, род и језик

20 минута

Водитељ/ка користи презентацију да би подсетио/ла учеснике и учеснице на разлику између пола и рода, а потом говори о језику и роду. Учесници и учеснице добијају кратке задатке у вези са употребом родно осетљивог језика, а потом се презентују савети у вези са употребом родно осетљивог језика.

Увођење родне перспективе у анализу текста

60 минута

Водитељ/ка замоли учеснике да размисле о томе шта се све у школи може посматрати, односно анализирати уз коришћење категорије рода. Одговоре учесника и учесница записује на папир.

Ангелика Пасека својој књизи *Гендер њерсејективна у настави* говори о следећим аспектима:

- ▮ расподела пажње у разреду,
- ▮ расподела простора,
- ▮ наставни планови и програми,
- ▮ језик,
- ▮ жене и мушкарци у школској хијерархији и
- ▮ уџбеници.

Напомиње да се сви наведени аспекти могу анализирати и да се њиховом анализом могу добити занимљиви и корисни подаци о родној равноправности у школи. Истиче да је важан део ових анализа и анализа уџбеника који се користе у настави и представља резултате истраживања.

Водитељ/ка подели учесницима текст из читанке и замоли их да индивидуално прочитају текст и потом у групама припреме део питања за анализу текста. Питања треба да се односе на улоге мушких и женских ликова, начин понашања, односе међу ликовима, као и на који начин се оно што је представљено у тексту може повезати са ситуацијом у савременом друштву.

Након 30 минута, представници и представнице група извештавају користећи велике папире. За сваки аспект који наводи А. Пасека, формирати по једну групу која дискутује о једном аспект у и износи своја запажања. Поред тога, једну групу могу да чине наставници/е различитих предмета и једну групу могу да чине наставници/е српског језика и књижевности. Последње две групе анализирају текстове из читанке. Након процеса у малим групама, свака група извештава и водитељица води дискусију која произилази из извештавања.

Сумирање

5 минута

Водитељ/ка истиче још једном важност разумевање концепта родне равноправности и употребе родно осетљивог језика. Напомиње да је важно анализирати различите аспекте школског живота и мењати постојећу праксу како би се подржао концепт родне равноправности у школама и ова тема постала део школског живота.

Напомена: Два текста који следе могу послужити као илустрација теме која се обрађује у оквиру ове радионице. Преузето из: *Родна равноправност и дискриминација на основу пола, Приручник за запослене у институцији Покрајинског омбудсмана и покрајинским органима уједињене, Нови Сад, 2013.*

Јелена Стефановић, професорка српског језика и књижевности

Језик и род

Када је, пре десетак година, Наташа Мићић, тадашња председница Народне скупштине, у директном телевизијском преносу ослвила једну од парламентарки са *посланица*, дигла се читава бура у јавности. Одједном је, чак и онима који иначе не воде рачуна о правилном изражавању и језичким нормама, било важно да докажу како је председница погрешила и како то што је она рекла није правилно. Овај пример добро илуструје неразумевanje и отпор који још увек постоји у вези са употребом родно осетљивог језика код нас.

Да ли је правилно или не употребљавати облике женског рода за жене у одређеним професијама? Здрав разум и логика рећи ће да јесте. Тако, на пример деца у свом говору увек одсликавају реалност која је пред њима, па своју васпитачицу никад неће ословљавати са васпитач, чак и ако се она сама тако представља (огромна већина жена представља се у мушком роду), професорка географије биће географичарка, а биологије – биологичарка. Осим тога, у српском језику мора се поштовати конгруенција субјекта и предиката, правило по коме субјекат треба да се слаже са предикатом у роду и броју, па граматички нпр. није правилно рећи *Посланик (или председник) Мићић је изјавила*. Ипак, одговор на питање о правилности употребљених облика заправо ће зависити од теоријског приступа за који се определите.

Према структуралистичкој теорији језика, која је данас прилично застарела, језик је статичан и хомоген систем знакова, одвојен од друштвеног контекста у коме се употребљава. Новије теорије указују на делатну функцију језика, истичући његову улогу у обликовању емоција, реакција, опажања, ставова, веровања. То практично значи да се језиком креира стварност, односно да језик значајно утиче на стварање и одржавање одређених односа моћи у друштву.

У тексту „Род и језик“ лингвисткиња Јелена Филиповић даје кратак преглед историје истраживања односа између језика и рода, издвајајући три најважнија периода. Први пе-

риод обележила је теорије доминације, која је настала у оквиру родних студија у лингвистици, а иницирана је књигом Робин Лејкоф из 1975. године. „Општа је тврдња да ову студију карактерише претпоставка да је „језик мушкарца“ један од кључних механизма за успостављање и одржавање доминације над женама.“ Наведен је сликовит пример из књиге који се подједнако односи на српско и енглеско говорно подручје – реченицу: Он је професионалац, односно: Она је професионалка, већина људи протумачиће на следећи начин: Он је стручњак у свом послу; она је проститутка – упадљиво је да мушки облик има немаркирано значење, а женски род има додатну, негативну конотацију.

Теорију доминације заменила је 80-их година прошлог века теорија различитости или модел две културе. „Основа претпоставка ове теорије је да жене и мушкарци говоре различитим „дијалектима“, што се објашњава разликама у процесу социјализације.“ Наводи се (према Тенен) да код девојчица разговор представља средство за успостављање интимности, док је код дечака то средство физичка активност. Разлике у комуникацијским обрасцима жена и мушкараца видљиве су и у образовном процесу. У складу са тим, комуникацијски проблеми одраслих жена и мушкараца могу се тумачити њиховим различитим очекивањима од процеса и резултата конверзације.

Трећи период, од 90-их година 20. века, обележила је теорија перформативности Џудит Батлер по којој је језик једно од кључних средстава за стварање (родног) идентитета. Родни идентитет није статичан, него се он ствара и мења током читавог живота.

Посебну пажњу Јелена Филиповић посвећује новој теорији језика и рода у чијем су центру делатне заједнице које се дефинишу као група појединки и појединаца који заједно делају ради постизања одређених друштвених циљева. „У већини делатних заједница може се јасно сагледати утицај моћних елита које имају привилегован приступ дискурсу те доносе одлуке о језику (које су у директној вези са њиховим културним моделима и идеологијама), које се потом успешно имплементирају на нивоу шире заједнице кроз правосудни и административни систем, образовне политике и слично.“

Вратимо се сада на питање са почетка текста. Да ли је за жену у парламенту правилно рећи посланица или посланик? Заступници/е структуралистичке оријентације у језику рећи ће да је правилно употребљавати реч посланик и за жене и за мушкарце, **зато што је мушки род неутралан и генерички. Последица је невидљивост жена у јавној сфери, односно одржавање родне неравноправности у језику.** Заступници/е модерних теорија језика и родне равноправности рећи ће да је језик динамичка категорија и да се мења заједно са друштвеним променама. **У прошлости жене нису учествовале у политичком животу, данас оне јесу чланице Народне скупштине, парламентарке, односно посланице. То треба јасно да се види и у језику.** Што се самог облика тиче, у Речнику Матице српске постоји одредница *посланиковица*, уз коју се наводе два значења: жена посланик и посланикова жена.

Међутим, овај спор отвара још једно занимљиво питање. Јасно је да у заједници постоји свест о томе да је у језичком изражавању нешто правилно, а нешто не, тј. да се морамо придржавати прописане језичке норме, али **веома ретко се поставља питање ко су креатори/ке стандардног језичког израза, односно, шире посматрано, језичких политика. Зато психолингвисткиња Свенка Савић *заћа право у мейшу* када у својим многобројним радовима и јавним наступима неуморно апострофира појединце или групе који/е имају моћ одлучивања у овом случају. Жесток отпор увођењу родно осетљивог језика у јавни дискурс пре је израз страха да се признају друштвене**

промене које угрожавају постојеће родне моделе у којима жене имају подређену улогу, него израз језичког чистунства. Интересантно је како се брзо и безболно уводе мушки називи за традиционално женска занимања, нпр. медицинска сестра – медицински техничар.

Када је у питању употреба родно осетљивог језика, треба нагласити да је подједнако важно: (1) указивање на сексистичку употребу језика, њено разоткривање и документовање, (2) као и лична језичка пракса, тј. употреба родно осетљивог језика која ће тренутно алтернативне језичке форме учинити уобичајеним кроз процес језичке хармонизације.

Најопштији савети за употребу родно осетљивог језика су:

- ❖ коришћење родно неутралних облика (*председава* уместо *председавајући*, *режија* уместо *режисер*, *лектура* уместо *лектор*...);
- ❖ родна спецификација облика од којих је тешко извести женски род (жена купац, жена преводилац, жена ватрогасац...);
- ❖ увођење нових речи које означавају жене у одређеним професијама или на одређеним функцијама (стоматолошкиња, деканица, ректорка).

Јелена Стефановић, професорка српског језика и књижевности

Шта је мизогинија?

Позната феминистичка списатељица и теоретичарка Јасмина Тешановић свој текст *Речник мизогиније* почиње тако што наводи да ју је на размишљање о феномену мизогиније навео тренутак када је сопственој кћерки опсовала мајку. Ово запажање показује да често нисмо свесни/е мизогиније која нас окружује или коју и сами/е производимо, те да је она, као део колективне свести, дубоко укоренења у наш свакодневни живот.

Дословно, мизогинија је мржња према женама. Међутим, постоје различите дефиниције мизогиније. Прва ју је дефинисала Адријен Рич, позната америчка феминистичка песникиња и теоретичарка, као организовану, институционализовану мржњу, непријатељство и насиље према женама. Наша социолошкиња и феминистичкиња Марина Благојевић сматра да је мизогинија друштвена болест. Она је дефинише као безразложну мржњу и/или страх, најчешће праћен осећањем непријатељства или гађења према женама. Такође, наводи да етимолошки приступ заправо сужава значење термина мизогинија само на мржњу и указује на комплексност овог појма. У основи мизогиније она види амбиваленцију према жени (истовремену љубав и мржњу). Своју тврдњу да мизогинија не искључује дивљење према женама поткрепљује постојањем позитивних митова и стереотипа о женама (жене су лепе, оне пружају уточиште, жене су мајке), који, као и негативни (жене прљају, оне су опасне, жене су морално и цивилизацијски инфериорне), служе одржавању патријархата. Управо у амбивалентности мизогиније Марина Благојевић налази разлику између ове појаве и дискриминације која делује само у правцу искључивања и маргинализације. Осим тога, она указује на универзалност као једну од главних карактеристика мизогиније – мизогинија је присутна у свим временима и у свим друштвима и односи се на све жене. Истовремено, мизогинија је и контекстуална појава. Тако је, не пример, у српском контексту она повезана са национализмом.

Мизогинија се испољава у најразличитијим видовима. Као што је већ поменуто, она је присутна у језику, нпр. у различитим погрдним називима за жене (курва, уседелица, калаштура, крмача, вештица...). Вицеви о плавушама су, такође, пример мизогиније. Ниједан продукт културе није имун на мизогинију. Када се погледају српске пословице о жени које наводи Жарко Требјешанин, јасно се види да многе од њих промовишу насиље над женама („Ко жену не бије, тај човек није“, „На псето замахни, а ђевојку удри“, „Ако буде добра, неће бити модра, ако буде љута, не фали јој прута“). Притом треба напоменути да се пословице често дефинишу као сажете мудрости једног народа. Мизогинија је присутна у песмама и причама, али и у дневним новинама и рекламама. Нпр. жене су углавном актерке у свим рекламама које се односе на чишћење и одржавање куће, што доприноси тзв. доместификацији (свођењу жена на кућу и породицу, односно на приватну сферу), као једном од видова мизогиније. Са друге стране, жене су често у медијима сведене на сексуалне објекте. Осим тога, жене су „невидљиве“ – њихов допринос развоју друштва у различитим сферама често је пређутан или није довољно видљив. Њихови напори и резултати често се потцењују. Велики проблем представља тзв. васпитавање за неједнакост у коме се од најранијег детињства па преко наставних планова и програма до избора занимања девојчице уче да прихвате неравноправан положај у друштву. Жене су изложене експлоатацији, проституцији, сексуалном ропству, трговини људима... Оне су изложене отвореној и прикривеној дискриминацији због свог пола.

Марина Благојевић наводи да су интериоризација, прилагођавање и трпљење до сада биле најчешће женске стратегије одупирања мизогинији. Жене, као и мушкарци, прихватају мизогину културну матрицу и репродукују је. На тај начин мизогинија обликује друштвену реалност. Међутим, Марина Благојевић бележи још неке стратегије одупирања, као што су:

- \\ присвајање ресурса од мушкараца;
- /// манипулација мушкарцима;
- \\ политичко организовање;
- /// развој властитих ресурса (образовање, знање, вештине, везе);
- \\ умрежавање;
- /// мењање институционалних пракси;
- \\ индивидуално повлачење;
- /// повлачење у женска гета;
- \\ побуна;
- /// самоиронија;
- \\ стварање;
- /// ишчитавање традиције у властиту корист (женске студије).

Било би добро када би ове стратегије повећале осетљивост на мизогинију и утицале на промену свести о овом питању. Многи феминистички радови баве се идентификовањем, деконструкцијом и критиком мизогиних дискурса и пракси. Међутим, друштвене промене доносе нове, суптилније видове мизогиније. Док се суштина мизогиније у патријархалним друштвима огледа у економској експлоатацији жена и њиховој потчињености у приватној сфери, дотле је, по Благојевићкиним речима, мизогинија у пост-патријархалним

друштвима много примамљивији концепт повезан са диктатом младости и лепоте који од жена ствара потрошачке робиње. У обликовању модерних видова мизогиније посебну улогу имају козметичка и модна индустрија, јер да би жена била права жена мора се трудити да прати моду и досеже прописане стандарде лепоте.

Иако одупирање мизогинији није једноставно, пред њом не би требало затварати очи. Наш задатак је да је препознамо, именујемо, разоткријемо и критички реагујемо на њу, посебно када је присутна у јавној сфери.

Борба против мизогиније – један пример

19.1.2014., *Данас*

Мушка женскад

Пише: Душко Богдановић

Опет рукомет! После фантастичног успеха наше „женске момчади“ у београдском походу на друго место на Кугли, на ред су дошле њихове колеге, актуелни европски вицепрваци, од којих се, са правом, много очекивало у утакмицама на континенталном првенству у Данској. Бар да су били „мушка женскад“!

Овако, ћорак. Жешћи! Не само зато што су испали већ након прве фазе групног такмичења, већ стога што су, кукавички, млитаво и килаво се батргајући по паркету, практички, без борбе, препустили ривалима места на победничком постољу.

Почело је солидно, срећном победом против Пољака, захваљујући – па, могао бих казати, искључиво – чудесним одбранама голмана Станића. Онда се догодио распад система у сваком смислу у поразу са Русима, али и искрено веровање да је реч само о лошем дану, уз огромно надање, да прави окршаји и добре игре у њима тек следе.

Коначно, стигла је утакмица са Француском, објективно веома јаком екипом, својеврсним национално-расним *мешаном месу*, селекцијом која више од једне деценије немилосрдно терорише противнике на свим релевантним рукометним турнирима. Наместило се, захваљујући чудним расплетом утакмице између Русије и Пољске и резултата који је Србији најмање могуће одговарао, да ипак победом или макар нерешеним резултатом са Французима, наши пренесе камару бодова, која би им, уз бар још једну победу у наредној фази такмичења, готово извесно обезбедила борбу за медаље.

Била је то *ва банк* прилика. И, пораз. Какав! Одавно нисам видео групу тако немотивисаних врхунских спортиста, безвољних да било шта учине и да тако прекину или макар осујете неумитност на свом путу ка дебаклу, да покажу притом, минимум такмичарског духа и осећања за припадност екипи. (...)

20.1.2014., Данас

Женскад и момчад

Пише: Марјана Стевановић

Како су наше рукометашице успешно одиграле „у београдском походу на друго место на Кугли“, један наш колумниста их квалификује као „женску момчад“. Понеле су се дакле – мушки. Разочаран пак због пораза њихових колега, каже „бар да су били *мушка женскад*“, него ни тај степен негативног поређења нису заслужили јер су „кукавички, млитаво и килаво се батргајући по паркету, практички, без борбе, препустили ривалима места на победничком постољу“.

Добро разумемо описе које аутор користи да окарактерише женску и мушку екипу. У реченицима стоји да именица жена има и фигуративно и пејоративно значење кад се односи на мушкарца који је слабић и кукавица. Каже се за неког да је права жена кад га треба понизити или му се наругати. Такве изразе смо добро научили и усвојили као нешто нормално – то је у природи нашег језика. У ту природу језика уцртана је наша свест, наше представе и наше разумевање стварности. Ако хоћемо да схватимо односе моћи у друштву, то ће нам најјасније показати сам језик. Примери *женска момчад* и *мушка женскад* осликавају прецизним контурама разлику између доброг, позитивног, а то је оно што је мушко, и лошег, негативног, које се везује за жене. Је ли то природа језика или наша представа о жени?

У објашњавању мушкарца у Речнику МС не иде се даље од примарног значења – особа мушког пола. *Зрео, одраслао мушкарац* стоји уз одредницу човек, али се ни у једном од десетак значења не помиње жена, осим што би требало да се подразумева у првој дефиницији, где се говори о сисарима, друштвеном бићу способном да мисли, говори итд. Дакле, ако је неко мушкарац, он је самим тим човек, док за жену то није сасвим сигурно. Да би то била, морала би жестоко да се потруди. Да наше рукометашице нису *мушки* одиграле меч, не би постале *момчад*, тј. не би постале људи. Речима лингвисткиње Славице Перовић, није ту очигледна само доминација, очигледно је потирање жене као људског бића. Кад се мушкарцу одузму мушки, који су и људски, атрибути, добије се жена.

Код другог колумнисте се наилази и на пример експлицитније мизогиније: „Неки његови, додуше женски, чауши говоре да би Воја могао с Томом.“ Уметак у реченици показује сумњичавост аутора у женску компетенцију, открива које оне место заузимају у његовој свести, да их држи за мање вредне и стога непоуздане.

Жена је дискриминисана због начина на који се у општој употреби језика осликава. У језику се очитује наше мишљење. Али, језик и формира наше мишљење, те тако буде моћно средство за одржавање неједнакости међу половима.

Прва бразда

Уврх села Велике Врбице, чак горе – већ под планином Вратарном – види се одовуд, с Латковачких погледи, скромна сеоска кућица и уз њу две-три зградице.

То је кућа удовице Мионе. Покојни Сибин Џамић погинуо је у другој рату иза Јанкове клисуре.

И сад се причају приче о Сибиновом јунаштву и куражи. Ко га год спомене у Великој Врбици, свак ће рећи: „Бог да га прости!...”

Његова Миона остаде самохрана с троје сирочади. Два синчића и једна кћи. Све једно другом до увета. Најстаријем, Огњану, беше тек седам година.

Сеоску кућу не може задесити грђа несрећа него кад остане без мушке главе.

Та је несрећа задесила још многе куће у овој крају. Многа удовица жалила је и прежала свога домаћина. После годину-две дана нека се преудаде; нека оде у род и одведе своју децу туђем оцу. Сибинова Миона не хтеде се угледати на своје, по несрећи, друге. Отресита и вредна жена прихвати у своје руке и тешке ратарске послове...

Миони се све чинило – доћи ће Сибин, па како ће му погледати у очи кад затече своју кућу растурену и пуну!...

Покојни Сибин има доста браће и братанаца, одељака. Сви су вредни, отресити, добродушни људи. Нема дана кад се који од њих не сврати кући Миониној – да јој помогне штогод.

Највише је помагао Миони млађи брат Сибинов, Јеленко.

Не једанпут говорио је Јеленко својој снаси:

– Зашто ме, снахо, не послушаш? Што не прећеш у нашу кућу? Видиш ли, јадна не била, да не можеш изићи крајем с том дечицом!... Куд ћеш, јаднице, пре? Да имаш сто руку, опет не би могла тако сама стићи да све урадиш... Што не доћеш барем док ти дечица стану на снагу?...

– Не могу, дешо! – одговорила би му Миона уздахнувши.

– Ама што не можеш, снахо? У нашој кући било би ти и лакше и рахатније...

– Како бих ја, болан дешо, могла угасити ово огњиште, где су се ова сирочад први пут ватре огрејала?... Шта би рекла после својој деци кад би ме запитали: „Чија је, нано, она кућа што је зарасла у коров и зову, те нико не сме ни дању у њу ући?...” Кад бих тако учинила, мене би сапрео онај хлеб и со, што сам појела у овој кући с покојним Сибином!... Сачувај, боже!... Никад, дешо, никад!...

Јеленко само слегне раменима, па зајми рало и волове, те оде на њиву да узоре Миони колико јој треба за усев.

Ти добри људи помагали су јој свакад у тежем раду пољском – што већ не може да савлада слаба женска рука. Они јој узору мало њиве, посеју и среде као себи. Остало ради сама Миона. Сама окопава, плеви, жање. Никад се неће пожалити да јој је тешко. Хоће и у томе да јој помогну. Њој чисто буде криво. Обично им одговори:

Хвала вам! Где је било теже ту сте ми помогли. Ово већ могу полако и сама!...

Шта је то што зовемо род?

Циљна група:

- ▮ ученици и ученице старијих разреда основне школе
- ▮ ученици и ученице средњих школа

Циљеви радионице:

- ▮ Разумевање разлике између рода и пола.
- ▮ Разумевање понашања која се очекују од мушкарца и жена.

Трајање: 45 минута

Листа особина мушкарца

10 минута

Водитељ/ка нацрта две колоне на великом папиру или табли. У првој напише „мушкарац“, у другој колони напише „жена“.

Затим замоли учеснике/це да саставе листу ствари које су повезане са идејом шта значи бити мушкарац (Које су вам асоцијације на реч „мушкарац“? Које су то особине и ствари на које помислите?). Записује асоцијације оним редом како их учесници/е наводе. Одговори могу да буду и позитивни и негативни. Водитељ/ка понови исти процес у колони означеној са „жена“.

(Водитељ/ка помаже учесницима/ама да наведу и социолошке и биолошке карактеристике и уколико нека од ове две категорије није довољно заступљена у њиховим одговорима помаже им додатним питањима.

Напомена: При овој и наредним активностима, водитељ/ка може да користи листу питања *Листа питања за дискусију* (за ученике 5. и 6. разреда; допунска питања за ученике/це од 7. разреда до 4. разреда средње школе).

Замена особина

10 минута

Водитељ/ка замени наслове колона стављајући ознаку „жена“ уместо „мушкарац“ и обрнуто. Поставља питање учесницима/ама: да ли би се карактеристике наведене за мушкарце могле такође приписати женама и обрнуто (да видимо, овде пише „јак“, може ли жена да буде јака?; овде пише „кухиња“, може ли мушкарац да кува и буде у кухињи и слично)?

Маркером друге боје водитељ/ка означава полне карактеристике и пита групу виде ли разлику између подвучених карактеристика и оних које нису подвучене и у чему је та разлика.

Које особине се не могу приписати и мушкарцима и женама и зашто?

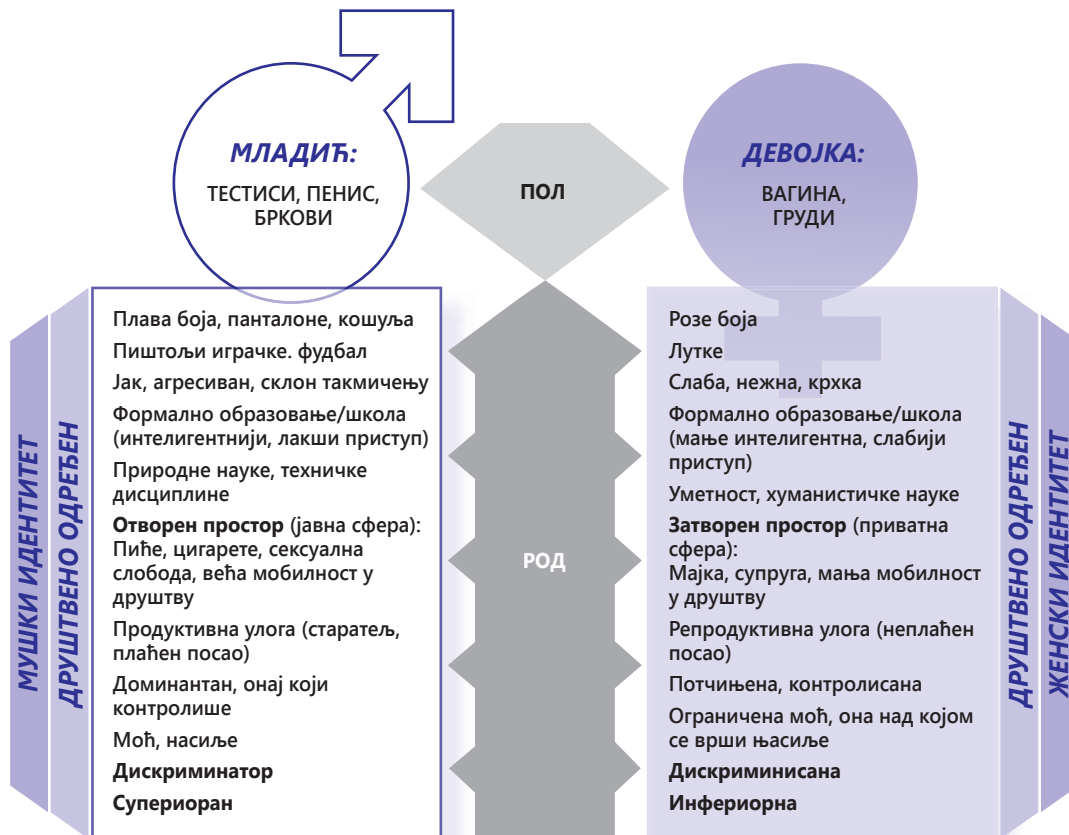
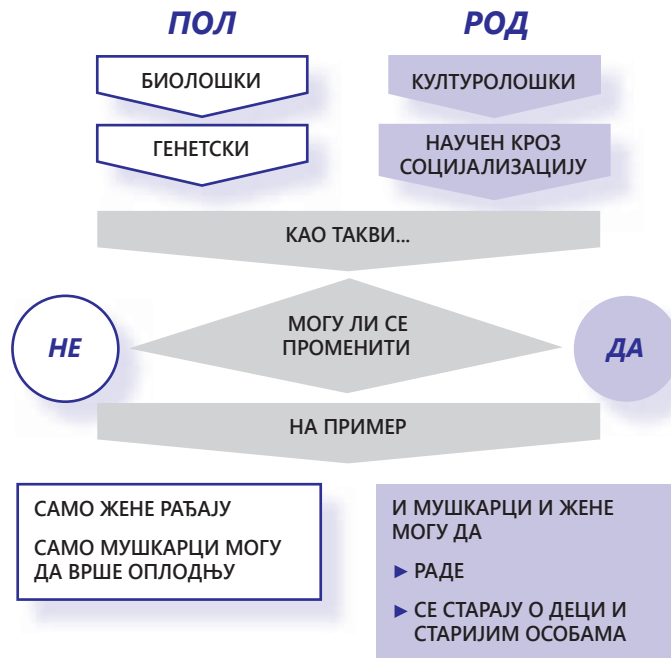
20 минута

Водитељ/ка започиње расправу о томе за које карактеристике учесници/е сматрају да не би могле да се припишу и мушкарцима и женама и зашто.

Затим објашњава да се оне карактеристике које су биолошке и које не могу да се припишу и мушкарцима и женама сматрају карактеристикама пола, а оне карактеристике које су социолошког карактера и које могу да се припишу и мушкарцима и женама представљају карактеристике рода.

Водитељ/ка у овој активности може да користи приложене плакете/слајдове:

Пример полних и родних карактеристика мушкараца и жена

Завршетак**5 минута**

Водитељ/ка поентира како деца од породица у којима живе, медија и друштва у целини при- мају поруке о томе како да се понашају као мушкарци, а како као жене. Сви/е пролазимо кроз овај процес утицаја друштвеног окружења на развој појединца/ке. Заправо, ради се о крутим родним стереотипима који имају последице и за мушкарце и за жене. Водитељ/ка при поенти- рању користи *Текст* за завршницу радионице – најомене и изазови.

Пићања за дискусију са ученицима/ама 5. и 6. разреда

- ▮ Шта то значи бити мушкарац?
- ▮ Шта то значи бити жена?
- ▮ Да ли мислите да су мушкарци и жене васпитаване на исти начин?
- ▮ Која је улога мушкараца у репродукцији? Да ли се она разликује од улоге жене? На који/е на- чин/е?
- ▮ Да ли на наша мишљења о улогама мушкараца и жена утичу мишљења чланова наше поро- дице и мишљења наших пријатеља/ица? На које начине?
- ▮ Да ли медији (ТВ, штампа, филмови...) имају утицаја на родне норме? Уколико мислите да имају, на који/е начин/е? Како медији приказују жене? Како медији приказују мушкарце?

Дојунска пићања за дискусију са ученицима/ама од 7. разреда основне школе до 4. разреда средње школе:

- ▮ Која је улога мушкараца у интимној вези? Која је улога жене?
- ▮ На који начин мушкарац испољава своје емоције? Да ли се то разликује од начина на који жена испољава своје емоције? Због чега мислите да се разликују (ако тако мислите)?
- ▮ На који начин мушкарац испољава своју сексуалност? Да ли се то разликује од начина на ко- ји жена испољава своју сексуалност? Због чега мислите да се разликују (ако тако мислите)?
- ▮ На који начин ове разлике и неједнакости у вези са тим да ли је неко мушкарац или жена, утиче на наше свакодневне животе?
- ▮ На који начин ове разлике утичу на наше односе са породицом и партнерима?
- ▮ Како ви можете, у својим животима, да оспорите неко понашање које друштво очекује од мушкараца? А како можете да оспорите неко понашање које друштво очекује од жена?

Текст за завршницу радионице – најомене и изазови

Током наших живота ми добијамо поруке од својих породица, медија и друштва о томе како би требало да се понашамо као мушкарци и како би требало да се односимо према женама и другим мушкарцима. Важно је разумети да, иако постоје разлике између мушкараца и же- на, многе од ових разлика је створило само друштво и нису саставни део наше природе или биолошког склопа. Упркос томе, ове разлике имају фундаменталан утицај на свакодневне жи- воте мушкараца и жена и односе између њих. На пример, од мушкараца се често очекује да увек буде јак и доминантан у својим односима са другима, укључујући ту и партнерске одно- се. Истовремено, од жене се често очекује да буде покорна ауторитету мушкараца. Ови крути родни стереотипи имају последице и за жене и за мушкарце, о чему ћете дискутовати током ових радионица. Како постајете све више свесни тога на који начин поједини родни стерео-

типи могу негативно да утичу и на мушкарце и жене, можете да размишљате конструктивно о томе како да их оспорите и да промовишете позитивнију улогу рода и родних односа у вашим животима и заједницама.

Најомене за водитеља/ку:

- ✓ Корисно је навести примере боја и одеће којима се, најчешће од малих ногу, раздвајају и усмеравају дечаки и девојчице, као и примере типичних игара и играчака (ако одете на сајт продавница играчака, морате да изабере пакетиће (опет сврставање у категорије) за дечаке или девојчице – играчке за дечаке садрже алат, аутомобиле и фигуре различитих хероја, а за девојчице су ту мала кухиња, лутке, креативни сет... (да ли дечаки могу да буду креативни?).
- ✓ Јавиће се и питања „главе породице“ и „мушкарца као заштитника“ и онога ко „доноси храну на сто“ док је брига о деци највише „женска ствар“, као и „место у кухињи“. Занимљиво је и како се често „мушко кување“ схвата као нешто изузетно и као професија („најбољи кувари на свету су мушкарци“) док жене имају обавезу да кувају за породицу и да се то више схвата као „припремање оброка“.
- ✓ Учесници/е некад наводе извесне изреке из народа, нпр. „треба да се зна ко коси, а ко воду носи“, или друге изјаве које говоре да „жене треба ставити на своје место“. Битно је да учесници/е схвате да је род друштвени конструкт и да је као такав веома дубоко усађен и током времена нормализован, другим речима: род и родне улоге доживљавају се као нешто „нормално“ па чак и „природно“, те су постале део традиције („нормалност“ је врло релативан појам и променљив, у зависности од времена и места). Учесницима/ама треба објаснити да иако је нешто део традиције (могу се навести разни примери неправедних односа према женама из разних култура), не мора да значи да је то исправно и коректно. Управо зато што се толико доживљавају као нешто „нормално и природно“, такви ставови се често и не преиспитују, него постоји доживљај да „то је просто тако“. Најбитније је да учесници/е почну да размишљају о проблематици ригидних родних улога, па након тога могу и да почну да „мењају правила“.
- ✓ Постоје и екстремнији примери изјава, као што је један учесник навео: „У мом селу кажу да, ако кокошка превише кокодаче, треба јој одсећи главу!“, или: „жене су глупље, један мањи мозак имају“; „горе је ако жена превари мушкарца... да ме превари са комшијом па ја бих њу убио, а њега бих само пребио“. Ваљало би заједно са групом то размотрити и доћи до тога шта све није коректно у таквим и сличним изјавама. Позитивни примери из живота учесника/ца (а и водитеља/ке) увек су добродошли. Цела радионица би могла да обилује врло конкретним животним примерима ради илустровања поенти. Некад учесници/е говоре извесне екстремније изјаве ради привлачења пажње и играња улоге „разредног шаљивције“. Битно је да схвате шта ту није у реду и да такве шале само изнова подржавају родне стереотипе којима је наше друштво презасићено (пример који користе, са интернета и из серија: „Рекао бих јој: иди у кухињу и направи ми сендвич“).
- ✓ Често је, приликом пролажења кроз полне карактеристике потребно објаснити разлику између мушке и женске маљавости. Некад ће учесници/е навести пример „жена са брадом у аутобусу“. Такође, наводе и пример „и мушкарци имају груди“, али мушке груди нису и дојке, те треба објаснити функцију дојења. Могу се јавити и питања о трансродности и транссексуалности, те је пожељно бити информисан и о овим темама.
- ✓ Некада ће се јавити и питања сексуалности, односно неко из групе може да започне дискусију на тему хомосексуалности и да том приликом износи врло негативне ставове. Ова питања не треба игнорисати, али не сме се дозволити да та тема потпуно преузме радионицу,

што је значајан ризик. Постоје радионице у *Приручнику М* (доступан на интернету) које се посебно баве овим темама и које се могу посебно обрадити јер ипак захтевају довољно времена да би се успешно обрадиле, искуство је показало да су то врло изазовне теме.

- ▮ Битна питања за старије разреде су и питања даљег школовања и будућег запослења, тако да је ту корисно развити дискусију о типичним изборима школе, односно факултета за момке и девојке и зашто је то тако, као и о типичним занимањима. („Зашто је неким људима тако шокантно да је жена на пример возач или да је у војсци? Некима је шокантно да мушкарац буде васпитач...“). Овде треба истаћи утицај и притисак друштва, некад и учесници/е имају добре примере („Моја другарица је хтела да упише електротехничку јер је то занима, али су јој говорили да је то за дечаке, да она треба да иде негде другде.“).
- ▮ Важно је да група схвати да је развијање родне равноправности позитивно и од великог значаја и за мушкарце, не само за жене, не би ваљало да се стекне утисак о једностраности. Битни су примери великих притисака на мушкарце у стереотипним родним улогама, као и често ризичних понашања које из њих следе (бројна питања „мушке части“, конзумирање штетних супстанци...). Релативно је честа реченица: „Мушкарци и жене нису исти и не могу бити“. Битно је објаснити да се овде ради о равноправности („да, заиста нису исти...“) и да је циљ да сви имају иста права, исте могућности и прилике и слично.
- ▮ Може бити значајно навођење примера из живота и медија о третирању жена као сексуалних објеката, као и о некоректном представљању жена у медијима.

Дефинисање правила која превенирају родно засновано насиље

Циљне групе:

- \\ ученици и ученице основне школе
- /// ученици и ученице средње школе

Циљеви:

- \\ Усаглашавање вредности, правила и последица која су донета у одељењу са вредностима, правилима која ће превенирати родно засновано насиље.
- /// Одређивање последица за кршење наведених вредности и правила.

Трајање: 90 минута (два школска часа)

Заједничко дефинисање вредности за превенцију родно заснованог насиља 30 минута

Ученици/е набрајају вредности које су им важне, а које се крше због родних стереотипа. Наставник/ца записује све предлоге без процењивања и утицања на оно што су ђаци рекли.

Наставник/ца користи текст у наставку, подсећајући шта су вредности:

- \\ Вредности су наша веровања о томе шта је за нас ваљано, пожељно, корисно, односно шта је за нас непожељно и недопустиво.
- /// Вредности су увек позитивне и могу бити различите, као што су љубав према људима, прихватање других, равноправност мушкарца и жене, безбедност, заштита, сигурност, међусобно поштовање, отворена и искрена комуникација, поверење, уважавање, поштовање личности и граница сваког од нас.
- \\ Вредности људи утичу на њихово понашање, у основи понашања људи стоје позитивне вредности, али се разликујемо по начину задовољења тих вредности.
- /// Вредности представљају оно што је за сваку особу веома вредно и што јој је од великог значаја.
- \\ Некада може доћи и до сукоба вредности. Такав сукоб може бити и унутрашњи, када су једној особи важне две супростављене вредности, а постоји сукоб вредности између две или више особа.

Заједничко дефинисање правила за превенцију родно заснованог насиља 20 минута

Када дефинишу вредности, онда се доносе правила која ће подржати развој тих вредности. Наставник/ца подстиче ученике/це да размисле о томе како би требало да се понаша свако од њих па да вредност за коју одређују правило буде заштићена, тј. да тако дефинисано понашање доприноси да вредност о којој је реч „живи“ у одељењу/школи.

Поступак са утврђивањем правила се понавља за сваку дефинисану вредност.

Потом наставник/ца позива ученике/це да размисле како ће надокнадити штету ономе који буде трпео последице евентуалног непоштовања правила.

При дефинисању правила наставник/ца може да се користи приложеним примерима добрих правила која превенирају родно засновано насиље.

Дефинисана правила ученици/е лепе на постер са правилима и договарају се на које начине ће пратити примену донетих правила и које ће бити по последице непоштовања правила.

Напомена за водитеље/ке: Овом делу нарочито посветити пажњу – разрадити колико времена захтева, свакодневна подршка за поштовање правила и идентификовати шта ће бити преузето уколико се правила не поштују, у чему ће се састојати надокнада штете.

Филозофија овог приступа садржана је у следећим чињеницама:

- ▮ Свако ко крши правила и тиме нарушава договорене вредности, може учинити нешто чиме ће поново успоставити угрожену вредност, или на неки начин повратити нарушене односе и учинити их бољим.
- ▮ Обнављање вредности приступ је дисциплиновању који подразумева да деца чине грешке, и то се не може избећи, разлика је само у ономе што чинимо после учињене грешке. Усмеравањем ученика и ученица да поправе грешку, подстичемо их да преузму одговорност за властито понашање и подстичемо их да позитивно реше проблем.
- ▮ Наставник/ца у разговору са учеником/цом разговара о вредностима које су нарушене и правилу које је прекршено и тражи поправљање погрешке.
- ▮ Жртва насиља преузима контролу тиме што од ње долази предлог о томе шта њој значи „исправљање ситуације“. У супротном, ако би било као што је овде наведено, моћ поново демонстрира насилник, сви учествују и сарађују уважавајући његов предлог и то представља ревиктимизацију. Сви заједно трагају за начинима решавања проблема да обе стране буду задовољне.
- ▮ Ако ученик или ученица озбиљно крши правила, важно је укључити и родитеље и креирати индивидуални план заштите за то дете који ће му помоћи да превазиђе потешкоће које има.
- ▮ Код континуираног кршења правила и континуиране злоупотребе моћи, школа је дужна да реагује према законској регулативи и неопходно је да се активира и спољашња заштитна мрежа као што су центар за социјални рад, полиција, здравствена служба.

Кораци у доношењу правила

У оквиру програма *Школа без насиља* школе укључене у програм на почетку сваке школске године заједно са ученицима и ученицама договарају се о вредностима које ће неговати у одељењу, као и правилима која подржавају развој вредности и заједно дефинишу последице за прекршена правила.

Договорене вредности, правила и последице треба да буду производ заједничке одлуке деце и наставника/ца и никако не треба да буду наметнуте од стране наставника/ца.

Искуство показује да ученици и ученице поштују вредности и правила које су сами предложили, тако да нико не треба да им одреди вредности и правила, јер се на тај начин негира потреба са избором коју је важно подржати код деце. Тиме се осигурава да ученици и ученице поштују правила која су усагласили/е.

Прво са ученицима и ученицама треба дефинисати вредности које желе, затим се дефинишу правила којима се осигурава да те вредности живе, па потом дефинишу последице за непридржавање договорених правила.

Вредности, правила и последице ученици и ученице одређују самостално и тако преузимају одговорност за регулисање међусобних односа.

Овакав поступак подстиче развијање личне одговорности за властито понашање.

Правилима дефинишемо понашања која никако не желимо у одељењу и која ће помоћи у спречавању насиља.

Правила треба да буду јасна и разумљива за све у разреду. Превише правила збуњује, тако да је препорука да се са ученицима и ученицама у једном одељењу донесе 5–8 најважнијих правила које лако памте и ученици/е и наставници/е.

Наставници и настацнице који/е раде у том разреду позивају се на одељенска правила и подсећају ученике/це на њих када је неко правило прекршено.

Последице треба да буду повезане са прекршеним правилима и не треба давати задатке које је тешко испунити. Поента није да се неко лоше осећа због грешке, већ да поправи неприхватљиво понашање.

Последице су дефинисане кроз понашања која су пожељна. Некада деца наводе последице које су неприхватљиве и које у основи имају страх, понижење, патњу и бол. Улога наставника/ца је да се деца подстакну да смисле последицу која не понижава.

Примери за дефинисање правила која превенирају родно засновано насиље

1–4. разред:

- ✎ Моје тело припада мени – важно је да кажемо „не“ када нам нечији додир не прија.
- ✎ Увек питамо за дозволу (када хоћемо да додирнемо, загрлимо, пољубимо другу особу, увек је прво питамо).
- ✎ „Не значи не“ (ако нам друга особа каже да јој не прија, обавезно одмах престанемо да је додирујемо, грлимо, љубимо, голицамо, итд.)
- ✎ Љубав значи поштовање (иако нам се нека особа много свиђа, нећемо наваљивати да нам узврати).
- ✎ Поштујемо туђу приватност (нпр. нема вирења док су друге особе у свлачионици или тоалету).
- ✎ Вреднујемо особу, а не изглед (не судимо о другима према изгледу и не коментаришемо га).
- ✎ Све игре, спортови и активности су и за дечаке и за девојчице.
- ✎ Без увредљивих порука и покрета.

5–8. разред:

- ✎ Љубав значи поштовање (иако нам се нека особа много свиђа, нећемо је присиљавати, нити наваљивати да нам узврати).
- ✎ Увек питамо за дозволу и поштујемо туђе „не“ (када хоћемо да додирнемо, загрлимо, пољубимо другу особу).
- ✎ Забрањено је сексуално узнемиравање (забрањено је додиривање интимних делова тела друге особе, грљење, љубљење – без **сагласности** друге особе).

- /// Сви спортови и сва занимања су и за дечаке и за девојчице – немамо предрасуде и не говоримо са омаловажавањем ни према дечацима ни девојчицама.
- /// Не судимо према другима у односу на то у кога су заљубљени (свако има право да буде заљубљен или заљубљена у кога хоће и нема везе ког пола је та особа).
- /// Не вређати изглед, коментарисати делове тела, не добацити, ни звиждати за другима.
- /// Поштујемо туђу приватност (не објављивати нити показивати другима туђе фотографије без дозволе, не вирити у свлачионицу или тоалет када је неко унутра, не ширимо гласине о другима).

Моћ и односи

Циљна група:

- \\ ученици и ученице старијих разреда основне школе
- /// ученици и ученице средњих школа

Циљеви:

- \\ Увиђање постојања моћи у односима.
- /// Подстицање размишљања о томе како се у односима показује моћ.

Трајање: 45 минута

Шта је то моћ?

5 минута

Водитељ/ка пита учеснике/це како би они/е дефинисали шта је то „моћ“.

После кратког разговора о моћи, замоли их да наведу парове у којима се јасно осликава моћ, односно где особа А има моћ, а особа Б нема, и да у пару размене у чему се огледа/осликава неједнака расподела моћи (родитељ и дете, муж и жена, шеф и радник, дечко и девојка, полицајац и грађанин).

Кратак скеч о моћи

10 минута

Парови имају задатак да осмисле један кратак скеч који осликава динамику моћи која постоји у неколико односа које су навели.

Дискусија

25 минута

После скечева искористите ова питања како бисте започели дискусију.

Питања за дискусију:

- \\ Да ли други људи користе своју моћ на негативан начин у вашем свакодневном животу? Ко? Зашто?
- /// Да ли ви користите своју моћ на негативан начин у вашем свакодневном животу? Према коме? Зашто?
- \\ Због чега људи третирају једни друге на такав начин?
- /// Какве су последице односа у којем једна особа може да третира другу особу као „предмет“?
- \\ На који начин друштво/култура одржава или подржава ове врсте односа у којима неки људи имају већу моћ над другим људима?
- /// Како ова активност може да вам помогне да размислите о вашим сопственим односима, а можда и да направите неке промене у њима?

Завршетак

5 минута

Водитељ/ка поентира како постоји много различитих типова односа у којима једна особа може да има више моћи над другом особом. Постоје такође и други примери односа моћи у вашим животима и заједницама. Размислите о односима између младих и одраслих, ученика и ученица и наставника и наставница, радника и радница и шефова. Понекад неравнотежа моћи у овим везама може да доведе до тога да једна особа третира другу особу као предмет. И док дискутујете о роду и везама између мушкараца и жена, важно је да запамтите повезаност између тога како ви можете да се осећате потчињени у неким од ваших веза и како ви, заузврат, можете да третирате друге, укључујући жене, као „предмете“. Размишљање о тој повезаности може да помогне, да вас мотивише да градите правичније везе са другим мушкарцима и женама у вашим породицама и заједницама.

Напомене и изазови:

- ▮ Као и у свим осталим радионицама, учесници/е могу се подсећати на дискусије о родним улогама. Дискусије о мушко-женским односима ће се неминовно појавити. У старијим разредима појавиће се дискусије о моћи у интимним односима и на које се све начине она користи. Ове дискусије су добар увод за радионицу о сексуалном насиљу.
- ▮ Врло често ће доћи до дискусија о ауторитету и о томе како неки заслужују ауторитет својим знањима, способностима, особинама, а неки се искључиво понашају ауторитарно. Често ће се наводити примери наставника/ца које учесници/е више или мање цене и примери из школског живота.

Изражавање осећања

Циљне групе:

- ▮ ученици и ученице од 5. разреда основне школе
- ▮ ученици и ученице средње школе

Циљеви:

- ▮ Учесници и учеснице препознају тешкоће са којима се дечаци и девојчице суочавају приликом изражавања одређених осећања и последице по њих и њихове односе.

Трајање: 45–90 минута (ради детаљније дискусије препоручује се два часа)

Табеле са четири осећања

5 минута

Водитељ/ка напише на табли четири осећања: љутња, страх, туга, срећа. Објашњава учесницима/ама да су ово осећања о којима ће се расправљати током ове активности и да би требало да размисле о томе колико им је лако или тешко да изразе ова осећања.

Колико лако и колико тешко изражавамо ова осећања?

25 минута

Поделити лепљиве папире (стикере) тако да свако има по 4 папирећа, на којима ће учесници/е написати бројеве од 1 до 4.

Затим им водитељ/ка прочита следећа упутства:

Размислите о томе која од ових осећања изражавате са највећом лакоћом.

Број један (1) ћете залепити у одговарајуће поље поред осећања које најлакше показујете.

А сад размислите о осећању које изражавате лако, али не толико лако као прво. Залепите број два (2) у одговарајуће поље поред тог осећања.

Ставите број три (3) уз осећање које је негде између; што значи да га није ни претешко ни претлако изразити.

И на крају, бројем четири (4) ћете оценити осећање које најтеже изражавате.

Саберу се оцене и дође се до скорова за свако осећање, и та цифра се упише поред осећања, нпр.: срећа – 15, туга – 32. Што је нижи скор – то је осећање лакше и чешће изражавано.

Заједно са читавом групом, размислите о сличностима и разликама које сте пронашли међу учесницима и учесницама. Објасните да:

- ▮ Осећања која смо означили бројевима 1 и 2 су она осећања која смо навикли да изражавамо.
- ▮ Број 3 је осећање које слабије изражавамо или га чак потискујемо или скривамо.
- ▮ Број 4 представља осећање које не изражавамо.

Напомена: Водитељ/ка заједно са ученицима и ученицама разматра да ли има разлике у добијеним резултатима између дечака и девојчица.

Завршетак

15 минута

Водитељ/ка поентира: Осећања могу да се посматрају као показатељ која нам омогућава да уочимо шта нас мучи или шта нам смета. Различита осећања су једноставно одраз различитих потреба и најбоље је да човек научи како да се носи са свим својим осећањима онако како се она јављају у његовом животу.

Најомене и изазови:

- ▶ Битно је уочити повезаност родних улога и утицаја друштва на изражавање осећања. Како се код дечака нека изражавања спутавају („Не смеш да плачеш – буди мушко!“), а нека подржавају („Удари руком о сто и покажи ко је мушко!“)? Исто тако се од девојчица очекује да не буду толико агресивне, да буду отвореније, осећајније, брижније. Туга као осећање је прихватљивија код девојчица, а дечаци се васпитавају да је потискују и не показују. Девојчице се васпитају да трпе, буду свима на услузи и да зато не показују љутњу. На љутњу имају право мушкарци, девојчице треба да трпе и ћуте („Трпи и ћути.“).
- ▶ Искуства из ове радионице показала су да се срећа увек најлакше изражава, а најтеже страх или туга. Код дечака често љутња буде на другом месту (а најниже на трећем), док се код девојака љутња теже изражава, по њиховим самопроценама. Љубав код момака зна некад да буде неочекивано ниско, односно они процењују да је тешко изражавају.
- ▶ Посебно је важно дискутовати о љутњи и испољавању љутње, што може бити добар увод за радионицу „Шта радим кад сам љут?“. Значајна је и дискусија о потискивању и прикривању непријатних емоција и о штетним начинима ношења са њима, односно са последицама.
- ▶ Када је реч о љубави, искуства са овом радионицом показала су да се могу јавити дискусије о „тактикама“ у везама, „игрању игара“, о прикривању емоција и великом опрезу „да се не буде повређен“. У реду је бавити се овим темама, али, баш зато што су оне младима привлачне, постоји могућност да превише „преузму“ радионицу са тим дискусијама, на уштрб времена за остале дискусије. Добар водитељ/ка ће водити рачуна о додељеном времену и усмеравати дискусије на прави пут, тако да све што је предвиђено буде и обрађено.
- ▶ Објасните групи да, ако осећања изражавамо на боље, позитивније, конструктивније начине, тиме можемо избећи многе неспоразуме, свађе, раскиде, лошу комуникацију. Односно, можемо своје односе са другим људима учинити бољим и квалитетнијим.

Родни стереотипи

Циљне групе:

- ученици и ученице основне школе

Циљеви радионице:

- Разумевање предрасуда и стереотипа у вези са родним улогама.
- Развијање вештина активног слушања и уважавања различитости.

Трајање: 90 минута

Учусћиво за наставнике и наставнице у вези са реализацијом ове радионице

Шта је важно да уради наставник/ца пре него што почне да реализује ову радионицу са ученицима/ама?

- Ако у одељењу имате велики број ученика и ученица, потребно је да их поделите у две групе да би могли да дискутују. Једна група дискутује о једној изјави, остали слушају, па друга група дискутује о другој изјави, а остали слушају.
- Учесници и учеснице треба да седну у круг или полукруг, да виде једни друге јер ћете тиме омогућити бољу интеракцију.
- Договорите се око општих принципа са којима ученици и ученице треба да се сложе:
 - Када говори једна особа, остали/е слушају.
 - Свака особа да говори из своје перспективе и искуства и да не говори у име осталих ученика и ученица, значи требало би да се употребљава „Ја-говор“.
 - Имајте на уму да ће често бити више од једног „правог“ одговора.
 - Договорите се о поштовању принципа поверљивости када је реч о осетљивим темама.
 - Свака особа има право да ћути и не учествује у дискусији о одређеној теми, уколико тако жели.

Игра дилема

45 минута

Водитељ/ка организује „игру дилема“ тако што може да користи тврдње и чињенице које се овде нуде.

- Водитељ/ка кредом или креп траком означи линију на поду. Ученицима и ученицама објасни се да се, уколико стану десно од траке, слажу са изјавом, а ако стану лево од траке, то значи да се са изјавом не слажу. Удаљеност од линије означава колико је јако слагање или неслагање.
- Водитељ/ка прочита прву изјаву, и ученици и ученице замоле се да стану на неку тачку на линији која представља њихов став о изјави. Затим их позовете да објасне зашто стоје ту где стоје. Пустите сву децу која желе да говоре. Затим их питајте да ли желе да промене свој став, када су чули оно што су рекли ученици и ученице поводом прочитане изјаве.

Напомена за водитеље/ке:

Изаберите изјаве о којима ћете дискутовати:

1. Да ли ти је нека особа из школе рекла да ниси довољно добар/ра у нечему само зато што си дечак или девојчица (нпр. у појединим предметима, спорту)?
2. Да ли те је нека особа исмевала, вређала или малтретирала зато што се не облачиш или не понашаш као „прави“ дечак или се не понашаш као „права“ девојчица?
3. Да ли ти је нека особа показивала непристојне цртеже или слике (нпр. из часописа, на мобилном или преко интернета), а да ти то ниси желео/ла?
4. Да ли је нека особа написала или нацртала нешто безобразно о теби на клупи, табли, зиду WC-а, школе или на неком другом месту?
5. Да ли ти је неко особа показивала непристојне покрете (показивање задњице, „средњег прста“ и слично)?
6. Да ли је нека особа вирила у свлачионицу за физичко или тоалет док си био/ла унутра?
7. Да ли те је нека особа вређала или исмевала због изгледа? Да ли је коментарисала изглед делова твог тела (мишића, задњице, груди и слично)?
8. Да ли је нека особа покушала да ти скине одећу (спусти панталоне и слично)?
9. Да ли те је нека особа додиривала, штипала, хватала за интимне делове тела (нпр. задњицу, груди) иако то ниси желео/ла?
10. Да ли је нека особа покушала да те пољуби на силу?

Када се помере ученици и ученице који/е то желе, питајте их за разлоге померања.

За подстицање конструктивне дискусије корисно је да се пре ове радионице прочита текст *Подсејник за наставнике и наставнице*.

Подсејник за наставнике и наставнице

Наставник подстиче конструктивну дискусију и деконструкцију стереотипа у вези са родним улогама. Наводи примере жена научница, успешних спортисткиња, успешних жена у политици. Чињенице које су наведене уз сваку тврдњу користи за вођење дискусије са ученицима и ученицама. Родно засновано насиље је део процеса социјализације и дечака и девојчица.

Стереотипи, предрасуде и свакодневне праксе оправдавају и подстичу научене родне улоге. Родитељи, интеракције у школи, умногоме одређују како ће свако од нас перципирати родне улоге. Од најранијих дана родитељи облаче девојчице у розе, а дечаке у плаву одећу, девојчицама се купују лутке, посуђе, а дечацима камиони, аутомобили, пиштољи. Породица, вртић, школа уче девојчице и дечаке како да се понашају у зависности од тога ког су пола. Та очекивана понашања, која се преносе са генерацију на генерацију и нису заснована на биолошким карактеристикама, већ друштвеним очекивањима, називамо род.

Дакле, за разлику од пола који представља биолошке карактеристике, род се односи на друштвене идеје и очекивања (норме) у вези са женама и мушкарцима. То су идеје о „типично“ женским и мушким карактеристикама, способностима и заједничким очекивањима у вези са понашањем жена и мушкараца у разним ситуацијама. Те идеје и очекивања уче се у породици, од пријатеља у школи, на радном месту, из реклама и медија. Оне одржавају различит друштвени статус и утичу на економску и политичку моћ жена и мушкараца у друштву и очекиване улоге.

На пример, у неким нашим породицама очекује се од девојчица да науче да кувају, пеглају, перу судове, те да, када се науче, редовно раде те кућне послове, док се у истим породицама то не очекује од мушкарца. Род је променљива категорија, он се мења од културе до културе, као и кроз време. У западним друштвима, улога жена није исто као у неком афричком друштву. Како друштва постају сложенија, улоге које преузимају мушкарци и жене нису више одређене само културом, већ и друштвено-политичким и економским факторима. Род се, дакле, за разлику од пола, препознаје и прихвата као категорија која се мења у различитим временима и контекстима.

На пример, код нас је уобичајено да мајка брине о деци и да је њен посао кување. У Србији су ретки случајеви да мушкарац кува. Међутим, у Данској то није неуобичајено. Мушкарац (супруг) подједнако учествује у кућним пословима и то не значи да је он „мање мушкарац“. Маргарет Мид⁶ још је давно запазила да постоји битна разлика у подели родних улога међу племенима која живе у Аустралији. У племену Арапеш, оба пола одгајана су да сарађују, па мушкарци заједно са женама управљају добрима и одгајају децу. У племену Мундугомор, мушкарци су агресивни, учествују у борбама, рату и лову. У племену Чумбула, политичку и економску власт држе жене, показују самопоуздање и веома су храбре. Мушкарци су љупки, осетљиви, баве се кућним пословима, чувају децу и усавршавају се у изради уметничких предмета. Важно је нагласити да сви ми типична понашања жене и мушкарца доживљавамо као нешто што се подразумева, са чим се рађамо. Свакодневно се све девојке и жене барем делимично понашају као типичне жене (кувају, шминкају се, облаче сукње, хаљине, не играју фудбал, добре су, брижне су), сви момци и мушкарци понашају се барем делимично као типични мушкарци (пију пиво, носе само панталоне, не шминкају се, не показују своја осећања). Зато разлике међу половима ми видимо као нешто са чим се рађамо.

⁶ Маргарет Мид (1901–1978), америчка антрополошкиња, ауторка је бројних бестселера: *Сазревање на Самоу*, *Пол и шемјераменит у шри примитивна друштва*, *Жена и жена*.

Призори забављања

Циљне групе:

- ▮ ученици и ученице основне школе
- ▮ ученици и ученице средње школе

Циљеви радионице:

- ▮ Идентификовање карактеристика здравог односа током везе двоје младих.

Трајање: 45 минута

Ситуације забављања

20 минута

На табли или великом папиру нацртајте две колоне. Једну колону означите са „здрави односи“, а другу са „нездрави односи“.

Поделите учеснике/це у три или четири мање групе и дајте свакој групи копију *Табеле ресурса – Ситуације у забављању*.

Замолите сваку групу да изреже, сортира и залепи траком, ситуације у забављању или испод колоне „здрави односи“ или испод колоне „нездрави односи“. Дајте групама 20 минута да ово ураде. Реците групама да, уколико то време дозволи, могу да користе празна поља на дну *Табеле ресурса* да осмисле своје властите сценарије и да их класификују или као здраве или као нездраве.

Прегледајте *Ситуације у забављању* и замолите сваку групу да објасни зашто су одређене ситуације класификовали као „здраве“ или „нездраве“.

Дискусија

20 минута

Искористите следећа питања да резимирате дискусију.

Питања за дискусију:

- ▮ Да ли познајете особу које се некада нашла у оваквој ситуацији или се вама нешто слично догодило? Како се осећала особа која се затекла у овој ситуацији (или ви, ако се вама лично догодило)?
- ▮ Које су најчешће карактеристике здравих односа?
- ▮ Које су најчешће карактеристике нездравих односа?
- ▮ Које су највеће препреке изградњи здравих односа? На који начин треба да се суочимо са њима?
- ▮ Шта сте научили из ове вежбе? Како ово можете да примените у вашим животима и односима?

Напомена за водитеља/ку: Радионицу можете организовати тако да траје два школска часа.

Завршетак

5 минута

Водитељ/ка поентира: Здрав однос заснива се на обостраном поштовању и ослобођен је физичке и емотивне манипулације, контроле или злоупотребе. Важно је знати шта поштујете у романтичним везама и како да покажете асертивност у тим везама (а не агресивност или доминације), као и да знате како да слушате друге. Све што се дешава у вези, било да је реч о томе шта ћете радити на састанку или на коју врсту физичких односа ћете пристати, треба да буде резултат разговора, поштовања и пристанка.

Здрави односи подразумевају уважавање и поштовање индивидуалности сваке особе. Такви односи засновани су на равноправности, а не на моћи и контроли. То подразумева отворену и искрену комуникацију, свака страна може да каже шта јој не прија и шта јој је потребно, водећи рачуна да не угрожава другу страну у комуникацији. Ако нам нешто не прија у односима са другом или другарицом имамо право да изразимо неслагање, без свађе и викања. Можемо и да напустимо место где се то одвија. У квалитетним односима уважавамо идеје, мишљења и ставове друге особе и подстичемо другу особу како би дала најбоље од себе. Здрави односи подразумевају да особа уме да каже „не“, мени то не прија, немој то да радиш, а друга особа којој је упућено „не“ то престане да ради, јер разуме да тој особи то не прија. Једна или обе особе, ако им нешто не прија, могу и да напусте место где се то одвија. У односима са другима поштујемо личност и границе друге особе и не наносимо јој ни емоционалну ни физичку бол. Ту је јако важно да развијамо једну вештину, а то је вештина децентрације. Она је важан предуслов разумевања проблема. Свако од нас ствари посматра из сопственог угла. Међутим, то чине и други људи, а оно што се из различитих углова види често није у сагласности. Децентрирати се значи уложити напор да се ствари сагледају из другог угла, „туђег угла“, јер ћемо тада лакше разумети туђе поступке, сагледавање различитих перспектива ће нам помоћи да боље разумемо суштину поступака других особа.

Ситуације у забављању

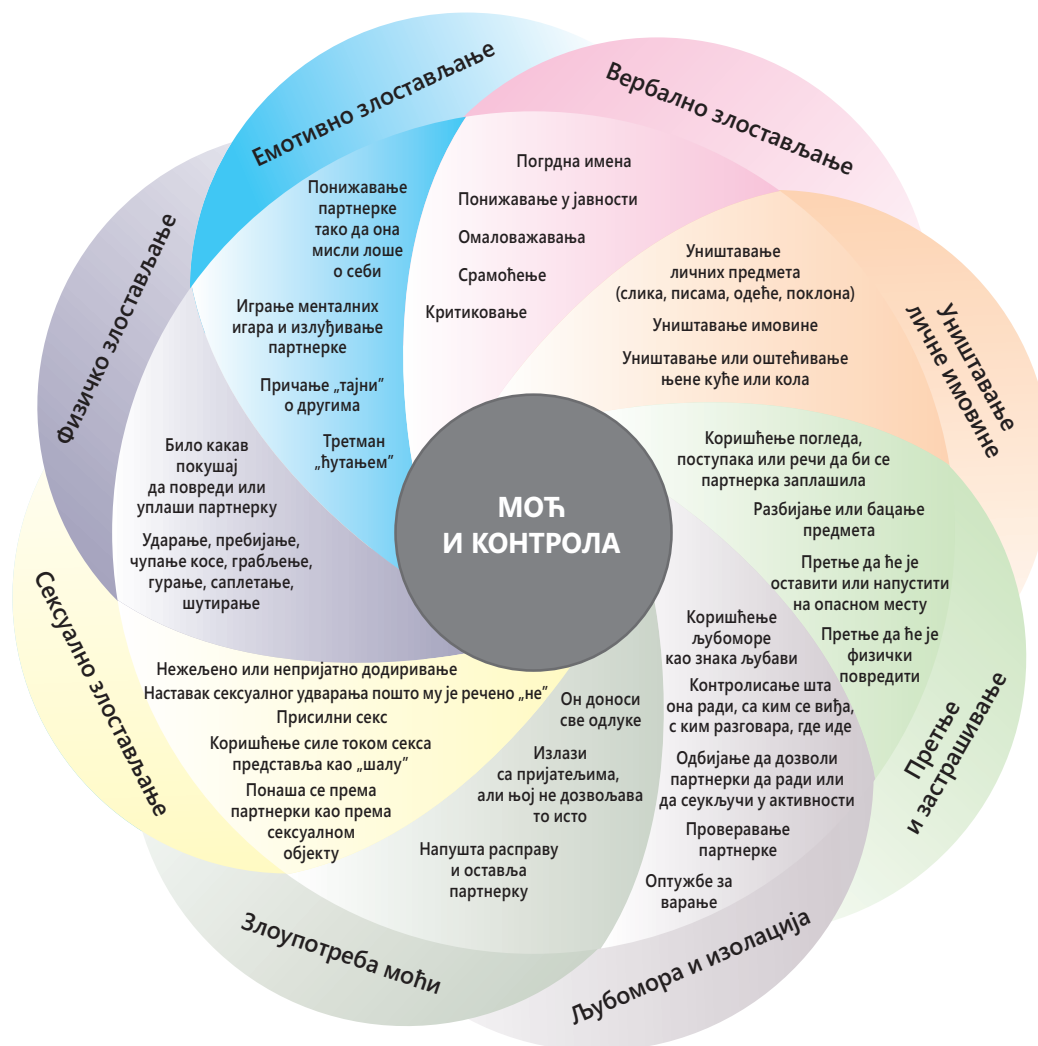
(ситуације су дате за љубавне односе где су обе особе хетеросексуалне, обзиром на то да је таква већина веза, тиме је описана и већина насилних ситуација које могу настати у њима)

Направили сте неке планове са вашим партнером, али он/она откаже у последњем тренутку јер мисли да ваши планови ниси много забавни.	Он јој каже да је глупа током једне расправе.	Наизменично бирате музику коју ћете слушати или телевизијске емисије које ћете гледати.	Ваш/а партнер/ка је критичан/на према вашим пријатељима/цама.
Он је зграбио за руку за време једне расправе.	Он вози брзо, а она каже да се због тога осећа неугодно. Он успорава и извињава јој се због тога.	Он говори својим пријатељима да је „добрио“ од ње прошлу ноћ, а у ствари су само разговарали.	Он врши притисак на њу да имају секс.
Он је зграбио за руку за време једне расправе.	Чак и ако имате различита уверења и ставове, можете да поштујете узајамне ставове.	Он мисли да она жели секс ако има обучену кратку мајицу и мини сукњу.	Када једно од вас има добру вест, заједно то прослављате.
Она не жели да он излази са својим пријатељима. Каже да не може да му верује чим јој се макне испред очију.	Делите рачун за вечеру и улазнице за биоскоп.	Када излазе заједно, он увек гледа у друге жене. Понекад даје коментаре о томе како су оне „добре“.	Наљутите се због нечега, али увек разговарате о томе и саслушате мишљење сваког од вас.
Кад год она има тешкоћа у читању мапе, он колута очима и каже: „Ох, претпостављам да је девојкама урођено да немају никакав осећај за простор“.	Он је звао следећег дана, након важног изласка, да јој каже како се одлично провео то вече и да се нада да се она добро наспавала.	Она одлучује да га превари како би га учинила љубоморним.	Она га вара. Он је удари и направи јој модрицу на оку.
Он и она иду на камповање а пре него што крену, праве листу ствари које су им потребне, иду у куповину и заједно се спремају.	Она му каже да би му добро дошла помоћ у избору његове одеће. Такође му каже да би могао боље да се љуби.	Када је она сазнала да је он преварио, он је рекао да је био пијан и да то није била његова кривица.	Он врши притисак на њу да му дозволи да је слика голу. Он планира да постави слике на интернет, говорећи јој: „О драга, ти једноставно изгледаш тако добро и ја желим да те цео свет види“.
Ноћ уочи презентације важног есеја, он захтева да она напише есеј уместо њега јер он није имао времена.	Они кажу једно другом када пролазе кроз тежак период код куће или у школи.	Он сматра да увек мора да буде јак у њеном присуству.	Када је она љута на њега, он пажљиво слуша шта она говори.

Материјал који следи је додатни материјал за водитеље/ке радионице и може се користити за разговоре и дискусију са младима (преузет је из *Водича за шинејџерке и шинејџере и оградле који о њима брину*: „Како спречити насиље у адолесцентној вези?“, издања Инцест траума центра – Београд (погледај ресурсе).

ТОЧАК МОЋИ И КОНТРОЛЕ

МОЋ И КОНТРОЛА У ТОКУ ЗАБАВЉАЊА

Најважније је како се чита Точак „Моћ и контрола“ у периоду забављања.

Наиме, централни круг показује циљ, односно узрок сваког насилног понашања који се огледа у демонстрацији моћи и успостављању контроле над особом која трпи насиље. Практично,

централни круг овог точка одговара на питање „зашто“ се насилник одлучује на насиље. Дакле, корен насиља се не може пронаћи у томе што је насилник болестан. Јер, није болестан. Ради се о количини моћи која није једнака међу половима и неки припадници мушког пола злоупотребљавају своју моћ на штету своје партнерке.

Стратегије/тактике (емоционално, вербално, уништавање личне имовине, претње и застрашивање, љубомора и изолација, злоупотреба моћи, сексуално злостављање и физичко злостављање) одговарају на питање „како“ – како насилник врши насиље. Њима се насилник служи да би постигао за себе жељени циљ и то су радње које могу бити коришћене појединачно или у комбинацији. У овом тренутку је важно уочити да када се чује прича злостављане младе жене, није тешко „провући је кроз точак насиља“ и убрзо препознати образац насиља (две и више коришћених тактика чини образац насиља и више се не може говорити о неповезаним инцидентима за које се најчешће окривљује млада жена, а да се не каже да се овде ради о насиљу за које је искључиво одговоран онај који га врши (насилник).

Значи, кад пажљиво слушаш пријатељицу која ти се поверава, заједно погледајте овај Точак и уочите да у њеном искуству постоји две или (најчешће) више тактика, кажете „Овде се ради о насиљу!“ А то је покретач да ОДМАХ буду предузети кораци да се насиље заустави. Није неопходно да насилник користи тактике истовремено или да уопште користи читав низ. Које тактике ће примењивати и како, колико интензивно и често – уочићеш, зависи од процене насилника. Примениће два критеријума: 1. Познавање своје партнерке и 2. Свој циљ (централни круг – моћ и контрола, да управља животом друге особе). Он ће искористити то што је добро познаје и примениће ону тактику за коју зна да ће је највише повредити и заболети. Емоционално злостављање може се суптилније одвијати од физичког злостављања, али то не значи да је мање штетно по младу жену. Много жена каже да емоционални ожиљци знатно дуже нарастају него сломљене кости.

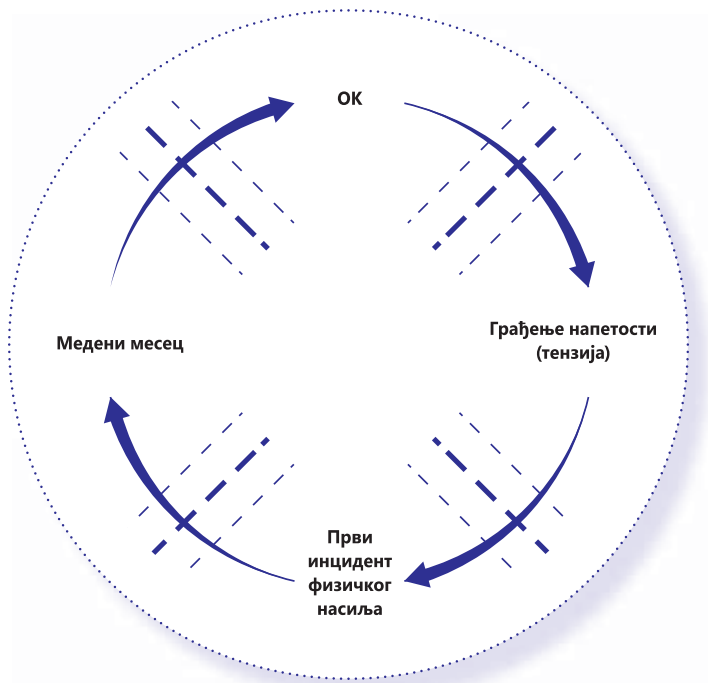
УЛОГА ФИЗИЧКОГ НАСИЉА У ЦЕЛИНИ ОБРАСЦА – Често се мисли да насиље постоји само онда кад постоји физичко насиље. То је погрешно! Физичком насиљу насилник ће прибећи само када му претходно наведене тактике/стратегије нису донеле жељени циљ или када жели да олакша/учврсти спровођење стратегија. Значи, код одвијања насиља постоји редослед кад ће се појавити физичко насиље. Често, жене кажу да је насилник у стању да данима ћути. „Некад помислим нека ме и једном удари, само да ми по петнаест дана не ћути, не могу то да издржим“. Околина која не разуме образац насиља, олако и неодговорно изјављује „да она воли да је неко бије“. Реч је о томе да овај насилник врло добро познаје своју партнерку за коју зна да је ћутање метод који је за њу итекако болан.

Због тога, није необично да постоји пуно партнерских односа у којима постоји насиље, а да уопште нема физичког насиља. То значи да насилнику није било неопходно да употреби физичко насиље, јер су му све друге тактике већ обезбедиле да потпуно управља животом младе жене. Већ је била послушна у односу на његове захтеве. На пример, невербални знак као што је прст повучен испод браде значи претњу убиством и снажна је демонстрација моћи. Мислите ли да је неопходно физичко насиље уколико код жестоких момака које срећете на сплавовима или у популарним кафићима знате да имају оружје за појасом? Такође, ризично је „мерити“ да ли су неке насилне радње које припадају физичком насиљу озбиљније од других, јер одгуркивањем, шамарањем, скривеним повредама настаје злочин и ту почиње убиство. Дакле, тзв. „први шамар“ или прво премлаћивање се догађа само онда кад друге тактике описане овим точком нису уродиле плодом за насилника. Познајући образац насиља, знамо да насиље никад не започиње првим шамаром, већ да шамар показује да насиље већ дуго траје, односно „да је већ много воде протекло...“.

С тим у вези, недопустиво је судити или умањивати озбиљност уколико ми лично знамо само за један инцидент. Значи да се тек сада млада жена охрабрила да се повери и тај тренутак је

најдрагоценији! То је њен позив у помоћ! Зато пожури да стекнеш њено поверење! У том часу није битно „шта ти о томе мислиш“ или „шта би све да је питаш“ из радозналости – већ шта је њој тачно потребно од тебе! То је питај. И буди сасвим уз њу, да зна да ти је стало.

КРУГ НАСИЉА У ПАРТНЕРСКОМ ОДНОСУ

Шематски приказ „крuga насиља“ у партнерском односу важно је посматрати заједно са Точком „Моћ и контрола“ у периоду забављања. Као што видиш, круг насиља у партнерском односу у свом првом обрту приказује четири корака у одвијању насиља, школски, сваки под углом од деведесет степени. Први корак указује да и партнерски однос у којем постоји насиље има период без насиља (тзв. „ОК“). Други корак описује грађење тензије која се појављује у свакодневним ситуацијама када насилник захтева или ускраћује различите потребе партнерке. „Шта ћеш са тим друштвом, била си прошле недеље?“, „Не требају нам они, они су против мене“, „Ти твоји хобији су стварно досадни, све мање времена смо заједно“, „За кога си се тако дотерала, нашминкала?“, „Мало закопчај ту блузу!“, „Кажеш, друг ти је, ха?“, „За сада си се извукла, али има још то да расправимо“, „Не могу да поднесем помисао да будеш с неким другим, само помисли да ме оставиш...“, „Ако ме оставиш, немам разлога да постојим“, „Престани да плачеш, нисам те тако много повредио... а да сам хтео, могао сам...“. Или кад девојка каже „Јако смо се посвађали, а онда је тражио да легнемо... (застане, заплаче се)“.

У време развоја модерних технологија, листање адресара мобилног телефона девојке од стране насилника или његова забрана да она искључи телефон, честе су насилне радње које оправдава својом љубомором и захтева од ње и њеног окружења да то разумеју као доказ љубави. Сопствена е-маил адреса, Facebook профил (лични, заједнички?!), праћење њеног Facebook профила... Заправо, емоционално злостављање у партнерском односу, иако се законом кажњава, девојке тешко препознају као озбиљну ствар која захтева хитно заустављање!

Грађење напетости може произвести (али не увек) трећи корак, а то је први инцидент физичког насиља који код младе жене изазива шок и неверицу, јер тешко је поверовати да особа која каже да те воли, може да те и на овај начин повреди. Упамтите, опет према свом добром познавању партнерке, неки насилници неће посегнути за физичким насиљем ако процењују да би то био њен коначан праг да га напусти. (Одрасле жене које имају искуство насиља у браку кажу да је „сачекао да се венчају“ и тада је први пут ударио, с обзиром на то да ће она тада теже одлучити да оде. Или да се први инцидент физичког насиља догодио, на пример, кад је хтела да улаже у своје образовање, пронађе бољи посао и стекне већу економску самосталност.)

Ако је дошло до физичког насиља, следи четврти корак, фаза „меденог месеца“. Ако није било физичког насиља, онда круг насиља тече тако што после грађења тензије и вербалне кулминације или сексуалног злостављања настаје фаза „меденог месеца“. Ова фаза укључује извињање девојци и изражавање жаљења од стране насилника, његово обећање да се то никада више неће поновити, кајање. Ипак, насилник не преузима стварно одговорност за насиље које је починио, јер објашњава да је до инцидента дошло „узрочно-последично“, тј. да је постојао „разлог“ који је ван њега (нека реч или поступак девојке, стрес којем је изложен, алкохол, љубомора, итд.), те је „морао“ тако да поступи. У овом кораку, типично је да ће насилник прибећи испуњавању појединих потреба девојке које је, док се градила тензија, ограничавао или потпуно ускраћивао, а све како би је поново повратио у свој систем контроле.

Одједном, много тога што није могло у другом кораку, сада може. Служи томе да је врати у свој систем контроле. Позитивне ствари које сада пружа девојци су „ситне милости“. Удељује их. Чим је девојка опет, према његовим критеријумима, послушна – убрзо ће одустати од ситних милости. За околину, „медени месец“ је период када неће бити позива у помоћ и потребно је помислити да је све у реду и сматрати да је оно што сте евентуално раније учинили да се насиље заустави било успешно. Најчешће, сукоб се наставља, једноставно (за неко време) девојка се не обраћа за помоћ. И она мисли да ће бити боље, да се неће поновити, наставити. Након „меденог месеца“ је опет једно време „ОК“, односно „све је у реду“ у партнерском односу након чега се даље понављају описани кораци. Јер, насиље има свој круг! Кораци иду опет један за другим! Како протиче време, дужина сваког корака се скраћује, односно круг насиља добија на убрзању. Све је краћи период „ОК“, а све брже се достиже ескалација.

Индивидуално је, од случаја до случаја, али важно је имати у виду да корак у којем постоји физичко насиље можда уопште неће бити заступљен. Друго, након дугог времена, некада низа година колико и даље траје однос, кад се осећа потпуно сигурно у својој моћи, насилник се „више неће извињавати“ за почињено насиље. „Медени месец“ престаје. Може се евентуално појавити онда кад се насилник осећа претњу да ће девојка изаћи из ситуације насиља. „Медени месец“ се овај пут одиграва тако што се он привремено примири у ранијим насилним тактикама и развија нове (нпр. девојка остаје у другом стању, рађа дете и он наставља са насиљем, јер је она сада још више повезана са њим). И особе које су најистрајније у савезништву младој жени која је изложена насиљу у адолесцентној љубавној вези, склоне су да у овом процесу одустану од пријатељице, не разумевајући да се ради о само још једној од манипулативних тактика насилника коју она не препознаје, а окружење лако проглашава „да је све то њен избор“. Одустају многи, најпре што су препуни предрасуда и оптужујућих, окривљујућих ставова према особи која је изложена насиљу – а затим и зато што немају знања о томе како функционише образац насиља и да је то једна изузетно снажна „центрифуга“ из које ни одрасле жене не могу да изађу годинама. За адолесценткиње је све рањивије, бурније. Нарочито је неозбиљно изјављивати: „Ја бих то овако... или онако“ – када то чујете, знајте да та особа најчешће уопште не зна о чему тачно прича.

Примери из праксе

Стереотипи и предрасуде о роду

Циљне групе:

- ▮ ученици и ученице основне школе
- ▮ ученици и ученице средње школе

Циљеви радионице:

- ▮ Разумевање родних стереотипа.

Трајање: 90 минута (два школска часа)

Стереотипне реченице

30 минута

Наставник/ца подели листић са ставовима сваком ученику/ци: Прочитајте реченице и размислите о томе да ли се слажете са оним што је написано. Упишите у квадратић икс поред одговора који највише одговара твом мишљењу.

Групна размена

30 минута

Наставник/ца организује међу ученицима размену о томе ко шта мисли о изнетим тврдњама. Наставник подстиче размену питањима која подстичу промишљање о исправности ставова – нпр. Да ли је у реду да то тако буде? Да ли неко онда трпи због тога што је то тако? Шта ако је неко различит и има другачије способности?

Резиме наставника

30 минута

Све ове тврдње су стереотипи (сем реченице у којој се тврди да је у реду да девојка прва пита младића да изађу) и заснивају се на непровереним чињеницама. Стереотипи и предрасуде су ставови који нису тачни, заснивају се на непровереним, старим, нетачним представама о некоме или нечему и преносе се са генерација на генерацију. Тешко их је променити, а ипак и није. **Морамо их само постати свесни. Данас смо о томе разговарали и ви наставите да размишљате о томе.**

Једном кад схватимо да је оно по чему се дечак и девојчица (мушкарац и жена) разликују **само пол и полне карактеристике**, а да су **у свему другоме једнаки**, тада лако увиђамо стереотипе и **бирамо исправне ставове**. Кад имамо исправне ставове, **онда се и исправно понашамо**. Дакле, нећемо онда осудити девојчицу која је обукла кратку сукњу, а била нападнута него ћемо увидети да се ради о насиљу.

Уколико прихватамо стереотипна мишљења онда се тако и понашамо. Дакле, некоме ћемо учинити неправду, изоловаћемо особу само зато што је другачија у нечему, само зато што је мушко или женско, а **дискриминација је у нашој земљи законом забрањена**. Дакле, свако онда сноси последице свог дискриминаторног понашања.

Исправан став је правичан став – никоме не наноси штету (бол, повреду и сл.).

Реченице за ученике и ученице од петог до осмог разреда

Реченице	Потпуно се слажем	Углавном се слажем	Неодлучан/на сам	Углавном се слажем	Уопште се не слажем
Фудбал није спорт за девојчице					
Дечаци који плачу су слабићи.					
Свака девојчица би требало да се једног дана уда и постане мајка.					
У реду је, кад за то има разлога, да се дечаци потуку.					
Важно је да девојке УВЕК буду дотеране.					
Мушкарац треба да има последњу реч у кући.					
У породици, брига о деци и кућним пословима треба да буде пре свега женски посао.					
Жене треба да се баве женским занимањима, а мушкарци мушким.					
Жена не може да буде једнако добра председница државе нити директорка предузећа као што може мушкарац.					
Некад је оправдано да дечко својој девојци лупи шамар.					
У реду је да исмеваш дечака зато што је „феминизиран“ или „женскаст“.					
У реду је да исмеваш девојчицу зато што је „мушкарача“.					
У реду је да дечаци „ватају“ девојчице, када оне то не желе, то је само шала и део одрастања.					
У реду је да девојчица прва пита младића да изађу.					
Младићи који су били са много девојака су „фрајери“, а девојке које су биле са много младића су „лаке“.					
Девојка која облачи прекратке сукње и тесне мајице, сама је крива ако је неко нападне.					
Дечак који је заљубљен у другог дечака треба да добије батине.					

Реченице за ученике и ученице од првог до четвртог разреда

Реченице	Потпуно се слажем	Углавном се слажем	Неодлучан/на сам	Углавном се слажем	Уопште се не слажем
Фудбал није спорт за девојчице					
Дечаци који плачу су слабићи.					
За сваку девојчицу би требало да буде најважније да се једног дана уда и постане мајка.					
У реду је, кад за то има разлога, да се дечаци потуку.					
Важно је да девојчице лепо изгледају, него да дечаци лепо изгледају.					
Мушкарац треба да има последњу реч у кући.					
У породици, брига о деци и кућним пословима треба да буде пре свега женски посао.					
Жене треба да се баве женским занимањима, а мушкарци мушким.					
Жена не може да буде једнако добра председница државе нити директорка предузећа као што може мушкарац.					
Некад је оправдано да дечко својој девојци лупи шамар.					
У реду је да исмеваш дечака зато што се понаша као „женски петко“ (<i>сека ѿерса</i>).					
У реду је да исмеваш девојчицу зато што се понаша као „мушкарача“.					
Када дечак хвата девојчицу за задњицу иако она то не жели, то је шала и део одрастања.					

Родни стереотипи

Циљне групе:

- ученици и ученице основне школе

Циљеви:

- Препознавање родних стереотипа кроз примере из живота.
- Разматрање последица које стереотипи иницира.
- Упознавање са начинима превазилажења родних стереотипа.

Трајање: 90 минута (два школска часа)

Формирање група

5 минута

Формирају су четири групе, тако што ученици и ученице извлаче цедуље са натписима: РАГБИ, БАЛЕТ, РИТМИЧКА ГИМНАСТИКА, БОКС.

Водитељ/ка поставља питања:

- Да ли сте задовољни називом групе којој припадате? Због чега јесте или нисте?
- Да ли неко жели да промени групу?
- У коју групу бисте желели да пређете? Због чега?

Родни стереотипи

15 минута

Напомена за водитеља/ку: У свакој групи треба да буду припадници/е истог пола.

Групе добијају унапред припремљене цедуље жуте и зелене боје. Жуте цедуље представљају прву половину реченице – њен почетак, а зелене другу половину – наставак. Задатак је да се за сваку жуту цедуљу пронађе одговарајућа зелена. Водитељ напомиње да је зелених цедуља дупло више него жутих, али да је потребно свакој жутој придружити једну зелену за коју група сматра да представља наставак започете реченице. Упарене цедуље се, након завршеног рада, лепе на таблу. Уколико постоје, посебно се издвајају реченице које не представљају социјално пожељне одговоре (нпр. Играње фудбала викендом волеле су девојчице).

Жуте цедуље:

- Играње фудбала викендом
- Пред одлазак на латино плес
- Официрску сабљу
- Након ударца лоптом, храбро и без плакања

Зелене цедуље:

- волеле су девојчице.
волели су дечаца.
- дечак се пресвукао.
девојчица се пресвукла.
- добрио је Милан.
добила је Тања.
- дечак је показао где га боли.
девојчица је показала где је боли.

Дискусија у великој групи:

- Да ли вам је било тешко да се одлучите којом од две понуђене цедуље ћете наставити започету реченицу?
- Шта је преовладало у вашој одлуци?
- Сматрате ли да би друга цедуља могла бити наставак реченице?
- Шта мислите, због чега се мањи број вас одлучио да реченицу настави на овај начин?
- Познајете ли неку девојчицу која воли да игра фудбал, односно дечака који иде на плес, девојчицу која је храбра или женску особу која ради у војсци?

Дискусију водити у правцу да ученици и ученице самостално дођу до закључка да је ограничавајуће када одређене активности намењујемо само, или више дечацима, односно девојчицама, већ да и једни и други могу заједно радити оно што представља њихово интересовање, и да то не треба да изазове осуду околине.

Родни стереотипи

10 минута

Ради се фронтално. Водитељ/ка најпре објашњава шта је то предрасуда. Водитељ/ка објашњава значење појма стереотип – када унапред доносимо суд о некоме/нечему, без правих аргумената.

Ученици и ученице издвајају реченице из претходне активности које су залепљене на табли, а представљају стереотипе. Поред сваке реченице записује се стереотип који из ње произилази. Разговарати о последицама које стереотипи у овом случају остављају.

Реченице:

Играње фудбала викендом волели су дечаки.

Пред одлазак на латино плес девојчица се пресвукла.

Официрску сабљу добио је Милан.

Након ударца лоптом, храбро и без плакања дечак је показао где га боли.

Стереотипи:

фудбал је за дечаке

латино плес је за девојчице

официр је мушко занимање

дечаки су храбрији

Родни стереотипи

30 минута

Напомена за водитеља/ку: У свакој групи треба да буду припадници/е истог пола.

Групе добијају велике папире на којима ће писати примере за које у нашем друштву важи да су више намењени девојчицама/дечацима.

Потребно је да се сете што више примера за које би неко дечаку рекао: „Не понашај се као девојчица!“ (понашање, изглед, поступци који нису „прихвљиви“ за дечаке, већ су „намењени“ девојчицама) или девојчици: „Не понашај се као дечак!“ (понашање, изглед, поступци који нису „прихвљиви“ за девојчице, већ су „намењени“ дечацима).

Прве две групе: „Не понашај се као девојчица!“ (ово су групе које чине дечаки)

Друге две групе: „Не понашај се као дечак!“ (ово су групе које чине девојчице)

По завршетку, прве две групе размењују папире са друге две. Упознају се са оним што је урадила група са којом су разменили папир и дописују своје примере.

Водитељ/ка их пита: „Шта ако се неки дечак понаша као девојчица? И шта ако се нека девојчица понаша као дечак?“

Следи разговор о препознавању осећања која стереотипи изазивају:

- ▮ Која осећања се јављају у оваквим ситуацијама? (Радити на препознавању осећања. Водитељ/ка их записује.)

Родни стереотипи

30–35 минута

Групе добијају цедуље са текстом који приказује родне стереотипе. Њихов задатак је да текст прочитају, одговоре на постављена питања и припреме се да прикажу дату ситуацију тако што ће је одглумити пред осталима. Остале групе имају задатак да само на основу приказа (нису упознати са текстом осталих група) препознају о ком стереотипу је реч и какве последице оставља. После сваког приказа обавити разговор у коме учествују све групе.

1. група

Учио-тељица је за њећак најавила њисмени задаћак из математике. У њећак су ученици и ученице ушли/е у учионицу, њрипремили/е су вежбанке. Иван је њред сам њочећак часа ућрчао у учионицу. Сћавио је вежбанку на сћо. Соња је њодругљиво њовикала: „Погледајте Иванову вежбанку!“

Сви њрићоше Ивановом сћолу. Гласно се смејући, узвикивали/е су: „Јао, вежбанка са цвечићима! Од сада ћемо сће зваћи Ивана! Само њи фали шналица у коси!“

Иван је осћао на свом месћу, њоћнуће главе, борио се да не заћлаче. Иако добар математичар, њисмени задаћак је овај њућ лоше урадио.

1. Који стереотип препознајете у тексту?
2. Како се Иван осећао?
3. Како бисте се ви осећали да сте у тој ситуацији? Због чега?
4. Које последице у овом случају остављају наши стереотипи?
5. Како би у овој ситуацији одељење требало да реагује, а да то не буде стереотип?

2. група

Родићели су њовели Милоша и Јовану у њарк. Идући улицом Милош је њоскакивао и њрчкарао. Јована је желела да му се њридружи, ња је и она њоскочила. Мама јој је рекла: „Јована, немој да скачеш на улици, сачекај да сћићнемо у њарк“. „А како Милош може“, ућића Јована. „Он је дечак“, одговори јој шача. Мама и шача су Јовани објаснили да девојнице шреба да буду њрчконе на улици и да скакање и јурњава нису за њих.

1. Који стереотип препознајете у тексту?
2. Како се Јована осећала?
3. Како бисте се ви осећали да сте у тој ситуацији? Због чега?
4. Које последице у овом случају остављају наши стереотипи?
5. Како би у овој ситуацији родитељи требало да реагују, а да то не буде стереотип?

3. група

Девојчице у одељењу већ дуже време пишу дневнике. Саша је помислио да је то добра идеја, јер има ствари које не жели ни са ким да дели. Записао их је у свој дневник. На малом одмору, док је Саша био у тоалету, дечаки су пронашли његов дневник испод кључе. „Шта је ово“, уписао је један од њих. „Па то је Сашин дневник! Шта пише?“, знајући жељни су били дечаки. Када је Саша ушао у учионицу, дечаки су се смејали и руžали: „Јао, пишеш дневник као девојчица! Види шта пише: „Моја осећања према њој су искрена и неискварена...“ Је л' чујеш „искрена осећања“, па још и срца нацртао – права девојчица“, руžали су се дечаки. Саша је покушао да узме дневник, али дечаки нису то дозволили. И даље су се смејали. Када је ушла учитељица, Саша је сео на своје место. Осмљали су и даље кришом подружљиво са својих места показивали на њега.

1. Који стереотип препознајете у тексту?
2. Како се Саша осећао?
3. Како бисте се ви осећали да сте у тој ситуацији? Због чега?
4. Које последице у овом случају остављају наши стереотипи?
5. Како би у овој ситуацији дечаки требало да реагују, а да то не буде стереотип?

4. група

На часу на коме се разговарало коју средњу школу ће ученици уписаћи, један ученик је рекао: „Ја сам одлучио да упишем средњу балетску“. Наставница је рекла: „То није за дечаке“.

1. Који стереотип препознајете?
2. Како се осећао ученик?
3. Како бисте се ви осећали да сте у тој ситуацији? Због чега?
4. Које последице у овом случају остављају наши стереотипи?
5. Како би у овој ситуацији дечаки требало да реагују, а да то не буде стереотип?

Евалуација

5 минута

Разговор о упознавању, уважавању и поштовању различитости (На који начин прихватити нешто другачије од онога на шта смо навикли – без вређања, осуде, љутње.)

Ученици и ученице имају прилику да искажу своје виђење радионице тако што ће при изласку уписати свој знак (по жељи) у једну од колона. Уколико сматрају да је радионица била корисна за њих, уписаће знак у колону +, уколико није била корисна уписаће знак у колону –, а уколико нису сигурни и још увек размишљају, уписаће у колону ?.

+	:	-	?
---	---	---	---

Хоџар Равнојравни

Циљна група:

- ученици и ученице старијих разреда основне школе
- ученици и ученице средњих школа

Циљеви:

- Разумевање утицаја родних стереотипа на обликовање стварности.
- Ојачавање позитивних ставова према родној равносправности.

Прилог за наставнике и наставнице

Моћ је појава коју не можемо и не смемо да заобиђемо када посматрамо свакодневни живот, културу, производе људског делања и простор односа између људи. Као последица злоупотребе разлика у моћи јављају се дискриминација и насиље над групом која има мању моћ. Овде ћемо говорити о манифестацији мизогиније (мржња према женама), која настаје као последица стереотипа ојачаних неједнаким односима моћи. Насиље не мора увек да буде видљиво. Често су у питању суптилни облици који су до те мере ушли у поре наше свакодневице да их не примећујемо. Поруке које подстичу дискриминацију и родне стереотипије бомбардују нас са свих страна. Вребају са билборда, ТВ емисија, реклама, музичких спотова и песама, новинских чланака, белетристике, стрипова, вицева, народних пословица, читанки, назива професија, из свакодневног говора... Списак би могао да се настави до у недоглед.

Поставља се питање: како се одупрети? Како допринети превенцији родно заснованог насиља? Да бисмо могли да се одупремо овим суптилним нападима на наше ставове треба да имамо отворен ум и да критички промишљамо о свим информацијама које стижу до нас. Уколико препознамо прикривену поруку и укажемо на њу, она губи своју уверљивост. У почетку није лако, али уз мало вежбе свако може да постане стручњак/киња у овој области.

Тежимо да водимо ученике и ученице кроз критичку анализу садржаја (реклама, песама, односно свега горе поменутог); да самостално деконструишу прикривене поруке о односима, открију дискриминацију и стереотипе и да им се одупру.

Хумор као средство за ширење стереотипа је посебно опасан, јер маскира негативност и тежину поруке која се шаље.

Наставник/ца припреми стрипове о Хоџару Страшном да би се анализом деконструирани стереотипи и ојачао позитиван став према родној равносправности. Ови стрипови доступни су на интернету и обилују примерима родне неравносправности.

Активности

1. Поделите ученике и ученице у групе путем извлачења цедуљица. Свака група цедуљица треба да одсликава родно нетипично занимање (возачица камиона, козметичар, војнициња, зидарка...).
2. Свакој групи дајте да прочита оригинални стрип Хогар Страшни (први стрип). Затим им дајте задатак да у групи одговоре на следећа питања:
 - А. Које улоге у стрипу се придају мушкарцима, а које женама?
 - Б. Какав је однос између мушког и женског лика у стрипу?
 - Ц. Да ли је овакав однос и подела дужности уобичајена у животу?
 - Д. Да ли увек сви мушкарци и све жене морају да се понашају као ликови у стрипу?
 - Е. Да ли могу да замисле да је однос међу ликовима обрнут?
 - Ф. Како могу да остваре равноправност?
3. Затим се понуди групама исти стрип, са празним облачићима, да у њих унесу нови дијалог који би осликавао родну равноправност. Друга опција је да ученици/е у групи нацртају кратак нови стрип о Хогару који би укључивао њихово решење равноправности односа (други стрип).

DIK BROWNE

ХОГАР СТРАШНИ

DIK
BROWNE

ХОГАР СТРАШНИ

Ресурси

- Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима. Донета 2011. године. http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678
- Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција). Донета 2011. године. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/2246-13.pdf
- Како да сиречише насиље у адолесцентној љубавној вези*, Инцест траума центар – Београд [www.incesttraumacentar.org.rs/Produkcija/Yes I Am 2014](http://www.incesttraumacentar.org.rs/Produkcija/Yes%20I%20Am%202014)
- Покрајински секретаријат за привреду, запошљавање и равноправност полова, Аутономни женски центар (2011) *Прејознај насиље у њарџнерским односима, водич за младе*, Нови Сад: Покрајински секретаријат за привреду, запошљавање и равноправност полова, Београд: Аутономни женски центар
- Савић, Свенка (2002) *Сексизам у језику – њолиџика омаловажавања, у: Маџирање мизогиније у Србији: дискурси и ѡраксе*, Београд: АЖИН
- Савић, Свенка (2004) *Жена сакривена језиком медија: кодекс несексистиичке уџоџребе језика*, Нови Сад: Футура публикације
- Савић, Свенка et al. (2009) *Род и језик*, Нови Сад: Женске студије и истраживања и Футура публикације
- Стефановић, Јелена и С. Гламочак (2008) *Имају ли чиџанке род? Род у чиџанкама у основној школи*. Београд: Philologia IV, 61–68.
- Филиповић, Јелена (2011) *Род и језик, у: Увод у родне џеорије*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Родне студије, АЦИМСИ и Mediterran Publishing
- Филиповић, Јелена et al. (2010) *Окруџли сџо на џему родно осеџљивих језичких њолиџика*, Београд: Програм Уједињених нација за развој, Сектор за инклузивни развој
- Покрајински омбудсман (2013) *Родна равноџравности и дискриминација на основу њола, Приручник за заџослене у инсџиџуцији Покрајинскоџ омбудсмана и ѡкрајинским орџанима уџраве*, Нови Сад: Покрајински омбудсман
- Благојевић, Марина (ур.) (2002) *Маџирање мизогиније у Србији: дискурси и ѡраксе*, Београд: АЖИН
- Благојевић, Марина (ур.) (2005) *Маџирање мизогиније у Србији: дискурси и ѡраксе (џом II)*, Београд: АЖИН
- Богавац, Миња (2007) *Мржња ѡрема женама*, доступно на <http://www.politika.co.yu/detaljno.php?nid=45142&lang=2> [19.5.2012.]
- www.yucom.org.rs/upload/zlocinizmrznje.pdf
- Програм Уједињених нација за развој (United Nations Development Program) (2013) *Муџисекторска сарадња – инсџиџуционални одџвор на насиље над женама*, Београд: Програм Уједињених нација за развој (United Nations Development Program)
- Центар за студије рода и политике Факултета политичких наука Универзитета у Београду (2015) *Исџраживање родно заснованоџ насиља у школама у Србији*, Београд: Центар за студије рода и политике Факултета политичких наука Универзитета у Београду и УНИЦЕФ
- Сајт Центра Е8 – www.e8.org.rs
- Сајт Аутономног женског центра (АЖЦ) – www.womenngo.org.rs
- Сајт програма *Школа бе насиља* – www.sbn.rs

Списак школа у којима је реализован програм *Школа без насиља* и посебан програм за превенцију родно заснованог насиља

Основне школе	Средње школе
1. „Књегиња Милица“, Београд	36. Друга економска школа, Београд
2. „Браћа Рибар“, Доња Борина	37. Медицинска школа „Др Изабел Емсли Хатон“, Врање
3. „Братство“, Нови Пазар	38. Медицинска школа „Др Ружица Рип“, Сомбор
4. „Вук Караџић“, Смедеревска Паланка	39. Техничка школа, Бор
5. „Вук Стефановић Караџић“, Старчево	40. Техничка школа, Пожега
6. „Душан Томашевић Ћирко“, Винацка	41. Техничка школа, Младеновац
7. „Јован Јовановић Змај“, Рудник, Алексинац	42. Техничка школа, Зајечар
8. „Љубица Радосављевић Нада“, Зајечар	43. Техничка школа, Нови Пазар
9. „Милена Павловић Барили“, Београд	44. Хемијско-технолошка школа, Врање
10. „23. октобар“, Кленак, Рума	45. Хемијско-медицинска школа, Вршац
11. „Филип Филиповић“, Београд	46. Средња школа „Лукијан Мушицки“, Темерин
12. „Милан Ракић“, Медошевац	47. Шабачка гимназија
13. „Рада Миљковић“, Јагодина	48. Електротехничка школа „Михајло Пупин“, Нови Сад
14. „Ђура Јакшић“, Параћин	49. Гимназија „Јан Колар“, Бачки Петровац
15. „Бранко Радичевић“, Бујановац	50. Техничка школа, Бечеј
16. „Бранко Радичевић“, Крушевац	
17. „Ђорђе Натшевић“, Нови Сад	
18. „Милош Црњански“, Хртковци	
19. „Мирослав Антић“, Београд	
20. „Михајло Петровић Алас“, Београд	
21. „Исидора Секулић“, Панчево	
22. „Душан Радоњић“, Бања	
23. „Сава Жебељан“, Црепаја	
24. „Жарко Зрењанин“, Апатин	
25. Прва основна школа, Ваљево	
26. „Живадин Апостоловић“, Трстеник	
27. „Милан Ракић“, Београд	
28. „Милинко Кушић“, Ивањица	
29. 8. Септембар, Пирот	
30. „Јосиф Маринковић“, Нови Бечеј	
31. „Петар Петровић Његош“, Зрењанин	
32. „Бранко Крсмановић“, Сикирица	
33. Братство Јединство, Сомбор	
34. „Велимир Маркићевић“, Мајданпек	
35. „Милош Црњански“, Нови Сад	

Н ПРИРУЧНИК
ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ
РОДНО ЗАСНОВАНОГ
НАСИЉА

